

વિ.સં. ૨૦૪૪માં અમદાવાદમાં થયેલા
મુનિસંમેલનની અને તેના વિવાદાસ્પદ.
ઠરાવોની રૂપરેખા તથા સમાલોચના

૦

૦

૦

પં. ચંદ્રશેખરવિજયજી
પંકજ સોસાયટી
પાલડી, ભટ્ટા, અમદાવાદ-૭

૦

૦

૦

પ્રકાશક :

કમલ પ્રકાશન ટ્રસ્ટ
૨૭૭૭ નિશાપોળ ઝવેરીવાડ
રીલિફરોડ અમદાવાદ ફોન : ૩૩૫૭૨૩
પ્રકાશન તારીખ : ૨૫-૭-૮૮

મિલન : સંમેલનની ભૂમિકા

વિ.સં. ૧૯૯૦માં મુનિ સંમેલન ભરાયું. કહેવાય છે કે આ સંમેલન 'સફળ' થયું હતું.

આ પછી વિ.સં. ૨૦૧૪માં અમદાવાદના શ્રાદ્ધવર્ય શ્રી કેશવલાલ લલ્લુભાઈના પ્રયત્નોથી મુનિ સંમેલન થયું. જે સંપૂર્ણપણે નિષ્ફળ ગયું. તે પછી વિ.સં. ૨૦૪૪માં મુનિ સંમેલન થયું. ખરેખર તો વિ.સં. ૨૦૪૨ની સાલના પટ્ટકને માન્યતા આપનારા કેટલાક જ શ્રમણોનું આ મિલન કરવાનું હતું. આવું મિલન કરીને જિનશાસનનાં કેટલાંક કાર્યો કરવાની ભાવના પૂજ્યપાદ ભદ્રંકરસૂરિજી મ.સા.ના હૈયે જાગી. ૪૨ની સાલના પટ્ટકના આચાર્યાદિની સમક્ષ તે ભાવના તેમણે વ્યક્ત કરી. તે મુજબ ઘણાખરા સ્વયં આવ્યા; કેટલાકે પ્રતિનિધિ મોકલ્યા. આ રીતે વિ.સં. ૨૦૪૪ના ચૈ.સુ. છઠે તે બધાનું પંકજ સો માં મિલન થયું.

જિનશાસનનાં કાર્યો કરવાની મિલનની પાશ્વ-ભાવના જાણીને જ અમદાવાદમાં ઉપસ્થિત અન્ય આચાર્યાદિ શ્રમણ ભગવંતો-સંમેલનના આયોજકો તરફથી વિનંતિ થતાં-તેઓ પણ આ મિલનમાં જોડાયા. અને ચૈ.સુ. દસમના દિવસે બધા શ્રમણોનો વાજતે-ગાજતે પંકજ સો.ના વ્યાખ્યામંડપમાં પ્રવેશ થયો. માંગલિક પ્રવચનો થયાં અને શાશ્વતી ઓળીના

શેષ દિવસો પૂરા થયા બાદ શ્રૈ.વ. બીજના દિવસે સહુએ મળવું તેમ નક્કી થયું.

છેલ્લા કેટલાય દાયકાઓથી જૈન સંઘની ભવિતવ્યતા જ વિષમ હશે કે તે કારણસર ધુરંધર ગણાતા ગીતાર્થ આચાર્યોથી માંડીને નાના શ્રમણ-શ્રમણીઓમાંથી કેટલાકો ગુરુભેદ, સમુદાયભેદ, ગચ્છભેદ, તિથિભેદ વગેરે ભેદોના કારણે એકબીજા સામે કષાયની તીવ્ર પરિણતિથી ટકરાતા જ રહેતા હતા. વાતો શાસ્ત્રોની રજૂ કરે પરંતુ બીતરમાં તો એકબીજા પ્રત્યેનો કષાયભાવ જ ફેંસલો મારી દેવા માટે ધૂરકીઆં કરતો, લગભગ સર્વત્ર જણાતો હતો. શ્રમણ-સંસ્થાની પરિસ્થિતિ જ્યારે આવી બને ત્યારે પોતપોતાના ગુરુ પ્રત્યે આદર ધરાવતો, લગભગ શાસ્ત્રનો અન્નણ એવો ગૃહસ્થ ભક્તવર્ગ એમની પાછળ દોરવાઈને પોતાના વિપક્ષને ભરપેટ ગાળો દે, કુગુરુ કહે, મિથ્યાદષ્ટિ કહે, ઉત્સૂત્રભાષી કહે તેમાં કશી નવાઈ નથી.

ખેર....પણ મોટાભાગના શ્રમણો, આચાર્યો વગેરે આ યાદવાસ્થળીથી અત્યન્ત ઉદ્વિગ્ન તો હતા જ. પરન્તુ શું કરવું? તે સૂઝતું ન હતું. પરિસ્થિતિ ઉત્તરોત્તર બગડતી ચાલી. આંતરકલહ, એકધારી ઉદ્વિગ્નતા વગેરેને કારણે બીજાં ઘણાં નુકસાનો થતાં જ ચાલ્યાં.

(૧) નવી પેઢીના સંસ્કરણ તરફ જોરદાર ઉપેક્ષા થવાથી તેનું પાશ્ચાત્ય જીવન-પદ્ધતિ તરફ ઢળતું સંસ્કરણ મોટા પાયે શરૂ થયું. જૈનનું સંતાન ‘જૈન’ લાગે જ નહિ તેવી તેની તમામ પ્રકારની જીવનચર્યા બની ગઈ.

ત્રમાંથી જૈનોનું-જેવેતામર મૂર્તિપૂજક
જૈનોનું-વચ્ચેસ્વ લગભગ નામશેષ થઈ ગયું.

(૩) ધર્માદા-ટ્રસ્ટો વગેરે ઉપર એવા કાયદાઓ આવ્યા
જેનો પ્રતીકાર કરી શકાયો નહિ. [કોડો રૂ.ની દેવદ્રવ્યની
સંપત્તિ બેંકોમાં જ રાખવી પડે. અને ત્યાંથી તેનો ઉપયોગ
મુખ્યત્વે જીવસંહારનાં સાધનોમાં પણ થાય તો ય આચાર્ય
લગવતો કેટલું કરી શક્યા ?]

(૪) શિક્ષણનાં પુસ્તકોમાં બાળકોને ઇંડાં, માંસ,
માછલીના પ્રોટીન, વિટામિનનું ભરપૂર પ્રમાણ શીખવાડાયું.
કોઈ તેને રોફી ન શકતાં હજારો બાળકો ઇંડાદિનું ધૂમ
સેવન કરતા થયા.

(૫) નવી પેઢીને કીશ્વચન-મીશનરી પદ્ધતિથી જૈન-
ધર્મમાં સ્થિર રાખવા માટેની યોજના ન વિચારાઈ.

(૬) જીવહયાને જ પ્રધાન માનતા જૈનધર્મના આચાર્યો
વિશ્વભરમાં તે ઠીક પણ જૈનોનાં ઘરમાં ઘર કરી ગયેલી
અનેક પ્રકારની ધંધાથી માંડીને રસોડાના ભોજન સુધીની
જીવહિંસાને પણ લગભગ અટકાવી નથી શક્યા.

(૭) જૈનશાસ્ત્રગ્રંથો [દોહનગ્રંથો] વગેરેને ખૂબ વ્યાપક-
રૂપે પ્રચારવાનું કામ સંતોષકારક રીતે હજી કરી નથી
શક્યા.

(૮) સાધર્મિકો માટે કોઈ નક્કર આયોજન પોતાના
અખલોપતિ ભક્તો દ્વારા પણ ગોઠવી નથી શક્યા.

(૯) ગામડાંઓ, પાંજરાપોળો, મહાજન સંસ્થા, જ્ઞાતિ-
વ્યવસ્થા, સમાજવ્યવસ્થા માટે તેમની શક્તિઓ ક્યારે

પણ કામે લગાડી નથી શક્યા.

(૧૦) અટળક શક્તિઓ ધરાવતી સાધ્વી-સંસ્થાના અધ્યાત્મિક ઉત્કર્ષ માટે અને જ્ઞાન, ધ્યાન અને સ્વાધ્યાય માટે તેઓ ખાસ કાંઈ જ કરી શક્યા નથી.

શું આ બધા પૂજનીય આચાર્યો પાસે એ અંગેની શક્તિ કે ખુદ્દ જ ન હતી? ના....બધું જ હતું. પણ સંઘર્ષની એકધારી હવાએ તેમને કશું સૂઝવા ન દીધું. ઊલટું તેઓ હતાશ બની ગયા. શાન્ત બેસી રહ્યા! રે! કેટલાક યુવા-શ્રમણ-શ્રમણીઓ તો સ્વાધ્યાયાદિથી પણ નિરપેક્ષ બની ગયા. તેના પરિણામે તેઓ પૂજ્યોની નિંદા-કુથળીમાં પડ્યા. વડીલોની આમાન્યાના ભંજક બન્યા. ફલતઃ આચારમાં ઉત્તરોત્તર વધુ ને વધુ શિથિલતા આવતી ચાલી.

[જો આમ જ ચાલશે તો એક-બે હાયકામાં શ્રમણ સંસ્થા પોતાનું શ્રમણત્વનું તેજ કદાચ ‘ઘણું બધું’ ગુમાવી દેશે. આજે એવો એક પણ સમુદાય પોતાની ઝિંચી આચાર-સંપન્નતાની વાત કરી શકવાની હિંમત કરી શકે તેમ નથી.]

આવી પણ સંઘર્ષ અને તેનાથી જન્મેલી બેચેની વચ્ચે ઘણા શ્રમણ-શ્રમણીઓ સ્વકલ્યાણ પણ આરાધતા આવ્યા છે. અને જૈન સંઘનું હિત પણ યથાશક્તિ સધાતું આવ્યું છે, તેની પણ નોંધ લેવી જ રહી.

આવા છેલ્લા આઠેક હાયકાઓ પસાર થયા છે. તેમાં શામ્ભનપ્રેમી ગીતાર્થ આચાર્યોએ જૈનસંઘના કેટલાક અંગોની મરામત કરવા કે પુષ્ટિ કરવા માટે પણ પ્રયત્નો કર્યો છે.

પરન્તુ તેમાં ય જો સામેથી સજ્જત વિરોધ ઊઠ્યો અને સંઘર્ષનું વાતાવરણ થયું તો તેમણે તે પ્રયત્નો છોડી પણ દીધા છે.

(૧) દા. ત. સ્વપ્નાના ચડાવાની ઉછામણીની રકમ સાત ક્ષેત્રના સાધારણમાં લઈ જવાની અશાસ્ત્રીય નીતિનો વિરોધી ઉચ્ચ રીતે જે તે આચાર્યોએ કર્યો છે અને તે રકમ દેવદ્રવ્યમાં જ લઈ જવી જોઈએ તેવું સજ્જડ પ્રતિપ્રાદન કર્યું છે છતાં આજે પણ આ પ્રમાણેનો સો ટકા અમલ થઈ શક્યો નથી.

(૨) ગુરુપૂજનની બે પરંપરાઓ વિભિન્ન સમુદાયોમાં વર્ષોથી ચાલી આવે છે. કોઈ દેવદ્રવ્યમાં લઈ ગયું છે તો કોઈ સાધુ-વૈયાવચ્ચમાં. આ બાબતનો ક્યારેક વિરોધ પણ થયો છે છતાં બે ય પરંપરાઓ ચાલતી રહી છે.

(૩) સંતિકર, ત્રિકાળ ખાર નવકારનો જપ, ધ્યાન શિબિર, પૂજા પદ્ધતિ, પાલીતાણાની યાત્રા, સૂતક, ગર્ભાષ્ટમ, ઔર્યાપથિકી ક્રિયા, ઇંદુલસિદ્ધિ, બાળદીક્ષા, નવાંગી ગુરુપૂજન, દેવદ્રવ્યનો સાતક્ષેત્રના સાધારણમાં ઉપયોગ, સાધ્વી વ્યાખ્યાન, જ્ઞાનદ્રવ્યનો સ્કૂલ વગેરેમાં ઉપયોગ, પટ્ટધર વિવાહ, નિથિપ્રશ્ન વગેરે ઘણી બાબતો ઉપર વિચારણાઓ થઈ છે. બે પક્ષ પડ્યા છે. કયાંક સમાધાન થયાં છે. કયાંક સંઘર્ષ ચાલુ છે.

(૪) હવે સાધુ મૃતકની ઉછામણીના ધનના પ્રશ્ને, પૂજારીઆ દ્વારા થતી પ્રભુજીની અંગપૂજામાં થતી ઘોર આશાતનાઓના પ્રશ્ને—બે નવી ચર્ચાનો ઉમેરો થયો છે.

એની સાથે વધુ ગંભીરતાથી વિચારીને ઉકેલવા જેવા ત્રણ જૂના પ્રશ્નાં પણ સહુના મનમાં ચકરાવે ચડ્યા છે.

એ ત્રણ પ્રશ્નાં આ મુજબ છે :

(૧) સ્વપ્ન વગેરેની તમામ બોલીઓ દેવદ્રવ્યમાં જાય પણ તેના કયા પેટાખાતામાં જાય ?

(૨) ગુરુદ્રવ્ય માત્ર દેવદ્રવ્યમાં જાય કે સાધુ વૈયાવ-
દ્યમાં પણ જાય ?

(૩) શું તિથિને વિવાદ ઉકેલવો જરૂરી નથી ?

આમ કુલ પાંચ પ્રશ્નો તાકીદે ઉકેલ માંગે છે, અને તેની સાથે સાધુ-સાધ્વીજીના સ્વાધ્યાય તથા નિર્મળ સંયમ પાલનાદિના પ્રશ્નો પણ સાથે સાથે વિચારવા માટે ખૂબ જરૂરી જણાય છે. આ બધી બાબતો માટે તપાગચ્છીય આચાર્યોના હૈયે અવાજ ઊઠવા લાગ્યો. છેલ્લા કેટલાય દાયકાઓથી ચાલતા એકધારા તીવ્ર સંઘર્ષનું હવામાન કશું જ વિચારવાની તક આપતું ન હતું. પણ વ્યક્તિગત રીતે સહુ આ બધી બાબતોથી ખૂબ બેચેન હતા. લેગા થઈને વિચારવાની સહુના હૈયે લાવના પણ હતી જ.

અને આ લાવના મહદંશે સાકાર બની ગઈ. પૂજ્ય-પાદ ભદ્રંકરસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબના હૈયે એ લાવનાનું બીજ પડ્યું અને તેમાંથી પંકજ સોસાયટીના આંગણે ‘સંમેલન’ નામનો એક વડલો જોતજોતામાં ઊભો થઈ ગયો.

[બાવીસ દિવસના આ સંમેલનમાં જેટલી વિચારણા થઈ શકી તે બધી કરી. પછી શાસ્ત્રાધારિત ઠરાવો કર્યા,

હજી ઘણું કામ બાકી છે. પણ એક જ સંમેલન પાસે આટલી બધી અપેક્ષા રાખી પણ શી રીતે શકાય ?]

ચૈ.વ. બીજે પંકજ સોના હોલમાં સહુ ભેગા થયા. બધાના વડીલ તરીકે પૂ.પાદ રામસૂરીશ્વરજી મ.સા. (ડેલા-વાળા) હોવાથી તેઓ અધ્યક્ષપદે બિરાજમાન થયા અને સંમેલનની કારવાહી શરૂ થઈ, જેની ફલશ્રુતિ વૈ.સુ. એકમના દિવસે જાહેરમાં પૂ. ઓંકારસૂરીજી મ. સાહેબે સંભળાવી.

આ રીતે મિલન એ સંમેલન બની ગયું. બધું સ્વયંભૂ રીતે થયું. અલબત્ત ફલશ્રુતિને સાંભળવા માટે ઉપસ્થિત થયેલી મેદનીએ તથા જૈનસંઘના અગ્રણી શ્રી શ્રેણિકભાઈ કસ્તૂરભાઈએ અત્યંત આનંદ વ્યક્ત કરવા સાથે તે વધાવી લીધી.

આ મિલન બ્યારે સંમેલન બન્યું, ત્યારે કોઈને ય એવી કલ્પના ન હતી કે ઉપસ્થિત શ્રમણોની આંખોમાં અને એમના અંતરમાં વર્ષો જૂના વિવાદના જે બીજ પડેલાં હતાં; વધીને વિષમય વૃક્ષ બન્યાં હતાં તે એકદમ ધરાશાયી થઈ જશે. એક ઘોર તપસ્વી મહાત્મા પૂજ્યપાદ આ.દેવ શ્રીમદ્ દિમાંશુસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબનાં તપનો પ્રભાવ જ કામ કરી ગયો અને જૈનસંઘની-તપાગચ્છની છેલ્લા કેટલાક દાયકા-ઓથી વધુ ને વધુ વિષમ બનતી જતી પરિસ્થિતિથી સહુના હૈયે પેદા થયેલી બેચેનીએ પણ ભાગ ભજવી દીધો અને એક વાત ચોક્કસ બની ગઈ કે સહુની આંખોમાં અમી પેદા થયું; હૈયે પ્રેમ ઊભરાયો.

કટુતાનું આ ઉન્મૂલન શ્રમણ-સંમેલનની સફળતાની ભૂમિકા બની ગયું. જ્યાં સુધી આંખમાં અને અંતરમાં કટુતા

હોય ત્યાં સુધી કોઈ સારું કામ થાય નહિ; થયું પણ નથી. સંમેલન દ્વારા કટુતાનો નાશ થયો, સંમેલને આ ઘણી મોટી સિદ્ધિ હાંસલ કરી છે.

સંમેલન દ્વારા અઢાર આચાર્યોનો આચાર્ય સંઘ સ્થપાયો; અને તેમાંના પાંચ (અમદાવાદમાં ઉપસ્થિત) આચાર્યોની પ્રવર સમિતિ સ્થપાઈ. જે જૈન સંઘનાં મહત્ત્વ કાર્યો કરી શકે. [હવે આ બેનું સંકલન કરીને તેનું ‘પ્રવર સમિતિ’ એવું નામ અપાયું છે.]

આ હતી; સંમેલનની બીજી નક્કર સફળતા. હવે કોઈ પણ કામ કરવું હોય કે કોઈ મહત્ત્વના પ્રશ્નો ઉપર પૂછ-ગાછ કરવી હોય તો પ્રવર સમિતિ પાસે જઈને તે કામ ઉકેલવાનો માર્ગ મેળવી શકાશે. પૂર્વે આવું કેન્દ્રીકરણ ક્યારેય થયું ન હતું. અલબત્ત, હજી આ કેન્દ્રીકરણ ‘સંપૂર્ણ’ તો નથી થયું પણ તે માટેની આશા તો જરૂર છે. એ કામ હવે ઘણું મુશ્કેલ નહિ રહે એમ લાગે છે.

સંમેલને એકવીસ ઠરાવો કર્યા અને સૌથી વિવાદાસ્પદ તિથિના પ્રશ્નનો બાવીસમા ઠરાવ રૂપે ઉકેલ આણ્યો. આથી સંતોષ પામીને સત્તરસો પચાસ અખંડ આયંબિલની ઉગ્ર આરાધના કરી ચૂકેલા પૂજ્યપાદ આ.દેવ હિમાંશુસૂરીશ્વરજી મ. સાહેબે પારણું કર્યું; જે પારણું બીજી કોઈ રીતે શક્ય ન હતું. જેના માટે બધા જ પ્રયત્નો થઈ ચૂક્યા હતા. આ હતી; સંમેલનની ત્રીજી નક્કર સફળતા.

કેટલાકો સવાલ કરે છે કે શ્રમણ સંઘમાં વધતા જતા શિથિલાચારને આ સંમેલન કેમ સ્પર્શ્યું નથી? આનો બે

રીતે જવાળ આપી શકાય. આ સંમેલને સંકાસ, બાથરૂમનો ઉપયોગ, માઈક-લાઈટનો વપરાશ, ઠેલણગાડી, જ્ઞાન દ્રવ્યનો સ્કૂલ વગેરેમાં શિક્ષણમાં ઉપયોગ, દેવદ્રવ્યની રકમનો સાત ક્ષેત્રના સાધારણમાં ઉપયોગ વગેરે બાબતોમાં લગીરે મચક નહિ આપીને સંભવિત નવા શિથિલાચારને સંપૂર્ણ રીતે એક મારી છે. વળી વ્યાપતા જતા શિથિલાચારનું જે મૂળ છે- “અસ્વાધ્યાય”-તેને દૂર કરવા માટે શ્રમણ-શ્રમણીઓના સ્વાધ્યાયને વેગ આપતી યોજનાઓ તેણે તૈયાર કરી છે. સુમુક્ષુ આત્માઓ માટે વિભિન્ન સ્થાનોમાં બે વિદ્યાપીઠોની યોજના પણ તૈયાર કરવામાં આવી છે.

આ પ્રસંગે એક વાત કહેવાનું મન થાય છે કે લાવી-અભ્યુદયકાળ સામે નિરર્થક સંઘર્ષો જેટલા અવરોધક છે તેથી ઘણો વધુ ખતરનાક શિથિલાચાર છે. શ્રમણો અને શ્રમણોપાસકોના કેટલાંક ટકા કારમી શિથિલતાનો ભોગ બની ચૂક્યા છે, સંઘર્ષ એ અભિમન્યુના છ કોઠા છે; તેને જીતવા હજી કઠિન નથી, પણ સાતમા કોઠા જેવો ‘શિથિલાચાર’ એ અત્યંત દુર્ધર્ષ છે. સંમેલને આ સાતમાં કોઠાને જીતવા માટે બીજા સંમેલનો યોજવા જ પડશે; અન્યથા સંઘર્ષ-નિવારણ પોતે જ શિથિલાચારને કદાચ વેગ આપવામાં નિમિત્ત બની જશે. જૈન સંઘ રૂપી સિંહને ખતમ કરનારાં બે તત્ત્વો છે. સંઘર્ષરૂપી બહારનો ગોળીબાર....અને એ સિંહના પેટમાં પડેલા શિથિલાચારરૂપી કીડાઓ. બંને કીડા ગોળી કરતાં પેટના કીડા વધુ વિધાતક છે એ વાતમાં કોઈ સંદેહ ન રહેવો જોઈએ.

પરન્તુ સખૂર! સંમેલન દ્વારા કટુતાનો જે નાશ થયો છે તે આ બાબતની ભૂમિકા માટે અત્યન્ત જરૂરી હતો. અને તે સાધી શકાયો છે. હવે પછીના સંમેલનમાં આ વાતો પણ થઈ શકશે અને તેના અમલ માટે સહુ સહેલાઈથી તૈયાર પણ થશે એવી આશા જરૂર રાખી શકાય. શેષ રહેલાં કાર્યો માટે બે ત્રણ વર્ષમાં ફરી સંમેલન યોજાય તેવી ભાવના સહુના હૈયે રમતી હતી.

એક જ સંમેલનમાં બધી બાબતોના ઉકેલ લાવી દેવાની અપેક્ષા વધુ પડતી ગણાય.

વળી આવી અપેક્ષા જેઓ રાખે છે તેઓ હંના સંમેલન વખતે ય કેટલીક બાબતો ઉપર ચૂપકીટી પકડાવાઈ હતી—તે વાત જાણતા જ હશે.

જે કે આ વિ. સં. ૨૦૪૪ના સંમેલને કોઈ પણ નિર્ણય, સિદ્ધાન્ત-નિરપેક્ષ રીતે કર્યો હોય તેમ જણાતું નથી. વળી તિથિવિષયક નિર્ણય પણ આપવાદિક આચરણારૂપ — પટ્ટકરૂપ હોવાથી તે ય શાસ્ત્રમાન્ય બની જાય છે. જે રીતે વિ. સં. ૨૦૨૦ની સાલમાં થયેલા તિથિ-વિષયક પટ્ટકમાં પુનઃ અમાસના ક્ષયવૃદ્ધિએ તેરસના ક્ષયવૃદ્ધિ કરવાનો નિર્ણય (એ પક્ષના ગુર્વાદિકના આગ્રહથી કરાયેલો) પટ્ટકરૂપ જણાવ્યાથી શાસ્ત્રમાન્ય ગણાયો છે તે રીતે જ અહીં સમજવાનું છે.

પટ્ટક એટલે જ આપવાદિક આચરણ. તેમાં ઉત્સર્ગ-સ્વરૂપ શાસ્ત્રવચનનો ત્યાં દેખીતી રીતે વિરોધ દેખાતો હોય; પણ અમુક દેશ, કાળમાં ગીતાર્થોને અમુક પ્રકારના

આપવાદિક નિર્ણયો લેવાની તથા તેવી આચરણ કરવાની જીવન વ્યવહારની રૂએ સત્તા મળેલી છે. જેને પટ્ટકના સ્વ-રૂપાદિથી તે તે દેશકાળમાં સંઘ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવેલી છે. આ રીતે તે પટ્ટકો શાસ્ત્રાનુસારી બને છે.

સંઘશાન્તિ માટે બે ગરબેના કુસંપના નિવારણ માટે પૂજ્યપાદ કલિકાલસર્વજ્ઞ હેમચન્દ્રસૂરિજી મહારાજાએ પુનમીઆ ગરબની પુનમની ચોમાસી કરવાની માન્યતાનો સ્વીકાર કરવાની [અર્થાપત્તિથી પાચમની મૂળભૂત સંવત્સરી ચાલુ કરવાની] વાત રજૂ કરી જ હતી ને? [આ વાત બે પ્રબંધોમાં એકસરખી રીતે આવતી હોવાથી તેને અપ્રામાણિક કહી શકાય નહિ]

સંઘર્ષના નિવારણ માટે આપવાદિક માર્ગે કોઈ આચરણ કે નિર્ણય ગીતાર્થોને કરવા પડે તો તે ઉત્સર્ગવાક્યથી વિરુદ્ધ જતા દેખાય ખરા પણ તેથી ‘અશાસ્ત્રીય’ છે એમ ન કહી શકાય કેમકે જેમ ઉત્સર્ગ માર્ગ એ શાસ્ત્રમાર્ગ છે તેમ ગીતાર્થ સેવિત અપવાદ-માર્ગ તે પણ શાસ્ત્રમાર્ગ છે.

આ સંમેલને જે એકવીસ નિર્ણયો લીધા છે તેમાં શાસ્ત્રવચનોની સાક્ષી છે. તે માટે સંમેલનના શ્રમણોએ રોજ શાસ્ત્રો તપાસતા વિચારવામાં પાચથી છ કલાક સાથે બેસીને જહેમત ઉઠાવી છે. સંભવ છે કે છદ્મસ્થભાવને લીધે કયાંક કોઈ ક્ષતિ રહી ગઈ હોય. આવી ક્ષતિ જો શાસ્ત્રાધારોપૂર્વક મૈત્રીભાવ સાથે જણાવવામાં આવે તો તેને સુધારી લેવા માટે સંમેલનના શ્રમણો તૈયાર છે. પરન્તુ આમ ન કરતાં જો અદાલતોનો કે અખબારોનો અથવા ભક્તો દ્વારા પત્રિકા-

આજીનો આશ્રય લેવાય તો તેનાથી પરિમાર્જનનું કૃણ આવવાની કોઈ શક્યતા જણાતી નથી.

હવે જ્યારે તપાગચ્છીય શ્રમણ-સંઘની લગભગ-એકતા થઈ છે તો સંપૂર્ણ એકતા થવાનું કામ ઝાઝું મુશ્કેલ રહ્યું નથી. પ્રવરસમિતિ સાથે વાટાઘાટ કરીને જ હવે તો સંપૂર્ણ એકતા સાધી શકાય તેમ છે.

સંમેલનના બાવીસ ઠરાવોમાંના વધુ વિવાદાસ્પદ બનેલા પાંચ ઠરાવો સંબંધમાં સ્થૂલથી પણ જો વિચારવામાં આવે તો ય જણાશે કે વિવાદને કોઈ સ્થાન નથી. શાસ્ત્રાધારિત સમાધાન જરા ય મુશ્કેલ નથી.

(૧) સ્વપ્નાની ઉપજની રકમમાંથી પૂજારી આદિને પગારાદિ આપવાનું ‘શાસ્ત્રીય’ છતાં શક્તિસંપન્નાદિ શ્રાવકોએ તો સ્વદ્રવ્યથી જ આ લાભ લેવાનું સંમેલને મુખ્યપણે જણાવ્યું જ છે. એટલે આજે પણ તેવા શ્રાવકોને અને સંઘોને તેવી પ્રેરણા તો મુનિઓ પ્રથમ કરશે જ.

(૨) ગુરુપૂજન માટે જ્યારે સાધુ વૈયાવચ્ચનો પાઠ મળ્યો અને જ્યારે અનેક સમુદાયોમાં તેવી જ પરંપરા પણ ચાલતી હતી ત્યારે સંમેલને બેચ—દેવદ્રવ્યની અને વૈયાવચ્ચનીય—પરંપરાને ઊભી રાખી છે. તેમાં કોઈ એકાન્ત આગ્રહ તો રાખ્યો જ નથી.

(૩) પૂજારીઓની ઘોર આશાતનાઓ અને તેમના સ્થપાનારા યુનીઅનો દ્વારા તેમના તરફથી વધુ થનારી આશા-તનાઓને નજરમાં રાખીને સંમેલને “છેવટે” એ ભાવમાં આપવાદિક માગે વાસણેપ-પૂજનનું વિધાન કર્યું છે. અહીં

પણ શ્રાવકો જ જો સ્વયં અઠપ્રકારી પૂજા કરે તો તેના જેવું ઉત્તમ એકે ય નથી. એ વાત રજૂ કરેલી છે. [છતાં તેને કેમ ધ્યાનમાં લેવાતી નથી ?] વળી પૂજારીઓને પણ આશાતનાથી નિવારી શકાય તેમ હોય તો પૂજારીઓ પણ અંગપૂજા કરી શકે તેવો તાત્પર્યાર્થ કેમ બિલકુલ ધ્યાનમાં લેવાતો નથી ? નાહકની હોહા કરવાથી શો લાભ ?

(૪) સાધુના મૃતકની ઉછામણી છેલ્લા દાયકામાં ચાલુ થઈ હોવાથી તેનો કોઈ શાસ્ત્રીય પાઠ મળી શકે નહિ. જો દેવદ્રવ્યમાં લઈ જવાની પરંપરા હોય તો શા માટે તે પરંપરાને માનનારાઓ સ્મારકોમાં કે કચારેક જીવદયામાં પણ લઈ ગયા ? કે જિનભક્તિ મહોત્સવમાં લઈ ગયા ? આ ચાર સિવાય પાટણમાં પૂ. પં. કાન્તિવિજયજી મ.સા.ના સ્વર્ગવાસની ઉછામણીની રકમ સાધુ-વૈયાવચ્ચ ખાતે ગઈ છે. આમ પાંચ પ્રવૃત્તિઓ જોવા મળે છે એ જ સાબિત કરે છે કે આ વિષયમાં કોઈની એકવાક્યતા નથી.

વળી સંમેલનમાં ઉપસ્થિત શ્રમણોએ તો જીવદયામાં લઈ જવાની પરંપરા તથા સ્મારકમાં લઈ જવાની પોતપોતાની પરંપરા જણાવી ત્યારે સંમેલને “ભક્તોએ સ્વદ્રવ્યે જ સ્મારક બનાવવું,” તેમ જણાવીને ઉછામણીની રકમ જીવદયામાં લઈ જવાનું ઠરાવ્યું છે,

જો કે આ નિર્ણયે શાસ્ત્રનીતિથી કરવામાં આવ્યા છે પણ કેટલીક વાર તો ઐત્સર્ગિક શાસ્ત્રમાર્ગને બદલે આપવાદિક શાસ્ત્રમાર્ગની આચારણારૂપે તે તે દેશ, ક્ષણની સ્થિતિનો પણ આશ્રય ગીતાર્થ શ્રમણો લઈ શકે

છે. તેમને તેવી સત્તા પણ છે. (૧) પૂ. સેનસૂરિજી મહારાજે આ રીતે જ પાંત્રીસ વર્ષથી નીચેની વયની બહેનોની દીક્ષા બંધ કરી હતી. (૨) પૂજ્ય કાલકસૂરિજી મહારાજે ચાલી આવતી પાંચમની સંવત્સરીને ચાથમાં ફેરવી હતી. (૩) પેલા સાધુએ ઓઘો બાળી નાખ્યો હતો (૪) કલિકાલસર્વજ્ઞે પુનમની ચોમાસી પુનઃ ચાલુ કરવાની તૈયારી બતાડી હતી. (૫) આ મુનિ સંમેલનના પટ્ટકસ્વરૂપ ઠરાવો સામે પોતાનો સખ્ત વિરોધ નોંધાવી રહેલા પૂજ્યપાદ રામચન્દ્રસૂરિજી મહારાજ સાહેબે પોતાના ગુરુન-આગ્રહથી વિ.સં. ૨૦૨૦ની સાલમાં એવો પટ્ટક કર્યો હતો જેમાં તેઓ-શ્રીની ‘ઉદયાત્ ચૌદશે જ પદ્મી આરાધના થાય તે માન્યતાથી વિરુદ્ધ જતી-પુનમ અમાસની ક્ષયવૃદ્ધિએ તેરસના ક્ષયવૃદ્ધિ કરવાનું જણાવીને તે વખતે અનુદયાત્ ચૌદશે પદ્મીની આરાધના કરવાનું જણાવેલ છે. શું આ આપવાદિક આચરણા સ્વરૂપ પટ્ટક ‘અશાસ્ત્રીય’ કહી શકાય ખરે ? નહિ જ.

આવા બધા સ્થળોએ ઉત્સર્ગરૂપ શાસ્ત્રમાર્ગ દેખીતી રીતે ન જણાતો હોય તેટલા માત્રથી આ બધું ‘અશાસ્ત્રીય’ કેમ કહી શકાય ? આવી કેટલીય બાબતો સંઘશાન્તિ આદિ માટે પણ ભૂતકાળમાં વિચારવી પડી છે : બેશક; તે આપવાદિક આચરણારૂપે—પટ્ટકરૂપે હતી.

સાધુ સ્વરૂપ વ્યક્તિની સમાધિ માટે, ગુરુની સમાધિ માટે, ગૃહની સમાધિ માટે, રાજાની સમાધિ માટે જે આપવાદિક આચરણા કરી શકાય છે અને તે ‘શાસ્ત્રીય’ કહી

શકાય છે તો સકળસંઘની સમાધિ માટે ગીતાર્થ આચાર્યે
આપવાદિક માર્ગનો આશ્રય લે તો તે ‘અશાસ્ત્રીય’ છે એવું
પ્રતિપાદન શી રીતે થઈ શકે ?

સંમેલનના અત્યન્ત વિવાદાસ્પદ બનેલા પાંચ ઠરાવો
ઉપર વિગતવાર ચર્ચાની શરૂઆત કરતા પૂર્વે એટલું
જણાવવાનું કે જે શાસ્ત્રાધારિત ઠરાવોને પણ મારી-મચડીને
અર્થઘટન કરીને શાસ્ત્ર-નિરપેક્ષ ઠરાવો કહીને, તે અંગે
જાહેરમાં વિરોધનો વંટોળ ઊભો કરવામાં આવશે તો તેથી
કોઈ અર્થ સરશે તેમ જણાતું નથી. બીજી બાજુ સંમેલનના
ઠરાવોના સમર્થકો પોતાના મુદ્દાઓને સર્વત્ર વધુ વ્યાપક
અને સ્થિર કરશે. સારું તો એ છે કે સંમેલનની પ્રવર
સમિતિ સાથે જ યોગ્ય વ્યક્તિઓ દ્વારા વાટાઘાટો કરીને
આનો ઉકેલ લાવવો જોઈએ. પણ જે તેમ નહિ થાય અને
અદાલતનો કે અખબારોનો આશ્રય જ લેવાશે તો કદાચ
એવો પણ પ્રત્યાઘાત આવશે જેના પરિણામે જૈનસંઘની
અંદર વધુ અરાજકતા ફેલાશે; નવી પેઢી તો હવે સાવ
ધર્મવિમુખ બનશે અને ગુરુ-તત્ત્વની નિંદા કુથળીનું પાતક
ઘેરઘેર વધવા લાગશે.

આ બધાના પરિણામે ધર્મક્ષેત્રે થતી રાજકીય દબલ-
ગીરીઓ વગેરે વધી પડશે. નાસ્તિકતાનો વ્યાપ વધતાં
શ્રીમંતોની અઠળક સંપત્તિ ધર્મઘાતક સંસ્થાઓના દાનમાં
જવા લાગશે. વિશિષ્ટ કોટિના ખાનદાન કુટુંબો, મુનિઓનો
સત્સંગ શુભાવશે. એટલે તેમનાં તેજસ્વી સંતાનોની દીક્ષાઓ

ઘટી જશે. ટુંકમાં, જિનશાસન એવું યોડીબામણીનું ખેતર બની જશે જેનું લેલાણુ રસ્તે ચાલતો કોઈ રખારી પણ કરી શકશે.

આ બધી અત્યન્ત ગમગીનીભરી પરિસ્થિતિમાંથી જૈન-સંઘને ઉગારી લેવાની એકમાત્ર ભાવનામાંથી સ્વયમ્બૂ રીતે આ મુનિ-સંમેલન ઊભું થઈ ગયું. હવે જો તે કોઈ પણ કારણોસર તૂટી પડવાનું હશે તો તેનાં નુકસાનો અગણિત, અક્ષમ્ય અને અપરિહાર્ય બની રહેશે. પછી તો કદાચ સૈકા, બે સૈકા સુધી જૈનસંઘ પોતાની અસ્મિતાને ઉઠાવીને બહાર નહિ આવી શકે.

આવા વિચારોથી માનસિક રીતે બેચેન બનેલા પૂજ્ય આચાર્યાદિ શ્રમણોનો ‘કાઈક સારું’ કરવા માટેનો’ બાવીસ દિવસનો પુરુષાર્થ સત્કારપાત્ર છે કે તિરસ્કારપાત્ર ? તે સહુ પોતાની મેળે વિચારે.

એકવીસ ઠરાવોમાંના વધુ વિવાદાસ્પદ ચાર ઠરાવોની તથા તિથિર્નવેષયક ઠરાવની સમાલોચના

હવે મુનિ સંમેલને કરેલા એકવીસ ઠરાવો તથા છેલ્લો તિથિ અંગેનો ઠરાવ એમ કુલ બાવીસ ઠરાવોમાંથી વિવાદનું વિશેષ કારણ બનેલા ઠરાવ નં. ૧૩, ૧૪, ૧૭, ૧૮ અને ૨૨ [તિથિ અંગેનો ઠરાવ] ઉપર અહીં વિગતથી વિચારણા કરીએ - તે પૂર્વે એક વાત જણાવી દઉં કે આ તમામ ઠરાવો થતા પૂર્વે એક નિર્ણય લેવામાં આવ્યો હતો કે જે વિચારમાં, સર્વાનુમતિ થાય તેને જ ઠરાવ રૂપે પસાર કરવો. એક પણ વ્યક્તિનો વિરોધ બિલો રહે તો તે વિરોધને નોંધવાપૂર્વક કોઈ ઠરાવ પસાર કરવાને બદલે તે ઠરાવ જ કરવો નહિ. જો તે વિરોધ શાન્ત પડે તો જ તે વિચારને ઠરાવરૂપે પસાર કરવો. ઠરાવ નં. ૧૩ અને ૧૪માં આવું બન્યું પણ હતું—તે વખતે તે મહાત્મા પૂ. મિત્રાનંદસૂરિએ ઠરાવ નં. ૧૩માં પોતાનો સુધારો ઉમેરાવીને અનુમતિ આપી ત્યારે જ તે ઠરાવ સર્વાનુમતે પસાર કર્યો. અને ઠરાવ નં. ૧૪માં તે જ મહાત્માના વિરોધને શાન્ત કરતો શાસ્ત્રપાઠ મેળવીને આપ્યો. તેમણે ચૂપકી પકડી ત્યાર પછી તે ઠરાવ નં. ૧૪ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો. આમ એકવીસે ય

ઠરાવ સર્વાનુમતે પસાર થયા હતા એવું સંમેલન સ્પષ્ટ-
પણે માને છે. જ્યારે તે એકવીસ ઠરાવો ઉપર સહી કરવાનો
પ્રસંગ આવ્યો ત્યારે તે મહાત્માએ પુનઃ તે બે ઠરાવોમાં
વાંધો લઈને સહી ન કરી, અને અન્તે તેઓ સંમેલન છોડીને
ચાલી ગયા. તેમની આ વર્તણૂકને લખોડી નાંખતો એક
અલગ ઠરાવ સર્વાનુમતે સંમેલનના મુનિઓએ તે જ વખતે
કર્યો છે. એકવીસ ઠરાવો ઉપર સહીઓ થયા બાદ તિથિ
અંગેનો ઠરાવ સર્વાનુમતે કરવામાં આવ્યો હતો તેની ઉપર
પણ સહુની સહીઓ થઈ હતી.

સંમેલનમાં જેઓ ઉપસ્થિત ન હતા તેમાંના લગભગ
બહુભરા આચાર્યાદિ શ્રમણ ભગવંતોની સર્વ ઠરાવો અંગે
સંમતિદર્શક સહીઓ મળી છે.

કટુતાનું સંપૂર્ણ વિસર્જન થવાના કારણે આ કાર્ય
એકદમ સહેલાઈથી થયું હતું. હવે પ્રવર સમિતિ શ્રીસંઘનાં
કાર્યો કરતી રહેશે અને જરૂર પડે અન્ય આચાર્યાદિ
શ્રમણોનું માર્ગદર્શન લેવાનું રાખશે.

આવાં કેટલાંય કાર્યો તપાગચ્છમાં સંપન્ન થાય અને
તપાગચ્છમાં આવી કોઈ સુવ્યવસ્થાનું નિર્માણ થાય તે હેતુથી
પૂજ્યપાદ આ.દેવ શ્રીમદ્ હિમાંશુસૂરીશ્વજી મહારાજ
સાહેબે અખંડ આયંબિલનો ઉચ્ચ તપ આરંભ્યો હતો.
૧૭૫૦ આયંબિલ પૂરા થયા હતા. તેમને આ બધી
કારવાહીથી મહદંશે સંતોષ થયો હતો. બાકી રહેલાં કાર્યો
પૂર્ણ કરવા માટે સહુએ વધુમાં વધુ પ્રયત્ન કરવાની ખાત્રી
આપતાં સન્તુષ્ટ બનેલા પૂજ્યપાદ હિમાંશુસૂરિજી મ.સાહેબે

પોતાના ઘોર તપનું અખાત્રીજના દિવસે પારણું કયું હતું.

આમ જ્યારે સર્વત્ર અનેરો આનંદ છાઈ ગયો હતો. ત્યારે એકાએક આ સંમેલનની સફળતાના મુખ્યતમ સૂત્ર-ધાર પૂજ્યપાદ ઓંકારસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબ વૈ.સુ. પાંચમની રાતે ૯-૨૦ મિનિટે ચાલુ પ્રતિક્રમણે સમાધિપૂર્વક કાળધર્મ પામતાં એ આનંદમાં મોટો કડાકો બોલાઈ ગયો હતો. પણ નિશ્ચિત ભવિતવ્યતાને નજર સમક્ષ રાખીને સહુ સ્વસ્થ બન્યા હતા અને હવેની કામગીરીનો વિશેષ યોજ સારી રીતે પાર ઉતારવા માટે સહુ સંકટપ્રબદ્ધ બન્યા હતા.

ચાલો. હવે મુખ્યત્વે વિવાદાસ્પદ બનેલા પાંચ ઠરાવોને ક્રમશઃ વિચારીએ.

ઠરાવ નં. ૧૩ : દેવદ્રવ્ય-વ્યવસ્થા

સ્વદ્રવ્યથી સર્વ પ્રકારની જિનલક્ષિત કરી શકતા શક્તિ-સંપન્ન સંઘે તેવી ભાવનાથી પણ સંપન્ન રહેવું જોઈએ. પણ તે જો ભાવનાસંપન્ન ન થાય તો નીચેના વિધાન પ્રમાણે વર્તીયું :

પૂજ્યપાદ આ. શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજે ‘સંબોધ પ્રકરણ’ ગ્રંથમાં દેવદ્રવ્યના ત્રણ ભાગ પાડ્યા છે :

૧. પૂજાદ્રવ્ય ૨. નિર્માદ્યદ્રવ્ય ૩. કલ્પિતદ્રવ્ય.

(૧) પૂજાદ્રવ્ય : પૂજા માટે આવેલું દ્રવ્ય તે પૂજાદ્રવ્ય. તે જિનેશ્વર ભગવાનની મૂર્તિની લક્ષિતમાં વપરાય છે.

(૨) નિર્માલ્યદ્રવ્ય : ચડાવેલું કે ધરેલું દ્રવ્ય તે નિર્માલ્યદ્રવ્ય. તે દ્રવ્ય ભગવાનની અંગપૂજમાં ઉપયોગી બનતું નથી, પરંતુ અલંકારાદિના ઉપયોગમાં લેવાય છે, અને મંદિરના કામમાં પણ ઉપયોગી બને છે.

(૩) કલ્પિત દ્રવ્ય : ગુદા ગુદા કાળે જરૂરિયાત વગેરે વિચારી ગીતાર્થોએ ચડાવાની (ખોલીની) શરૂઆત કરી, તે ખોલી આદિથી આવેલું દ્રવ્ય તે કલ્પિત દ્રવ્ય. જેમ કે પૂજના ચડાવા, સ્વપ્ન વગેરેની ખોલી, પાંચ કલ્યાણકોની ખોલી, ઉપાધાનની માળના ચડાવા તેમ જ તેઓએ સમર્પિત કરેલ વગેરે વગેરે.

એ કલ્પિત દ્રવ્ય, ભગવાનની પૂજનાં દ્રવ્યો, મંદિર માટે રાખેલા માણસોના પગાર, જીર્ણોદ્ધાર, નવા મંદિરો વગેરેની રચના તેમ જ મંદિરના વહીવટી ખર્ચ વગેરે દરેક કાર્યોમાં વાપરી શકાય છે.

ઠરાવની પૂર્વભૂમિકા

સહુને એવું જાણવાની ઇચ્છા થાય કે આવો ઠરાવ કરવાનું પ્રયોજન શું? એનો ઉત્તર આ પ્રમાણે છે.

ખરેખર તો આવા પ્રકારનો વિચાર પૂર્વે પણ ગીતાર્થ મહાપુરુષોએ તે સમયના વિષમ બનેલા, દેશ-કાળાદિના કારણે કર્યો જ હતો. પૂજ્યપાદ આગમોદ્ધારક આ.દેવ શ્રીમદ્ સાગરાનંદસૂરીશ્વરજી મ.સાહેબ તથા પૂજ્યપાદ સિદ્ધાન્તમહોદય આ.દેવ શ્રીમદ્ પ્રેમસૂરીશ્વરજી મ.સાહેબ. [હાલમાં મુંબઈમાં બિરાજતા પૂ.પાદ વ્યાખ્યાન-વાચસ્પતિ.

આ.દેવ શ્રીમદ્ રામચન્દ્રસૂરીશ્વજી મ.સાહેબના ગુરુદેવશ્રી]
મુખ્ય હતા.

એટલે આ કોઈ નવો-એકાએક ટપકી પડેલો-વિચાર નથી. વળી છેલ્લા કેટલાય દાયકાઓથી સંમેલનમાં એકઠા થયેલા આચાર્યાદિ શ્રમણોએ અનેક સ્થળોમાં જોયું કે પૂજારી આદિને જે પગાર વગેરે અપાય છે તે દેવદ્રવ્યમાંથી (ભંડારની આત્રક વગેરે રૂપ નિર્માણ વગેરે ત્રણેય પ્રકારના દેવદ્રવ્ય-માંથી) જ અપાય છે. ખુદ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઠી સમગ્ર ભારતના પોતાના વહીવટી ક્ષેત્રોમાં આમ જ-છેલ્લા કેટલાય દાયકાઓથી-કરતી આવી છે.

ખીજી બાજુ શાસ્ત્રપાઠ જોતાં દેવદ્રવ્યના ત્રણ પેટા-વિભાગો વિચારતાં તેમાં જે કલ્પિત-દેવદ્રવ્ય છે તેની રકમ-માંથી પૂજારીને પગાર વગેરે આપવાની જોગવાઈ [અશક્ત સ્થળોમાં] સ્પષ્ટ રીતે જોવા મળી. એટલે શુદ્ધ દેવદ્રવ્યમાંથી પૂજારી આદિને પગારો બંધ થાય તે માટે કલ્પિત-દેવદ્રવ્યમાંથી તે પગારાદિની વ્યવસ્થા કરવા માટે આ ઠરાવ કરવામાં આવ્યો છે.

શાસ્ત્રપાઠ : અર્થ : અને વિવરણ

સાતમા સૈકાનો ગ્રન્થ	સંબોધપ્રકરણ
લેખક	આ. હરિભદ્રસૂરિજી
ગાથા વિષય	દેવદ્રવ્યના ત્રણ પ્રકારોનું નિરુપણ

चेइअद्वं तिविहं, पूआ, निम्मल्ल, कप्पियं तत्थ ।

આયાળમાઈ પૂઆદવ્વં, જિણદેહપરિભોગં ॥૧॥

અક્રુચ્યફલબલિત્વથાઈસંતિઅં જં પુળો દવિણજાયં ।

તં નિમ્મલ્લં વુચ્ચઈ, જિણગિહકમ્મંમિ ઉવઓગં ॥૨॥

દવ્વંતરનિમ્મવિયં નિમ્મલ્લં પિ હુ વિમૂસણાઈહિં ।

તં પુણ જિણસંસગિ, ઠવિજ્જ ણણત્થ તં મયા ॥૩॥

રિદ્ધિજુઅસમ્મઈહિં સદ્ધેહિં અહવ અપ્પણા ચેવ ।

જિણમત્તીઈ નિમિત્તં જં ચરિયં સવ્વમુવઓગિ ॥૪॥

અર્થ : દેવદ્રવ્યના ત્રણ પ્રકાર છે.

૧ પૂજા દેવદ્રવ્ય ૧ નિર્માલ્ય દેવદ્રવ્ય ૩ કલ્પિત દેવદ્રવ્ય.

૧. પૂજા દેવદ્રવ્ય : પૂજાદ્રવ્ય તે આદાન (ભાડું) આદિ સ્વરૂપ ગણાય છે. તેનાથી પ્રાપ્ત થતી રકમનો ઉપયોગ જિનેશ્વરદેવના દેહની બાંધતમાં થાય છે. એટલે કે આ પૂજા-દ્રવ્યનો ઉપયોગ કેસર, ચંદન વગેરે પ્રભુના અંગે ચડતા પદાર્થો માટે વપરાય છે. અંગપૂજાની જેમ અગ્રપૂજાના દ્રવ્યોમાં પણ આ પૂજાદ્રવ્યનો ઉપયોગ થઈ શકે છે

૨. નિર્માલ્ય દેવદ્રવ્ય : પ્રભુજીની આગળ ચડાવેલા અક્ષત, ફળ, નૈવેદ્ય, વસ્ત્ર વગેરેના વેચાણથી જે રકમ પ્રાપ્ત થાય તે નિર્માલ્ય દેવદ્રવ્ય ગણાય.

આ નિર્માલ્ય-દેવદ્રવ્ય પ્રભુજીની અંગપૂજાના કામમાં વપરાતું નથી. પણ તે ચૈત્ય સંબંધી બીજાં કાર્યોમાં વાપરી શકાય છે. વળી નિર્માલ્ય દ્રવ્યને આભૂષણોના રૂપમાં ફેરવી નાખ્યું હોય તો તે આભૂષણો પ્રભુજીના અંગે ચડાવી શકાય. આમ આ નિર્માલ્ય દેવદ્રવ્યનાં વિષયમાં ત્રિકલ્પ થયો કે તે

પ્રભુજીના અંગે કેસર, આદિ સ્વરૂપે ચડાવી ન શકાય. પણ આભૂષણાદિરૂપે ચડાવી શકાય.

૩. કલ્પિત દેવદ્રવ્ય : ધનવાન શ્રાવકોએ અથવા રાજમાન્ય શ્રાવકોએ કે જેણે સ્વદ્રવ્યથી જિનાલય બંધાવ્યું છે તે શ્રાવકોએ, જિનભક્તિનો નિર્વાહ થાય તે માટે કલ્પીને કોષ (સ્થાયી ફંડ) રૂપે જે રકમ મૂકી હોય તે કલ્પિત (ચરિત) દેવદ્રવ્ય કહેવાય છે. આ કલ્પિત દેવદ્રવ્ય, દેરાસરજી અંગેના કોઈ પણ (સર્વ) કાર્યોમાં ઉપયોગી બની શકે છે.

વિશેષ વિચાર : શાસ્ત્રકારોએ ઉપર મુજબ દેવદ્રવ્યના ખાતામાં ત્રણ પેટાખાતાં જણાવ્યાં છે. ભારતભરના કોઈ પણ જૈનસંઘના વહીવટમાં આ રીતે દેવદ્રવ્યના ત્રણ ભાગ પાડીને વહીવટ કરાતો નહિ હોય એવો ખ્યાલ છે. આથી જ કેટલાક વિવાદો ઊભા થયા છે એમ લાગે છે. જેમ સાત-ક્ષેત્રોની એક જ કોથળી ન રખાય તેમ દેવદ્રવ્યના ત્રણ-ખાતાની એક જ કોથળી રાખી ન શકાય. આમ કરવાથી જ બધી ગરબડો ઊભી થાય છે.

જેમ ત્રણમાંથી કોઈ પણ પ્રકારના દેવદ્રવ્યનો ઉપયોગ જ્ઞાતખાતે સાધુ-વૈયાવચ્ચ ખાતે કે સીદાતા સાધાર્મિક ખાતે ન જ થઈ શકે (અર્થાત્ દેવદ્રવ્યનો ઉપયોગ સાધારણ-સર્વ સાધારણ : પાઠશાળા આંખિલખાતું વગેરે ખાતે ન જ થઈ શકે) તેમ દેવદ્રવ્યના જે ઉપયુક્ત ત્રણ પેટાવિભાગો છે, તેમાં પણ શાસ્ત્રનીતિથી વિરુદ્ધ એકનો ખીજા ખાતે ઉપયોગ ન જ થઈ શકે. વિગન્ધિ નિર્માદ્ય દેવદ્રવ્યનો ઉપયોગ

પ્રભુજીની અંગપૂજામાં ન થઈ શકે, તેમ પૂજા-દેવદ્રવ્યનો ઉપયોગ કલ્પિત દેવદ્રવ્યની જેમ જિનમંદિરને લગતાં સર્વ કાર્યોમાં ન થઈ શકે.

કેમકે કલ્પિત દેવદ્રવ્યમાં જ દેરાસર અંગેના સર્વ કાર્યોમાં ઉપયોગ કરવાનું જણાવેલ છે. પૂજા દેવદ્રવ્યમાં આવું વિધાન નથી.

જો દેવદ્રવ્યના ત્રણ પેટાખાતાઓ વહીવટે ચોપડે જુદા પાડી દેવામાં આવે તો આ અંગેના વિવાદોનું શમન થઈ જાય.

હવે વિવાદની મુખ્ય વાત ઉપર આવીએ, જે કલ્પિત દેવદ્રવ્ય સંબંધમાં છે. એક વાત સહુ ધ્યાનમાં રાખે કે દેવદ્રવ્યનું નિરુપણ કરતી જે ચાર ગાથાઓ ઉપર જણાવી છે તે અન્ય સાતમી સદીનો છે. એ સમયમાં શ્રાવકો જિનાલયનાં સર્વ પ્રકારનાં કાર્યો ભવિષ્યમાં—કાયમ માટે સારી રીતે ચાલતાં જ રહે તે માટે રીઝર્વ-ફંડ (નીવિધન) મૂકતા. તેની પાછળ તેમની કલ્પના હતી કે આ ધનથી મંદિરને લગતાં તમામ કાર્યોનો નિર્વાહ થાઓ. આથી આવી નિર્વાહની કલ્પનાથી મુકાતા ધનને કલ્પિત (ચરિત) ધન કહેવાતું. કલ્પિત દેવદ્રવ્ય કહેવાતું.

ચૈત્યવાસના સમયમાં કેટલાક સાધુઓ ‘ચૈત્યવાસી’ બન્યા. ચૈત્યોની દેવદ્રવ્યાદિ રકમોનો કબજો તેમણે લીધો. તેનો વહીવટ તેઓ જ કરવા લાગ્યા. એમાં કાલાન્તરે ગેરવહીવટ પણ ચાલુ થયો. આ બધી બાબતો સામે સંવિગ્ન આચાર્યોએ સખત વિરોધ ઉઠાવ્યો. આથી સારા શ્રાવકોએ દેરાસરજીના

નિર્વાહ માટે કલ્પીને ધન આપવાનું બંધ કર્યું. ખારમી સદ્ગીની પછીના દૂરના કાળમાં કેસર પૂજાદિના, સ્વપ્નના અને ઉપધાનની માળ વગેરેની બોલી, ચડાવાની તત્કાલીન જરૂરીઆત પ્રમાણે શરૂઆત થઈ. આ દ્વારા જે રકમ પ્રાપ્ત થાય તેનાથી જિનમંદિર સંબંધિત બધાં કાર્યોનો નિર્વાહ કરવાની તેમની કલ્પના હતી.

આમ પૂર્વે નિર્વાહ કરવા માટે જે રીઝર્વ-ફંડ મુકાતું હતું [જેનો જરૂર પડે ત્યારે જ ઉપયોગ થતો] તે જ જગ્યાએ નિર્વાહ કરવા માટે ઇન્દ્રમાળ, સ્વપ્નાદિની બોલી-ચડાવાથી પ્રાપ્ત થયેલું ધન ગોઠવાયું.

આમ બોલી ચડાવાના ધન પાછળ પણ પેલા રીઝર્વ-ફંડની જેમ મંદિરના કાર્યોના નિર્વાહની જ ભાવના હતી એટલે જેમ તે રીઝર્વ-ફંડ કલ્પિત દેવદ્રવ્યરૂપે અન્યમાં સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહેવાયું છે તેમ બોલી-ચડાવાના આ ધનને પણ — તે જ સ્થાને ગોઠવાયું હોવાથી — ઉપલક્ષણથી સ્વીકારવાની વાત કોઈ પણ ગીતાર્થને એકદમ માન્ય હોય છે. આમાં વિવાદને કોઈ સ્થાન નથી.

સંભેલનના શ્રમણોએ આ રીતે સ્વપ્ન, ઉપધાનાદિના બોલી-ચડાવાથી પ્રાપ્ત થતાં દ્રવ્યને કલ્પિત દેવદ્રવ્યમાં ગણાવીને તેના દ્વારા પૂજારી, ચોકીદાર વગેરેને પગાર આપવાનું તથા જરૂર પડે તો કેસરાદિ પણ લાવવાનું જે જણાવેલ છે તે પણ એવા જ સંયોગમાં જણાવેલ છે કે જ્યાં જૈન-સંઘ કે જૈન-શ્રાવક (શ્રાવિકા) સ્વદ્રવ્યથી જ આ બધાં કાર્યો કરવાને શક્તિમાન ન હોય. જેઓ આવી શક્તિ

ધરાવતા હોય તેમણે સ્વદ્રવ્યથી જ પૂજાદિ કરવાનો લાભ લેવો જોઈએ. અને તેવી ભાવના પણ રાખવી જ જોઈએ. તેમણે તો પોતાના ધંધાકીય ક્ષેત્રના માણસોને પગાર આપે છે તેમ પૂજારીઓને પણ તે રીતે-સ્વદ્રવ્યથી જ પગાર આપવો જોઈએ; અને સ્વદ્રવ્યથી જ જિનપૂજાની તમામ સામગ્રી વસાવવી જોઈએ. આ વાત ઠરાવની શરૂઆતમાં ટૂંકા શબ્દોમાં પણ મૂકવામાં આવી છે, તે તરફ બધાએ પોતાનું ધ્યાન બરોબર લગાડ્યા બાદ ઠરાવનો પછીનો ભાગ વાંચવો જોઈએ.

સંમેલનના શ્રમણોએ એ વાત જરૂર ફરમાવી છે કે જો સ્વદ્રવ્યે સર્વપ્રકારની જિનભક્તિ કરી શકે તેવા શક્તિસંપન્ન શ્રાવકો તેવી ભાવના ધરાવે નહિ - કૃપણતા દાખવે - તો ? તો તેવા સ્થાને પણ કલ્પિત દેવદ્રવ્યમાંથી જ પૂજારીના પગાર આદિ આપવા તે ઉચિત છે, પણ પૂજા સદંતર બંધ રાખવી ન જોઈએ.

આ રીતે સંમેલનના શ્રમણોએ શુદ્ધ-દેવદ્રવ્ય [પૂજા તથા નિર્માલ્ય દેવદ્રવ્ય]ના દુરુપયોગને અટકાવવાને આદેશ આપેલ છે. દુઃખ તો એ વાતનું થાય છે કે આ વાત આટલી સ્પષ્ટ હોવા છતાં સંમેલનના કેટલાક ઠરાવોનો વિરોધ વ્યાપક અને ઉગ્ર બનાવવા માટે સજ્જ બનેલા કેટલાકોએ શ્રાવક સંઘને એમ કહીને ભડકાવવાની કોશિશ કરી છે કે સંમેલને દેવદ્રવ્યની રકમનો સાધારણ ખાતે [સાધારણ ખાતે એટલે સાત ક્ષેત્રના સાધારણ ખાતે કે આગળ વધીને અગિલખાતું, પાઠશાળા વગેરે સહિતનાં સર્વ સાધારણ ખાતે] લઈ જવાનો

સકળ સંઘને આદેશ આપ્યો છે. તેઓ કહે છે કે, “હવે ભારતભરના સંઘોને આવી છૂટ મળી જશે.” અરે ભાઈ! આવી છૂટ તો ૭૬, ૬૦ અને ૨૦૧૪ના સંમેલને પણ આપી જ છે. અમે આ વખતે તે બાબતમાં કોઈ વધુ છૂટ આપી જ નથી. આપવી પણ નથી. આથી જ અમારી ઉપદેશધારા યથાવત્ સુંદર જ રહેવાની છે ભાવિષ્યમાં પણ અમે તો શક્તિમાન્ સંઘોમાં સાધારણની ટીપ કે બાર માસના કેસ-રાદિના લાભની ઉછામણીઓ બોલાવશું જ અને તે રીતે સ્વપ્નાદિની આવકનો (કલ્પિત દેવદ્રવ્યનો) ઉપયોગ પૂજારીને પગારાદિમાં નહિ કરવા દઈએ. પરંતુ અશક્તિમાન્ સંઘોનું શું? ત્યાં જો આ રસ્તો બતાડાય નહિ તો તેઓ દેવદ્રવ્ય-માંથી હવાલો પાડશે અને અન્તે માંડવાળ કરશે. તેમના મનના પરિણામ નિષ્કુર બનશે. આના કરતાં તેમને શાસ્ત્રીય માર્ગ શા માટે ન જણાવવો? વર્તમાનમાં સાધારણની આવકના પ્રયત્નો પણ દસ ટકા સંઘોથી વધુ સંઘોમાં સફળ થયા નથી. એટલે ૬૦ ટકા જેટલા સંઘો તો હવાલા વગેરે પાડવાના ખોટા રસ્તે જઈ જ રહ્યા છે. તેમની પરિણતિ આદિને ઉગારવા માટે આ જ રસ્તો છે.

સંમેલને જિનમંદિરના સંબંધમાં આવતા જિનભક્તિના સર્વ કાર્યોમાં કલ્પિત-દેવદ્રવ્યની રકમનો ઉપયોગ કરવાનું જણાવેલ છે. અર્થાત્ ‘જિનભક્તિ-સાધારણ’ ખાતે-જેને બીજા નામે ‘દેવકુ સાધારણ’ કહેવાય છે તે ખાતે-ઉપયોગમાં લેવાનું જણાવેલ છે, નહિ કે પૂર્વાક્ત શુદ્ધ સાધારણ કે સર્વ સાધારણ ખાતે.

વળી સવાલ એ પણ થાય છે કે જો સ્વપ્ન, ઉપ-
ધાનાદિ બોલી, ચડાવાની રકમને કલ્પિત દેવદ્રવ્ય ખાતે નહિ
ગણાય તો તે શું પૂજા દેવદ્રવ્ય ખાતે ગણાશે ? જો તેમ
ગણવું હોય તો તે કોઈ શાસ્ત્રપાઠ છે ખરો ? જો કોઈ શાસ્ત્ર-
પાઠનું તેવું અર્થઘટન કરીને ઉક્ત બોલી-ચડાવાની રકમોને
પૂજા-દેવદ્રવ્યમાં લઈ જવાનું કહેવાનું હોય તો હવે આ
નિર્ણય કોણ કરશે ? કે ઉક્ત બોલીનું દ્રવ્ય પૂજા-દેવદ્રવ્યમાં
લઈ જવું કે કલ્પિત-દેવદ્રવ્યમાં ? [અમારા મતે તો પૂજાદિ
કાર્યો માટે ભેટ મળેલી રકમ તે પૂજા દેવદ્રવ્ય છે અને
જિનમંદિરના નિર્વાહ માટેનાં સાધનો દ્વારા કે સીધી રીતે
ભેટ મળેલી રકમ તે કલ્પિત દેવદ્રવ્ય છે]

આ વાદના નિર્ણાયક તરીકે આ વિષયમાં બે મહા-
ગીતાર્થ મહાત્માઓ છે. જે બન્ને સ્વપ્નાદિનાં બોલી ચડાવાના
દ્રવ્યને કલ્પિત દેવદ્રવ્યમાં લઈ જવાનું સ્પષ્ટ જણાવે છે. એમાં
એક મહાપુરુષ છે; પૂજ્યપાદ સ્વર્ગસ્થ આગમોદ્ધારક સાગરા-
નન્દસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબ કે જેમણે આ વાત સ્પષ્ટ
શબ્દોમાં સુરતના આગમમંદિરના અંધારણમાં જણાવી છે, જે
લખાણ અક્ષરશઃ નીચે મુજબ છે :

“ટ્રસ્ટીઓને યોગ્ય લાગે તે મુજબ તેઓ નીચે મુજબના
જૈનશાસ્ત્ર અનુસાર આ સંસ્થા હસ્તકના તથા બીજા જૈન
દહેરાસર અંગે આ સંસ્થાનાં નાણાં ખરચી શકશે. લોકો
તરફથી, આ સંસ્થાને મદદ મળે અને આ નિભાવ ફંડના
રૂ. ૨,૫૦,૦૦૦ લેગા થયા તથા બોલી ઇત્યાદિ નીચે મુજબ
દેવદ્રવ્યમાં રૂ. ૨,૫૦,૦૦૦ લેગા થયા તે પછી વહીવટ ખરચ

ખાદ કરતાં વધારે રહે તે ટ્રસ્ટીઓએ વધુમાં વધુ બે વરસની મુદતમાં નીચે મુજબના જૈનશાસ્ત્ર અનુસાર આ સંસ્થાની હસ્તકના દહેરાસરમાં તથા ખીજા જૈન દેરાસરને અંગે નાણાં ખરચી નાખવાં. અહીં પાછળથી કંઈ પણ ગેરસમજ જીભી થાય નહિ માટે શ્રી હરિભદ્રસૂરિજીએ કરેલા સંબોધ પ્રકરણમાં જણાવ્યા મુજબ ૩ પ્રકારના છે. અને તે નીચે જણાવ્યા મુજબ આ સંસ્થા માટે ખરચી શકાય એમ હરહંમેશ ગણવું.

(૧) પૂજાદ્રવ્ય : આની અંદર પ્રભુજીને અંગે ચડાવેલાં આભૂષણો તથા તે માટે આવેલા દ્રવ્ય અને માલનો સમાવેશ થાય છે. અને તેમાંથી શ્રી પ્રભુજીના અંગનો ખરચ કરી શકાય છે.

(૨) નિર્માદ્યદ્રવ્ય : આની અંદર શ્રી પ્રભુજી સન્મુખ મૂકેલા ચોખા, રોકડ વગેરે પૂજના ઉપયોગમાં લીધેલા માલ અને દ્રવ્યનો સમાવેશ થાય છે અને તેમાં જિનેશ્વરોના હરકોઈ દહેરાસરો અંગે ખરચ કરી શકાય છે.

(૩) ચરિતદ્રવ્ય એટલે કુદિપતદ્રવ્ય : આની અંદર જિનેશ્વરની ભક્તિ માટે શ્રીમંતોએ અગર અન્ય કોઈએ માલ યા દ્રવ્ય આપેલું હોય અથવા બોલીથી યા ખીજી રીતે દ્રવ્ય ઉત્પન્ન કરેલું હોય તેનો સમાવેશ થાય છે. અને તેમાંથી દહેરાસરના ખાંધકામ, માણસોના પગાર, પૂજનો સામન, જીર્ણોદ્ધાર, દહેરાસરમાં વધારે કરવો કે નવું દહેરાસર કરવું વગેરેનો તથા દહેરાસરનો તમામ વહીવટ ખર્ચ ટેકસીસ વગેરે સાથે કરી શકાય છે.

ઉપર જણાવેલા નંબર ૧ના કામમાં ૨ અને ૩માંથી

પણ નાણાં વાપરી શકાય છે. નંબર ૨ ના કામમાં નંબર ૩ માંથી નાણા વાપરી શકાય છે. આ સંસ્થાના ટ્રસ્ટીઓ ઉપર મુજબના કામમાં શ્રી જૈનશાસ્ત્ર અનુસાર નાણાં વાપરી શકશે.”

સ્વપ્નાદિ બોલી ચડાવાની રકમને કલિપત-દેવદ્રવ્ય ખાતે ગણવામાં સંમતિ આપતા બીજા મહાપુરુષ છે; પૂજ્યપાદ સ્વર્ગસ્થ સિદ્ધાન્તમહોદધિ આ. દેવ શ્રીમદ્ પ્રેમસૂરીશ્વરીજી મહારાજ સાહેબ.

વાત એવી બની હતી કે તા. ૧૧-૧૦-૫૧ના દિવસે ‘મોતીશા લાલબાગ જૈન ચેરીટીઝ’ સંસ્થાના ટ્રીસ્ટીઓએ પૂજા આરતી આદિના ચડાવાની રકમને શાસ્ત્રપાઠોની ગાથાઓને સાક્ષી તરીકે ટાંકીને કલિપત-દેવદ્રવ્ય તરીકે ગણીને તે રકમ-માંથી ગોઠીના પગાર, કેસર વગેરેમાં ઉપયોગ કરવાનો સર્વાનુમતે ઠરાવ કર્યો હતો. આ રહ્યો તે ઠરાવ.

[શ્રેષ્ઠ મોતીશા લાલબાગ જૈન ચેરીટીઝના ટ્રસ્ટીઓની તા. ૧૧-૧૦-૧૯૫૧ની મીટીંગમાં નીચે મુજબનો ઠરાવ સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.]

ઠરાવ : “દેરાસરજીમાં આરતી પૂજા વગેરેનું જે ધી બોલાય છે તે ધીની ઉપજની આવકમાંથી સંવત ૨૦૦૬ના કારતક સુદ એકમને બુધવાર તા. ૩૧-૧૦-૫૧ થી નીચે મુજબના ઠરાવ પ્રમાણે તેની વપરાશ કરવાનો સર્વાનુમતે ઠરાવ કરવામાં આવે છે.

દેવદ્રવ્યના પ્રકાર અંગે શ્રીમદ્ હરિભદ્રસૂરિજી પ્રણીત “સંબોધ પ્રકરણ”ની ૧૬૩ વગેરે ગાથાઓમાં જે વ્યાખ્યાઓ

કરી છે તેમાં ચૈન્ય દ્રવ્યના ત્રણ પ્રકારો-પૂજા નિર્માલ્ય અને કલ્પિત એમ દર્શાવે છે. કલ્પિત-આચરિત દ્રવ્ય કે જેમાં જિનેશ્વરની ભક્તિ માટે આચરેલા સશાસ્ત્રીય જેવા કે પૂજા, આરતી આદિ સાધનોની બોલી દ્વારા જે આવક થાય તે દ્રવ્ય આચરિત-કલ્પિત દ્રવ્ય ગણ્યું છે. અને તેવું દ્રવ્ય ચૈત્ય સંબંધી કાર્યમાં, ગોડીના પગારમાં, કેસર, સુખડ આદિ સર્વ કાર્યમાં તથા શ્રી જિનેશ્વરના અલંકારો વગેરે બનાવવા માટે વાપરી શકાય છે એમ દર્શાવ્યું છે. તો ઉપર મુજબના વપરાશમાં ઘીની બોલીની ઉપજની જે આવક થાય તે આવકમાંથી આવી બાબતો અંગેનો ખર્ચ કરવાનું સર્વાનુમતે નક્કી કરવામાં આવે છે.”

આ ઠરાવ જાણવા મળતાં તે મધ્યસ્થ બોડના ઉપયુક્ત આદેવે શ્રીમદ્ પદ્મવિજયજી મહારાજ સાહેબ પાસે જે પત્ર લખાવ્યો હતો તેમાં તેણે ઉપયુક્ત કરેલા ઠરાવની બાબતમાં જરાક પણ વિરોધ નોંધવ્યા વિના મુંબઈમાં આઠ બાબતોમાં દેવદ્રવ્યનો થતો અસ્થાને અને અનિચ્છનીય ઉપયોગ થતો હોવાની વાત ઉપર દુઃખ વ્યક્ત કરવા સાથે તેવા આશયનું જણાવેલ છે કે, ‘તમે જે ઠરાવ કરેલ છે તેમાં આ ભયસ્થાનેની પણ તમારે નોંધ લેવી જોઈએ. તેમાં તેઓશ્રીએ છઠ્ઠી બાબત તરીકે જે જણાવેલ છે તે ઉપરથી એકદમ સ્પષ્ટ થાય છે કે તેઓ કલ્પિત-દેવદ્રવ્યની રકમમાંથી [બેશક અશક્ત સંઘોમાં] ગોડીને પગારાદિ આપવામાં સંમત હતા પણ વધુ પડતા ગોડીઓ રાખીને કે ગોડી

વગેરેને વધુ મોટા પગારો આપીને તે દેવદ્રવ્યની રકમને હુરુપયોગ કરવાના સખ્ત વિરોધી હતા. આ તેમણે દર્શાવેલા ‘હુરુપયોગ’ સામેના સખ્ત વિરોધમાંથી જ તેમની યોગ્ય પગારરૂપે અને ઓછી સંખ્યાના નોકરોને (અશક્ત સ્થળોમાં) કદિપત-દેવદ્રવ્યમાંથી પગાર આપવામાં સંમતિ આપી છે એ વાત એકદમ સ્પષ્ટ થાય છે.

આ રહ્યા તે મહાપુરુષના મધ્યસ્થ યોડને! લખેલા પત્રમાંના કેટલાક મહત્વના ઉતારા—: ૬. દેવદ્રવ્યમાંથી બિનજરૂરી મોટા મોટા પગારો આપી જે બિનજરૂરી વધારે પડતો સ્ટાફ રખાય છે એ અનુચિત છે, અને દેવદ્રવ્યમાંથી પગાર ખાતા સ્ટાફના માણસોનો ઉપયોગ મૂર્તિ મંદિર કે તેની દ્રવ્ય-વ્યવસ્થા સિવાયની બાબતોમાં કરવો એ દેવદ્રવ્યનો હુરુપયોગ કહેવાય. તેમ જ ગેરવાજબી વધારે પડતો સ્ટાફ રાખવો એ પણ દેવદ્રવ્યને હાનિ પહોંચાડનારું કાર્ય બને છે.

“તમારા ઠરાવને સ્પર્શીને વિચારતાં પણ પહેલી વાત તો એ છે કે સંબોધ પ્રકરણના હિસાબે દેવદ્રવ્યનાં ત્રણ જુદાં ખાતાં હોવાં જોઈએ.

૧. પહેલા નંબરમાં આદાન દ્રવ્ય તે પ્રભુ-પૂજાદિ માટે અપાયેલ દ્રવ્યો. પ્રભુ એટલે પ્રભુપ્રતિમાની ભક્તિના મુગટ, અંગરચના, કેસર, ચંદન, બરાસ, કસ્તુરી આદિ કાર્યમાં ઉપયોગી થઈ શકે છે.

૨. નિર્માલ્ય દ્રવ્ય મંદિરના કાર્યમાં ઉપયોગી થઈ

શકે છે. અને દ્રવ્યાન્તર કરી પ્રભુના આભૂષણ પણ બનાવી શકાય.

૩. કલ્પિત (આચરિત) દ્રવ્ય મૂર્તિ અને મંદિર બંનેના કાર્યમાં ઉપયોગી થઈ શકે છે.

“સંબોધ પ્રકરણ મુજબ દેવદ્રવ્યના આવા શાસ્ત્રીય ત્રણ ખાતા જુદા ન રાખવાથી જુઓ કે કેવી પરિસ્થિતિ ઊભી થાય છે? આદાન દ્રવ્યનું મંદિરમાં અને નિર્માલ્ય દ્રવ્યનું પ્રભુપૂજામાં વપરાઈ જવાની પરિસ્થિતિ ઊભી થાય છે. દા.ત. આદાનદ્રવ્ય મંદિરકાર્યમાં અને જીર્ણોદ્ધારમાં ખરચાઈ જવાની પરિસ્થિતિ ઊભી થાય છે. ત્યારે નિર્માલ્યદ્રવ્ય પણ એક જ દેવદ્રવ્યના ખાતામાં જમે કરવાથી એ પ્રભુના અંગ ઉપરથી ચઢવાની પરિસ્થિતિ જન્મે છે.”

જો કે આ ઠરાવ સામે તે વખતે પણ આજની જેમ સખ્ત વિરોધ થતાં તે ઠરાવનું અમલીકરણ થઈ શક્યું ન હતું.

આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે સંમેલનના આ ઠરાવનો વિરોધ કરનાર વર્ગના નેતાશ્રીના પૂ.સ્વ. આ દેવ શ્રીમદ્ પ્રેમસૂરીજી મહારાજ સાહેબ અત્યંત સન્માનનીય ગુરુદેવશ્રી છે. શું તેમનો પત્ર પણ તેમને નામંજૂર છે?

આમ જ્યારે બે મહાગીતાર્થ સ્વર્ગસ્થ આચાર્યોની જો સ્વપ્નાદિની યોલી આદિની રકમને કલ્પિત-દેવદ્રવ્યના ખાતે લઈ જવામાં સ્પષ્ટ સંમતિ છે તો સંમેલને કરેલા આ ઠરાવમાં શાસ્ત્રવિરુદ્ધ કશુંક થયાની વાત ટકી શકતી નથી.

વળી પૂજ્યપાદ આગમોદ્ધારક સાગરનન્દસૂરીશ્વરજી

મહારાજ સાહેબના આગમજ્યોત પુસ્તક ખીચું પે. નં. ૨૬, ૨૭ ઉપર તો તે મહાપુરુષે એ આશયનું સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે કે, “જિનમંદિરનો પૂજારી કાંઈ ગૃહસ્થના છોકરાને તેડીને ફરવા માટે રાખ્યો નથી. જો તેને જિનલક્ષિત માટે રાખવામાં આવ્યો હોય તો તેને દેવદ્રવ્ય [કલ્પિત]માંથી પગાર આપી શકાય. કેમકે જિનલક્ષિત માટે જે એકકું કરેલું [કલ્પિત] દ્રવ્ય છે તેમાંથી જિનલક્ષિત કરતા પૂજારીને પગાર આપવામાં દેવદ્રવ્યના લક્ષણનો સવાલ આવતો જ નથી. જો જિનલક્ષિત માટે બનાવતા ચૈત્યના આરસ, હીરા, મોતી, ઈંટ, ચૂનો વગેરેની ખરીદીમાં દેવદ્રવ્યની રકમ અપાય છે તો માળી પૂજારીને કેમ ન અપાય? આવી બાબતમાં “દેવદ્રવ્યનું તમે પૂજારીને લક્ષણ કરાવી દેો છો,” એમ કહેનારા કેટલા મૃષાવાદી ગણાય?”

આવા આશયનું લખાણ આગમજ્યોતમાં પૂજ્યશ્રીએ ફરમાવ્યું છે. અહીં પણ સંમેલનનો ઠરાવ એ વાત તો સૂચવે છે જ કે જો તે સંઘ કે શ્રાવકો શક્તિમાન વગેરે હોય તો તેમણે આ બાબતનો આશ્રય લેવાનું બિલકુલ યોગ્ય નથી.

આમ આ બે મહાપુરુષોના વિચાર ઉપરથી નક્કી થાય છે કે સ્વપ્નાદિની ઉછામણીની રકમ પૂજા-દેવદ્રવ્યમાં ન લેતાં કલ્પિત-દેવદ્રવ્યમાં જ લઈ જવી જોઈએ. કેટલાકે એમ કહે છે કે, “આ રકમ પૂજા-નિર્માલ્ય અને કલ્પિત-માંથી એકેયમાં ન લઈ જતાં ‘બોલી દેવદ્રવ્ય’ નામનો ચોથો પેટાભેદ ઊભો કરીને તેમાં આ રકમ લઈ જવી જોઈએ.”

આ વાત બરોબર નથી. કેમકે આમ કરવા માટે તેઓ પાસે શાસ્ત્રપાઠ નથી. વળી તેમ કરવામાં ગૌરવ-દોષ પણ આવે છે. કેટલાક કહે છે કે, “બોલીની રકમો પૂજા-દેવદ્રવ્યમાં લઈ જવી જોઈએ.” ભલે....તેમ જરૂર કરી શકાય; પણ તે માટે તેમણે શાસ્ત્રપાઠ આપવો તો પડશે જ ને?

આ ઠરાવનો જેઓ વિરોધ કરી રહ્યા છે તેઓ તરફથી એવો પ્રચાર થાય છે કે, “આ રીતે જો સ્વપ્નાદિ બોલીની આવકનો પૂજારીને પગારમાં અને કેસરાદિમાં ઉપયોગ થશે તો જીર્ણોદ્ધારનાં કાર્યો અંધ થઈ જશે.”

આ ભય કેટલો બધો નિરાધાર છે? અશક્ત સ્થળોના પૂજારી આદિને પગારમાં વર્ષે શું કોડ રૂ. અપાઈ જશે? કે માંડ લાખોની જરૂર પડશે? પછી બાકીની અધિક રકમ તો જીર્ણોદ્ધારાદિમાં જ જવાની છે. (અશક્ત સંઘોના પૂજારી આદિ કેટલા ?

બરોબર તો નૂતન તીર્થો ઊભા કરનારાઓએ અને તેના પ્રેરકોએ જ દેવદ્રવ્યના કોડો રૂ. તેમાં ખેંચી લઈને મેવાડાદિ ક્ષેત્રોના અત્યંત આવશ્યક જીર્ણોદ્ધારના કાર્યોને ખાડે નાંખી દીધા છે.

વળી લાખો કે કોડો રૂ.ના જે જિનાલયો નિર્માણ પામી રહ્યા છે તે જિનાલયો તો શ્રાવકો પોતાની જિન-શક્તિ માટે ઊભા કરે. તે માટે તેમનાથી તેમાં દેવદ્રવ્યની રકમ લગાવાય ખરી? તેમણે તેમાં આદર્શરૂપે તો સ્વદ્રવ્ય જ વાપરવું ન જોઈએ? તેના પ્રેરક, કારક અને પ્રતિષ્ઠાકારક આચાર્યોએ શ્રાવકોને દેવદ્રવ્યની કોડો રૂ.ની રકમ કેમ ભેગી

કરી આપતા હશે ? તેઓ તે શ્રાવકોને સ્વદ્રવ્યનું કુંડ કરીને જ જિનાલય બાંધવાનો કે તીર્થ જીભું કરવાનો ઉપદેશ કેમ નથી આપતા ? અથવા તેવા જિનાલયાદિના પ્રતિષ્ઠાદિ કાર્યો કરી આપવામાંથી ગેરહાજર કેમ નથી રહેતા ?

હવે જો શક્તિમાન શ્રાવકો પણ સ્વદ્રવ્યને બદલે દેવદ્રવ્યમાંથી જિનલક્ષિત માટેનું જિનાલય બનાવી શકે તો સ્વદ્રવ્યથી જ જિનપૂજાની સામગ્રી ગોઠીને પગાર આપવાનો ‘શક્તિમાન’ માટે નિયમ છતાં ‘અશક્ત’ સ્થળોમાં દેવદ્રવ્ય [કલ્પિત દેવદ્રવ્ય]નો પગારાદિમાં ઉપયોગ કરવાનો અભિપ્રાય સંમેલનના શ્રમણો આપે તો તેમાં અદાલતનો અને અખબારોનો આશ્રય લેવાનું કારણ શું ?

સ્વદ્રવ્યથી બનાવી શકે તેવા શક્તિમાન શ્રાવકો દેવદ્રવ્યે જિનાલય બનાવે ત્યાં વાંધો નહિ અને ‘અશક્તિમાન’ માટે સ્વદ્રવ્યને બદલે દેવદ્રવ્યની જિનલક્ષિતમાં સંમેલને આપેલી સંમતિ ! ત્યાં સખ્ત વાંધો ! વળી પોતે જ ‘૯૦ વગેરેના સંમેલનોમાં આવો જ ઠરાવ કરવા છતાં ‘૪૪ના આવા જ ઠરાવ માટે સખ્ત વાંધો !

કેવું આશ્ચર્ય ! કેવી જાતનો આ વિરોધ !

હાલ જેઓ આ વિરોધનું નેતૃત્વ લઈ રહ્યા છે તે મુંબઈમાં બિરાજમાન પૂ પાદ વ્યા. વાયસ્પતિ આ.દેવ શ્રીમદ્ રામચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મ. સાહેબે જ જિનની લક્ષિત અને જિનપૂજાના ઉપકારણોની વૃદ્ધિ માટે દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરવાનું જણાવેલ છે.

આથી સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે દેવદ્રવ્યમાંથી જિનભક્તિ થઈ શકે તથા તે અંગેના ઉપકરણો (કેસર વગેરે) લાવી શકાય. આ રહ્યા; તેઓશ્રીએ સંશોધિત કરીને આપેલા (વિજય પ્રસ્થાન નામના આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવનામાં તેઓશ્રીએ આ શ્લોકો તથા ભાષાન્તરનું સંશોધન કરી આપ્યાનું સ્પષ્ટ જણાયેલ છે.)

શ્લોક અને તેના અર્થો :

चैत्यद्रव्यस्य जिनभवनबिम्बयात्रास्नात्रादिप्रवृत्तिहेतोर्हिरण्यादिरूपस्य
वृद्धिरूपचयरूपोचिता कर्तुमिति ॥ ७५६॥

અર્થ : જિનભવન, જિનજિભ, જિનયાત્રા તથા જિનેશ્વરના સ્નાત્ર વગેરે પ્રવૃત્તિના હેતુરૂપ હિરણ્ય વગેરે રૂપ ચૈત્ય દ્રવ્યની વૃદ્ધિ એટલે કે ઉપચય કરવાનું ઉચિત છે.

“न खलु जिनप्रवचनवृद्धिजिनवेदमविरहेण भवति,
न च तद् द्रव्यव्यतिरेकेण प्रतिदिनं
प्रतिजागरितुम् जीर्णं विशीर्णं वा पुनरुद्धर्तुम् पार्यते,
तथा तेन पूजामहोत्सवादिषु श्रावकैः
क्रियमाणेषु ज्ञानदर्शनचारित्रगुणाश्च दीप्यन्ते,
यस्माद् अज्ञानिनो अपि ‘अहो तत्त्वानुगामिनी
बुद्धिरेतेषां,’ इति उपबृंहक्रमेण ज्ञानदर्शनचारित्रगुणलाभभाजो
भवति ॥

અર્થ : અરે જ, જિનમંદિર વિના જિન પ્રવચનની વૃદ્ધિ નથી થતી; અને દ્રવ્ય વગર તે મંદિરની પ્રતિદિન

સંભાળ કરી શકાતી નથી; તેમ જ જીર્ણ, વિશીર્ણ થયેથી પુનરુદ્ધાર કરી શકાતો નથી, તથા તેના વડે શ્રાવકોથી કરાતા પૂજા, મહોત્સવ વગેરેમાં જ્ઞાનદર્શન અને ચારિત્ર ગુણો દીપ્યમાન થાય છે; કારણ કે અજ્ઞાનીઓ પણ પ્રશંસા કરે છે કે, “અહો, આ લોકોની બુદ્ધિ તત્વાનુસારી છે” પરિણામે તેઓ ક્રમે કરીને જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર ગુણના લાભને મેળવનારા બને છે.

—દર્શનશુદ્ધિ ટીકા—

તદ્વિનાશે કૃતે સતિ બોધિવૃક્ષમૂલોઽગ્નિર્દત્તઃ ।

તથા સતિ પુનર્નવાઽસૌ ન ભવતિ इत्यर्थः ।

अत्र इदं हार्दम्, चैत्यादिद्रव्यविनाशे पूजादिलोपः ।

ततस्तद्देहेतुकप्रमोदप्रभावनाप्रवचनवृद्धेरभावः

ततो वर्धमानगुणशुद्धिराधः ततो मोक्षमार्गव्याघातः ।

कारणाभावे कार्यानुदયાत् ॥

અર્થ : તેને (ચૈત્યદ્રવ્યને) વિનાશ કરવાથી બોધિવૃક્ષનાં મૂળમાં અગ્નિ મુકાય છે. તેમ થવાથી પાછું તે નવું નથી બનતું એમ અર્થ છે. અહીં રહસ્ય આ છે. ચૈત્યાદિ દ્રવ્યને વિનાશ થતાં પૂજા વિ.નો લોપ થાય છે. પરિણામે તેનાથી થતાં પ્રમોદ, પ્રભાવના તથા પ્રવચન-વૃદ્ધિનો અભાવ થાય છે, તેથી ગુણશુદ્ધિ વધતી અટકે છે. તેથી મોક્ષમાર્ગનો વ્યાધાત થાય છે, કેમકે કારણના અભાવમાં કાર્ય ન થઈ શકે.

जेणचेइअदब्बं विणासियं, जिणबिबपूआदंसणाणंदित हियआणं
भवसिद्धिआणं

સમ્મદંસણસુઅઓહિમણપજ્જવ કેવલ નાણનિવ્વાણલાભા પહિસિદ્ધા ।

—વ્યસપ્તતિકા

અર્થ : જેના વડે ચૈત્યદ્રવ્યનો વિનાશ થયો છે, તેના વડે જિનભિમ્મની પૂજા અને દર્શનથી આનંદિત થતાં ભવસિદ્ધિ આત્માઓના સમ્યગ્દર્શન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યવજ્ઞાન, કેવલજ્ઞાન તથા નિર્વાણના લાભોનો પ્રતિષેધ કરાયો.

—વસુદેવહિંડી

“જિનેશ્વર દેવના સ્થાપના નિર્દેશને માનનારને જિન ચૈત્યની, તેની પૂજાની, તે માટે જરૂરી ઉપકરણોની અને તેમાં ખામી ન આવે તે ખાતર, દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિની અને તેના સંરક્ષણની અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે.”

—વિચારસમીક્ષા પૃ. ૬૭

લેખક : મુનિ રામવિજય

આ ઉપર તો તે પૂજ્યશ્રી તરફથી પણ સંમતિ મળે છે કે દેવદ્રવ્ય [કલ્પિત]માંથી જિનપૂજાની સામગ્રી લાવી શકાય અને જિનભક્તિ પણ કરી શકાય, અસ્તુ.

હવે સમજાઈ જશે કે સ્વપ્નાદિની આવકમાંથી પૂજારીને પગાર આપવાથી કોડો રૂ.નું દેવદ્રવ્ય જીર્ણોદ્ધારમાં જતું અટકી જવાનો ભય જરાક પણ વાસ્તવિક છે ખરો ?

કે પછી નૂતન જિનમંદિરો અને તીર્થોના નિર્માણમાં જ દેવદ્રવ્યના કોડો રૂ. ખર્ચાઈ જવાથી કોડો રૂ.ના જીર્ણોદ્ધારના કાર્યોને નુકસાન કયારનું પહોંચી ગયું છે ?

વળી દેવદ્રવ્યની પારકી રકમથી જિનાલયો અને તીથે બનવાથી તેમાં સર્વોચ્ચ કક્ષાના આચાર્યોની પ્રતિષ્ઠાદિ કરી આપવા દ્વારા પૂરી સંમતિ હોવાથી જ દેવદ્રવ્યની રકમનો એકામ ઉપયોગ એટલો વધી ગયો છે કે ૬૦ ટકા જેટલી તો શિદ્ધીઓ અને કારીગરો જ ખેંચી જવા લાગ્યા છે. પોતાના ખીસાનું આ ધન ન હોવાથી શ્રાવકો ઉડાઉ બનીને દેવદ્રવ્યની રકમ વાપરી નાંખે છે. જેઓ સ્વદ્રવ્ય ખર્ચવાને અશક્ત-સ્થાનોમાં પણ પૂજારીના પગારાદિનો નિષેધ કરે છે અને હોહા મચાવે છે, તેઓ શિદ્ધી અને સંલાટોની તીજેરીઓને છલકાવી આપતા દેવદ્રવ્ય માટે કેમ કદી અવાજ પણ કરતા નથી? તેવા જિનમંદિરો અને તીર્થોની પ્રતિષ્ઠાદિના કાર્યોમાંથી વિરોધ નોંધાવવા સાથે દૂર રહેતા નથી? શું તેમને તકતી-મોહ તો નહિ નડતો હોય?

વળી કેટલાકો કહે છે કે, “કલ્પિત દેવદ્રવ્યમાંથી જો પૂજારીને પગારાદિ અપાશે તો ધર્મીજનો સ્વદ્રવ્યના સાધારણના કાળા વગેરે હવે ખંધ કરી દેશે.” આ અને આના જેવા કેટલાય ખોટા ભય ઉપજાવી કાઢીને સંમેલનના શ્રમણોને શાસ્ત્રવિરોધી કહેવડાવવાનો પ્રયત્ન ખૂબ જ અનુચિત લાગે છે.

ફરી યાદ કરો કે જ્યાં સ્વદ્રવ્યની શક્તિ દેખાશે ત્યાં સંમેલનના સુવિહિત શ્રમણો સ્વદ્રવ્યનો જ શ્રાવકો પાસે ઉપયોગ કરાવીને તેમની ધનમૂર્છા ઉતારવા દ્વારા વાસ્તવિક જિનલક્ષિતના તેમને ઉપાસક બનાવશે. આવા ખોટા ભય તો દરેક બાબતમાં ઉપજાવી શકાય. પણ જે સાધુ, સાધુતાની

મસ્તીમાં જીવતા હશે તેઓ તો સંમેલનના ઠરાવોના હાર્દને અને સ્વરૂપને પકડશે જ; અને તે રીતે જ વર્તશે. એટલે આવા ખોટા ભય કલ્પવાનું યોગ્ય જણાતું નથી.

જ્યાં જે ભય વાસ્તવિક હોય ત્યાં પણ જો લાભ વિશેષ હોય તો ભયને પાર કેમ ઊતરી જવું તે જ વિચારવું જોઈએ, પણ ભયની કલ્પનાથી મોટો સંભવિત લાભ ગુમાવવો એ યોગ્ય ન ગણાય.

ઘણાં વર્ષોથી કેટલેય ઠેકાણે સ્વપ્નદ્રવ્યની આવક સંપૂર્ણ સાધારણમાં કે ૧૦ આની યા ૬ આની સાધારણમાં જતી હતી ત્યારે પણ તેની સામે સોળે ય આની રકમ દેવદ્રવ્યમાં ચાલુ રાખવાનું કાર્ય તે શ્રમણોએ કર્યું જ છે. આજે પણ શક્તિસંપન્ન સંઘો માટે તે જ વ્યવસ્થા જળવાઈ રહેવાની છે. નિરર્થક ભયો ઊભા કરીને સંમેલનના શ્રમણોને બદનામ કરવાની વાત બિલકુલ ઇચ્છનીય ન ગણાય.

ઉપસંહારમાં એટલું જણાવવું ઠીક લાગે છે કે સંમેલનના ઠરાવ સામે હોહા કરી મૂકતા અને તે માટે અદાલત અને અખબારનો આશ્રય લઈને શ્રીસંઘના લાખો રૂ. ખર્ચ કરી ચૂંટા મહાત્માઓ સહુ પ્રથમ પોતાના પ્રત્યે પૂજ્ય-ભાવ ધરાવતા સંઘોમાં દેવદ્રવ્યના ત્રણ ખાતા પકાવે; તેની ખીજમાં થતી ભેળસેળ સહંતર બંધ કરાવે; ભૂતકાલની ભૂલની રકમ તે તે રીતે ખાતે જમા કરાવીને તે તે સંઘોને દોષમાંથી ઉગારે.

ખીજું; બિનજરૂરી સ્થળોમાં નવા જિનમંદિરોના કે તીર્થોના થનારા નિર્માણમાં કે ચાલુ કાર્યમાં આજથી જ દેવદ્રવ્યનું ધન લગાડવાનું બંધી કરી દેવાનું પોતાના ભક્તોને

ફરમાન કરે અને સ્વદ્રવ્યનો જ ત્યાં ઉપયોગ કરવાનું સૂચન કરે; પછી ભલે તે નિર્માણકાર્ય ધીમે ધીમે પણ પૂરું થાય અને જે અશક્ત-કક્ષાના સંઘો હોય ત્યાં શુદ્ધ દેવદ્રવ્યમાંથી પૂઞરી આદિને અપાતા પગારો બંધ કરાવીને અખખારો અને અદાલતો પાછળ લાખો રૂ. લગાડી દેવા તૈયાર થયેલા ભક્તો દ્વારા તે સંઘોમાં શુદ્ધ સ્વદ્રવ્ય મોકલવાનું શરૂ કરાવે. જે આવી કેઈ સુવ્યસ્થા કરવા તેઓ તૈયાર ન હોય અને સંમેલનના ઠરાવનો માત્ર વિરોધ જ કરતા હોય તો તે કેટલું યોગ્ય ગણાશે ?

અશક્ત સંઘોમાં પણ પૂઞરીના પગારાદિ કલ્પિત દેવવ્યમાંથી આપવાનો નિષેધ કરનારા મહાત્માઓએ પહેલાં તો કોડો રૂ.ની દેવદ્રવ્યની રકમનો બેંક વગેરે દ્વારા માછલાની બળ, કતલખાનાના યાન્ત્રિક સાધનો વગેરેમાં જે ઉપયોગ થાય છે તે અંગે રાજકારણની સામે પડવું ખૂબ જરૂરી છે તે માટે અદાલતનો આશ્રય લેવાનું ખૂબ અવશ્યક છે. અખખારોમાં હોહા મચાવી દેવાનું ખૂબ અગત્યનું છે. આ બાબતમાં કેમ આજ સુધીમાં કશું જ નક્કર કરવામાં આવેલ નથી ?

સંમેલનના શ્રમણોને તો નજીકના જ ભાવી તરફ નજર નાંખતા દેખાયું છે કે પૂઞરીઓનાં યુનિયનો ઊભા થતાની સાથે તેમનો પગાર ઓછામાં ઓછો બમણો તો થઈ જ જવાનો છે. તે ય વધીને બે, ત્રણ હજાર રૂ. સુધી દ્રંક સમયમાં પહોંચી જશે. આ પગારને પહોંચી વળવાની તાકાત બ્યારે બધી રીતે માતખર અને ધનવાન સંઘો પાસે હોવા છતાં શુદ્ધ સાધારણ ખાતે તેટલી મોટી રકમોના ફંડ તેઓ

નહિ કરે ત્યારે તેઓ પૂજા [આદાન] સ્વરૂપ દેવદ્રવ્યમાંથી જ તે મોટા પગારે ચૂકવશે. આ બાબત ખૂબ અનુચિત ગણાશે.

જો માતબર સંઘો પણ ચોખ્ખા સાધારણના પૈસાની ટીપમાં થાકશે તો તે વખતે તે સંઘોને પૂજાદિ દેવદ્રવ્યમાંથી પૂજારી આદિને પગાર વગેરે આપતા રોકીને કલ્પિત દેવદ્રવ્ય-માંથી તેની વ્યવસ્થા કરવાનું જણાવવું પડશે.

ઠરાવમાં જણાવેલા જો બોલી ચડાવા છે તેની રકમ કલ્પિત દેવદ્રવ્યમાં લઈ ગયા બાદ તેમાંથી અશક્તિમાન સંઘાદિ દ્વારા પૂજારીના પગાર વગેરે અપાય તે પછી જો રકમ વધે તે તમામ રકમ જીર્ણોદ્ધાર વગેરે કાર્યોમાં જ વાપરવાની રહે છે એ સ્પષ્ટતા કરવાની જરૂર નથી.

એ સિવાય સંમેલનના ઠરાવોના સમર્થક શ્રમણો એ પણ મનોમન નિર્ણય લે કે ઠરાવની-શક્તિસંપન્ન સંઘો કે શ્રાવકોએ તો સર્વ પ્રકારની જિનભક્તિ (પૂજારીને પગાર વગેરે બધું જ) સ્વદ્રવ્યથી જ કરવી જોઈએ તે—વાત જ સહુની પાસે મુખ્યપણે કરવી. આગ્રહ રાખવો અને તે રીતે અમલ પણ યથાશક્તિ કરવો જેથી કલ્પિત દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ થતાં તેમાં વધેલી બધી રકમનો જીર્ણોદ્ધારાદિમાં ઉપયોગ વધતો જાય.

એમ કહેવામાં આવે છે કે વિ. સં. ૧૯૯૦ના સંમેલનમાં જો ઠરાવ થયો છે કે, “સ્વપ્નદ્રવ્ય દેવદ્રવ્યમાં લઈ જવું યોગ્ય જણાય છે. તેનાથી ઊલટો આ સંમેલને કયો છે.” આ વાત ખરેખર નથી. આ સંમેલને પણ (અશક્ત

સ્થળોમાં) સ્વપ્નાદિ દ્રવ્યને દેવદ્રવ્યમાં જ લઈ જવાનું ઠરાવ્યું છે. હા, તે દેવદ્રવ્યનો વિશેષલેહ 'દંના સંમેલને કયે' ન હોતો તે આ સંમેલને તેને 'કલ્પિત-દેવદ્રવ્ય' કહીને તે ઠરાવ કરેલ છે. ખરેખર તો 'દંના સંમેલનમાં આ ઠરાવ ઉપર જે સર્વસંમતિ સધાઈ દેખાય છે તે તેમાંના “યોગ્ય જણાય છે” એ શબ્દોથી ખોલી સર્વસંમતિ થયાનું સ્પષ્ટરૂપે દેખાય છે. '૪૪ના સંમેલને તો એકદમ સ્પષ્ટતા કરી છે.

સંમેલનના વિરોધી કહે છે કે સ્વપ્નદ્રવ્ય કે કેસરાદિની ખોલી ચડાવાના દ્રવ્યથી દેવપૂજની સામગ્રી ન લવાય અને પૂજારી આદિને પગાર ન અપાય.

આ જ મહાનુભાવો ઠેર ઠેર 'જિનલક્ષિત સાધારણ' એ નામનું કુંડ કરાવે છે. ખાર માસના કેસર, અગરબત્તી વગેરેનો લાલ લેવા માટે કેસર વગેરેની ખોલી ખોલાવે છે. તે રીતે જે ધન પ્રાપ્ત થયું તેમાંથી ખહારગામથી આવેલા યાત્રિકો વગેરેને કેસર વગેરે પૂજા-સામગ્રી પૂરી પડાય છે અને પૂજારીને પગાર પણ ચૂકવાય છે.

શું આ ખરોખર છે? પરમાત્માના (દેવના) નિમિત્તે ખોલાએલી કેસર વગેરેની ઉછામણી દેવદ્રવ્ય જ બની ગઈ. હવે તમે 'જિનલક્ષિત સાધારણ' એવું નામ આપીને તેમાંથી પૂજા-સામગ્રી લાવી શકો અને પૂજારીને પગાર પણ આપી શકો તો કેસર પૂજા કે સ્વપ્ન વગેરેના એ જ ખોલી ચડાવાને અમે 'કલ્પિત-દેવદ્રવ્ય' તરીકે લઈને તેમાંથી શાસ્ત્ર

સંમત રીતે પૂજારીનો અર્થ કાઢવાનું જણાવીએ તો શી રીતે ઉત્સૂત્ર ગણાય ?

જો તમે જિનના નિમિત્તથી બોલીઓની રકમને દેવ-
દ્રવ્ય ન કહેતાં જિનભક્તિ સાધારણ કહેો છો; તો સંમેલનના
ઠરાવમાં આના કરતાં જુદું શું વિચારાયું છે? કે જેથી
આટલો અધો ઊઠાપોઠ કરી મૂક્યો છે ?

વસ્તુતઃ સ્વપ્ન કે ઉપધાન નિમિત્તની બોલીઓ સાક્ષાત્
દેવના નિમિત્તે બોલીઓ નથી. જ્યારે બાર માસના કેસર-
પૂજાદિના લાભ માટેની બોલીઓ તો સાક્ષાત્ (જિનમૂર્તિ)
નિમિત્તે જ છે. છતાં જો આ બોલી જિનભક્તિ સાધારણ
(દેવકુ સાધારણ) કહી શકાય તો સ્વપ્નાદિના નિમિત્તે જિન-
મંદિરના સર્વ કાર્યોનો નિર્વાહ કરવા માટે ઊભી કરાયેલી
બોલીની પ્રયાથી પ્રાપ્ત થતું ધન પણ દેવકુ સાધારણ
(કલ્પિત દેવદ્રવ્ય) કેમ ન કહી શકાય ?

અરેઅર તો ‘જિનભક્તિ સાધારણ’ નામનું કેસર
વગેરેના લાભની બારમાસી બોલીનું ધન ભેગું કરવાથી નીતિ
જ તેના સમર્થક મહાનુભાવોના વિચારોથી વિરુદ્ધ જાય છે.
તેઓ જેમ દેવદ્રવ્યથી પ્રભુપૂજા ન થાય તેવું માને છે તેમ
પરદ્રવ્યથી પણ પ્રભુપૂજા ન થાય : પૂજા તો સ્વદ્રવ્યથી જ
કરવી જોઈએ; તેવી શક્તિ ન હોય તો દેરાસરજીમાં કાળે
વગેરે લઈને, કે કોકને કેસર ઘસી આપીને કે પુષ્પની માળા
ગુંથી આપીને તેણે સંતોષ માનવો પડે, એવું માને છે,
અભયંકર શેઠના બે નોકરોનું દષ્ટાન્ત વારંવાર આપીને આ

વાતને તેઓ પુષ્ટ કરતા જ રહે છે, તો સંવાલ એ છે કે પછી યાત્રિકો વગેરે શી રીતે બાર માસના કેસર વગેરેના ચડાવાના પર-ધનથી પ્રભુ પૂજા કરી શકે ?

વળી જો ગરીબ લોકોને હવે પૂજા બંધ જ કરાવીને પૂજારીના જ બધા કામો રોજ સવારે બે કલાક માટે સોંપી દેવામાં આવે તો પૂજારી જ રાખવો ય ન પડે. સંમેલનને જેબે ઠરાવો કરવા પડ્યા છે : ૧. પૂજારીને પગાર આપવા અંગેનો અને ૨. પૂજારીઓ પાસે અંગપૂજા બંધ કરાવવા અંગેનો — તે ઠરાવો નિર્ણયક બની જાય : તે ઠરાવોની હવે જરૂર જ ન રહે. સ્વદ્રવ્યથી જ પૂજા કરનારો ધનવાન અને મધ્યમવર્ગી રહે એટલે કેસરાદિ ખરીદવા માટે પણ કલ્પિત દેવદ્રવ્યની સગવડતા કરવાની ન રહે.

વળી સ્વદ્રવ્યનો એવો એકાંત આગ્રહ રાખવો કે તેની મર્યાદામાં રહીને નબળા દ્રવ્યોથી પણ પ્રભુપૂજન કરવું પરંતુ દેવદ્રવ્યથી (જિનભક્તિ સાધારણ સ્વરૂપ કલ્પિત દેવદ્રવ્યથી) ઉત્તમ દ્રવ્યે પ્રભુપૂજન થાય તો પણ તે નહિ જ કરવું તે વાત વિશિષ્ટ પ્રસંગોમાં તો ખરોબર જણાતી નથી. અન્તે દ્રવ્યનું (ઉપકરણનું) મહત્ત્વ નથી પરંતુ શુભભાવ-વૃદ્ધિનું (અન્તઃકરણનું) મહત્ત્વ છે. હા. એ ખરું કે શક્તિમાન (ધનવાન) આત્મા પરદ્રવ્યાદિથી પ્રભુપૂજન કરે તો તેમાં તેને લાભ ઓછો મળે. (ધન મૂર્છા નહિ ઉતારવાથી) પરંતુ તેને ગેરલાભ થાય તેવું પ્રતિપાદન તો કેમ કરી શકાય ?

૯૦' અને ૪૪'ના ઠરાવમાં ફેરક શું છે ?

સ્વપ્નાદિકની બોલી-ચડાવાની રકમમાંથી [અશક્ત સ્થળોમાં] પૂજારીને પગારાદિ નહિ આપવાની વાત કરતાં આચાર્યો કહે છે કે, “પૂજારીને પગાર આપવા માટે કે દેરાસરમાં જરૂરી કેસર વગેરે પૂજા-સામગ્રી માટે બાર માસના કેસરાદિના ચડાવા બોલાવીને સાધારણ ખાતે રકમ જમા કરવી જોઈએ અને તેમાંથી જ પગાર વગેરે આપવા જોઈએ.”

જો આમ જ કરવું છે તો તે જ આચાર્યોએ ૯૦'ના સંમેલનમાં દેવદ્રવ્યમાંથી પૂજારીને પગારાદિ [અશક્ત સ્થળોમાં] આપવાનો ઠરાવ શા માટે કર્યો ? શા માટે સાધારણ ખાતાની આવકના ઉપાયો યોજવાનું તે વખતે ન દર્શાવાયું ?

હવે આજે જ આ હોહા કેમ મચાવી દેવાઈ છે ? ૯૦'ના સંમેલને ‘દેવદ્રવ્યમાંથી પગાર’ની સંમતિ આપી છે તો ૪૪'ના આ સંમેલને ‘કલ્પિત દેવદ્રવ્યમાંથી પગાર’માં સંમતિ આપી છે. આવી વિશેષ પરિમાર્જિત વ્યવસ્થાની સામે બિહાપોહ કરવાનું કોઈ પ્રયોજન ખરું ? બાકી યથાશક્ય સાધારણનો ફાળો કરવાની વાત તો સંમેલનને પણ મંજૂર જ છે. એમાં કોઈ વિવાદ નથી.

દેવદ્રવ્યના પેટા ત્રણ ભેદો અંગે વિશેષ વિચારણા

અવધારણ [આગ્રહપૂર્વકના દૃઢ સંકલ્પ] સાથે દેવને અર્પિત થતું જે દ્રવ્ય તે દેવદ્રવ્ય કહેવાય છે. આવા દેવદ્રવ્યના ત્રણ પ્રકાર છે.

પૂજાદેવદ્રવ્ય : પરમાત્માના લક્ષ્મી એમ સમજતા હોય છે કે જિનપ્રતિમા એ સાક્ષાત્ જિનેશ્વરદેવ લગવાન છે. આથી જ તેઓનો સહુથી વધુ ઉદ્ધાસ જિનપૂજા-અંગ-પૂજારૂપ કે અંગપૂજારૂપમાં દ્રવ્ય વાપરવાનો હોય છે.

લગવાંતની પૂજા માટે જ લક્ષ્મી અનેક રીતે જે ભેટ આપે તે બધું પૂજા-દેવદ્રવ્ય કહેવાય. હુકાનની ભાડાની આવકો, લાગાઓ, ખેતરો, રોકડ રકમ, કેસર વગેરે કે તૈયાર આભૂષણો અથવા તેના માટેનું સોનું કે ચાંદી વગેરે-આવી જે કાંઈ પણ....ભેટના રૂપમાં આવક થઈ હોય તે ભાડા વગેરે રૂપમાં ભેટ તે પૂજા-દેવદ્રવ્ય કહેવાય [આ જ બધી ભેટ જો જિનમંદિરના નિર્વાહ માટે આપવામાં આવી હોય તો તે કલ્પિત-દેવદ્રવ્ય ગણાય.] આ રીતે તે મળેલા પૂજાદ્રવ્યનો ઉપયોગ જિનેશ્વરદેવના દેહ ઉપર જ કેસર-પૂજા, આભૂષણ ચડાવવા વગેરેમાં થાય. અને અંગપૂજામાં પણ થાય.

વળી જિનના દેહમાં આ ભેટ વપરાય તેમ જિનના ગેહ [જિનમંદિરના જીર્ણોદ્ધારાદિ]માં પણ આ ભેટ વપરાય. [અવ્યવસ્થિત જિનગેહમાં જિનદેહ-જિનપ્રતિમા ન રખાય. એટલે જિનગેહમાં પણ આ પૂજા-દેવદ્રવ્ય ઉપયોગ કરી શકાય.]

નિર્માલ્ય દેવદ્રવ્ય : નિર્માલ્ય એ પ્રકારનાં હોઈ શકે છે. પ્રભુજીને ધરેલું, ચડેલું કે તેમની સામે મૂકેલું દ્રવ્ય. તે બધું નિર્માલ્ય કહેવાય. એટલે કે વરખાદિના ઉતારો, ફળ, ફૂલ, નૈવેદ્ય, વસ્ત્ર, અક્ષાત, રોકડ રકમ વગેરે નિર્માલ્ય

દ્રવ્ય કહી શકાય. આમાંથી જે થોડા જ કલાકોમાં વિગન્ધિ [દુર્ગન્ધવાળા] શોભારહિત વગેરે સ્વરૂપ બની જાય તે ફૂલ, નૈવેદ્ય વગેરે વિગન્ધિ નિર્માલ્ય દ્રવ્ય કહ્યા છે. પણ તે સિવાયના અ-વિગન્ધિ અક્ષત, રોકડ વગેરેને પણ પ્રભુજીની સામે ધરેલા હોવાથી નિર્માલ્ય દ્રવ્ય કહ્યા છે. આમાંથી જે વિગન્ધિ નિર્માલ્ય દ્રવ્યો છે તેનું વેચાણ કરવાથી જે રકમ આવે તેમાંથી જિનની અંગપૂજા તો ન જ થઈ શકે. હા, તેમાંથી આભૂષણો ઘડાવીને પ્રભુજીના અંગે ચડાવી શકાય. ખરા. જે અવિગન્ધિ નિર્માલ્ય-દ્રવ્યો છે તેના વેચાણની રકમમાંથી આભૂષણો થઈ શકે અને પૂજાની સામગ્રી પણ - જરૂર પડે તો - લાવી શકાય.

આ બેય પ્રકારના નિર્માલ્ય દ્રવ્યની રકમ મંદિરના જીર્ણોદ્ધારાદિમાં જરૂર વાપરી શકાક.

કલ્પિત દેવદ્રવ્ય : જિનમંદિર અંગેના બધાય કાર્યોનો નિર્વાહ કરવા માટેની કલ્પના કરીને મેળવાએલ દ્રવ્ય તે કલ્પિત દેવદ્રવ્ય. પૂર્વના કાળમાં રીઝર્વ-ફંડના રૂપમાં રાખવા માટે શ્રીમંત ભક્તો જે દ્રવ્ય આપતા તે કલ્પિત દેવ-દ્રવ્ય કહેવાતું અને ત્યાં સુધી કટોકટીના સમયમાં જ આ રીઝર્વ-ફંડ સ્વરૂપ નિર્વાહ માટેના દ્રવ્યનો ઉપયોગ થતો. સમય જતાં નિર્વાહ માટેનું ફંડ ભક્તો પાસેથી મેળવવામાં મુશ્કેલી થઈ ત્યારે નિર્વાહ કરવાની કલ્પનાથી બોલી, ચડાવાની પદ્ધતિ શરૂ કરાઈ. એ દ્વારા મળતી રકમ તે કલ્પિત દેવ-દ્રવ્ય ગણાઈ.

સ્વપ્નાદિની આ બોલીમાં સ્પર્ધા થતી. પહેલો વગેરે

નંબર લેવા માટે આ બોલી થતી. ભક્તજન તે બોલીથી પોતાને મળતો હુક લોગવતો અને તેના બદલામાં ઉછામણીની રકમ કોઈ શરત વિના તેના આયોજકને આપતો.

કોઈ કહેશે કે બોલીની આ રકમ ‘લેટ’ સ્વરૂપ બનવાથી તેને પૂજા-દેવદ્રવ્યમાં કેમ ન ગણવી? તેનો ઉત્તર એ છે કે આ રકમ લેટરૂપ નથી. માલ લઈને તેની સામે જે રકમ અપાય તે કદી લેટ ન કહેવાય. પહેલી વગેરે માળ પહેરવા સ્વરૂપ માલ મળી ગયો અને બદલામાં જે રકમ અપાઈ તે લેટ કેમ કહેવાય! આથી જ બોલી-ચડાવાની રકમો પૂજા-દેવદ્રવ્યમાં ન જાય. વળી પૂજા-દેવદ્રવ્યમાં તો જે રકમ લેટરૂપે અપાય છે તેમાં શરત કરાય છે કે, “મારી રકમમાંથી કાયમ પુષ્પો લાવવા, કેસર લાવવું કે અમુક પ્રકારનું આભૂષણ બનાવવું વગેરે.

આવી કોઈ શરત બોલી—ચડાવાની રકમ સાથે નહિ હોવાથી પણ આ રકમ પૂજા-દેવદ્રવ્ય ખાતે શી રીતે જઈ શકે?

આમ જિનમંદિર અંગેનાં તમામ કાર્યો [પૂજારી, નોકરાદિના પગારો, કેસર પૂજાદિ]નો જ્યાં નિર્વાહ થઈ શકે તેમ ન હોય ત્યાં તે નિર્વાહના સંકલ્પથી થયેલી આ બોલી-ચડાવાની રકમ ઉપયોગી થાય છે. માટે તેને પૂજા-દેવદ્રવ્યમાં લઈ જઈ શકાય નહિ. [જો કે પૂર્વકાલીન રીઝર્વ-ફંડનું દ્રવ્ય એ લેટ દ્રવ્ય જ છે. પણ તે ‘નિર્વાહક’રૂપે બિનશરતી લેટ દ્રવ્ય છે. માટે તે પૂજા-દેવદ્રવ્યમાં ન ગણાય.]

આથી જ આ રકમ કલ્પિત દેવદ્રવ્યમાં જ ગણવી પડે એમ લાગે છે.

દૂકમાં, ભેટરૂપે શરતી મળેલું દ્રવ્ય તે પૂજા-દેવદ્રવ્ય કહેવાય. તેનો ઉપયોગ જિનના દેહ-ગેહ માટે જ થઈ શકે. કલ્પિત દેવદ્રવ્ય તે જિનમંદિરના સર્વકાર્યોના નિર્વાહની કલ્પનાથી ઊભું કરાયેલું દ્રવ્ય [રીઝર્વ-ફંડ કે યોદ્ધા-ચડાવાનું ધન] છે. તેનો ઉપયોગ જીર્ણોદ્ધાર, જિનપૂજા, પૂજારી આદિને પગારાદિમાં આપી શકાય.

અહીં જણાશે કે સામાન્ય રીતે કલ્પિત-દેવદ્રવ્યમાંથી જ પૂજારી આદિને પગારાદિ આપી શકાય.

વિગન્ધિ નિર્માલ્ય-દેવદ્રવ્યમાંથી જિનની અંગપૂજા તો ન જ કરી શકાય. પૂજા દેવદ્રવ્યથી મુખ્યત્વે જિનપૂજા કરી શકાય.

દેવદ્રવ્યની આ શુદ્ધ વ્યવસ્થાનું નિર્માણ જલદીમાં જલદી કરવું જોઈએ. સંમેલને આ વ્યવસ્થાનું પુનઃનિર્માણ કર્યું છે. આ ઠરાવના વિરોધીઓએ પોતાના સમગ્ર જીવનકાળમાં કયયાં આ વ્યવસ્થાનું નિર્માણ કર્યું નથી. અને છતાં તેઓએ સંમેલનના આ ઠરાવ ઉપર ભોળી પ્રજાને આડરસ્તે દોરવીને હોહા મચાવી દીધી છે.

વસ્તુતઃ આ પેટા વિભાગોનો વિષય જ ખૂબ ગંભીર છે. એનું એકદમ સ્પષ્ટ વિવેચન નહિ મળવાથી પૂર્વકાલીન-વિવેચકોએ પણ અન્તે તો....“આનું તત્ત્વ કેવલી ભગવંત જાણે” એમ કહીને ચૂપકી પકડી છે. આથી જ આ વિષયમાં

ભિન્ન વિવેચકોએ પોતાની સમજણના ધરની જે તે અપેક્ષાએ પોતાનો વિચાર જણાવેલ છે.

**બોલી ચડાવાની શરૂઆત કયારથી થઈ?
શા માટે થઈ?**

સંશોધક : પૂ. કલ્યાણવિજયજી મ.સા.

દેવદ્રવ્યોત્પત્તિનાં સાધનો

પૂર્વે ચડાવા વગેરે કરીને દેવદ્રવ્ય વધારવાનો રિવાજ ન હતો. ચૈત્ય કરાવનાર અથવા ખીજા શ્રીમન્તા દ્વારા સ્થાપિત થયેલા ભંડારની રક્ષાપૂર્વક ગૌણિકો પોતપોતાના તાબાનાં ચૈત્યોનો વાર્ષિક ખર્ચ નિભાવે જતા હતા. લગભગ વિક્રમની પાંચમી શતાબ્દી સુધી આ સ્થિતિ હતી, પણ જ્યારથી ગૌણિક મંડળોનાં અધ્યક્ષપદો ચૈત્યવાસીઓએ ગ્રહણ કર્યા ત્યારથી તે મંડળોનાં ઉદ્દેશો કેટલેક અંશે નિષ્ફળ જવા લાગ્યા. વહીવટ ચૈત્યવાસીઓને હાથે ગયો. ચૈત્ય સિવાયનાં કામોમાં પણ ચૈત્ય-દ્રવ્યનો ઉપયોગ થવા લાગ્યો અને ધૂમધામ ચાલી. આ સ્થિતિ જોઈ ઘણા ભવભીરુ આચાર્યોને લાગી આવ્યું. તેઓએ ચૈત્યવાસીઓની સામે માથું ઊંચકયું અને દેવદ્રવ્યાદિ ધાર્મિક દ્રવ્ય ભક્ષણનાં કટુ ફોા દેખાડી દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિનો ભરશોરથી ઉપદેશ કર્યો. આ વાતની આચાર્ય હરિભદ્રસૂરિજી વગેરે તત્કાલીન આચાર્યોના અન્થ સાક્ષી ભરે છે.

ઉપર પ્રમાણે સુવિહિત આચાર્યોએ લોકોને સન્માર્ગે ખતાવવા માટે યોગ્ય ઉપદેશ કર્યો અને કેટલેક અંશે તે

સફળ પણ થયો હશે; છતાં ચૈત્યવાસીઓના અલેષ કિલ્લાને તે તોડી શક્યા નથી એ વાત તો નિશ્ચિત છે.

ચૈત્યવાસીઓનું આ બળ વિક્રમની દસમી સદી સુધી અખંડિત રહ્યું. અગિયારમી સદીમી ચૈત્યવાસીઓનાં કાર્યોની સામે પ્રોટેસ્ટ ઊઠવા શરૂ થયા, બારમી અને તેરમી સદીમાં ઘણા વધારે થયો અને તેને પરિણામે પૌર્ણીમીય, સાધર્-પૌર્ણીમીય, ખરતર, આગમિક, આંચલ વગેરે અનેક ગરુઓની ઉત્પત્તિ થઈ. આમાં જો કે કેટલીક બાબતોમાં આંધળે બહેરું કુટાયા જેવું થયું છે, ચૈત્યવાસીઓના ખંડનની ધૂનમાં કેટલીક શાસ્ત્રીય વાતોનાં પણ ખૂન થયાં છે, છતાં એટલું તો કહેવું જ પડશે કે જો ચૈત્યવાસીઓની સત્તા આટલી હદે ન પહોંચી હોત; તો આટલા ગરુ અને મતોની ઉત્પત્તિ થવી મુશ્કેલ હતી.

આ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાશે કે છઠ્ઠીથી દસમી સદી સુધીની ચાર-પાંચ સદી ચૈત્યવાસીઓની સત્તાની હતી, તે દરમિયાન દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ સાથે તેનો ગેરઉપયોગ પણ વધ્યો હતો. પ્રથમ જ્યારે દેવદ્રવ્ય મુખ્ય ભાગે લંડારમાં જ પડયું રહી, ‘મંગલદ્રવ્ય’, ‘નિધિદ્રવ્ય’, ‘શાશ્વત દ્રવ્ય’ ઇત્યાદિ પોતાના નામોને સફળ કરતું, ત્યારે ચૈત્યવાસીઓને હાથે તેની ખરેખરી દુર્દશા થઈ, વૃદ્ધિને લોભે તે વડે મકાન, ક્ષેત્ર, વાડી, ચતુષ્પદાદિ અનેક પ્રકારની સ્થાવર જંગમ મિલકતો ઊભી થવા લાગી અને પરિણામે તરવાના સાધન વડે જ લોકો ડૂબવા લાગ્યા. આવી રીતના દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિના માર્ગો નીકળવા છતાં પણ બારમી સદી સુધી પૂજા, આરતી વગેરેની

ઉછામણી કરીને દેવદ્રવ્ય વધારવાના ઉપાયો ચાલુ થયા જણાતા નથી.

સંબોધ પ્રકરણમાં દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિનો ઘણો ઉપદેશ કર્યો છે, પણ કોઈ પણ જાતના ચડાવા દ્વારા દ્રવ્યવૃદ્ધિ કરવાનો તેમાં ઉલ્લેખ નથી.

ચૈત્યવાસીઓના સમયમાં નિર્માણ થયેલ શ્રાદ્ધદિનકૃત્ય ગ્રન્થમાં દેવદ્રવ્યના સંબંધમાં ઘણું લખવામાં આવ્યું છે, છતાં ચડાવા કરીને દ્રવ્યવૃદ્ધિ કરવાનો તેમાં પણ ઉપદેશ જણાતો નથી.

આ ઉપરથી માનવાને કારણ મળે છે કે પરિધાપનિકા, પૂજા, આરતી વગેરેના ચડાવા કરીને દેવદ્રવ્યવૃદ્ધિ કરવાના રિવાજો તે વખતે ચાલુ થયા ન હતા.

બારમી સદી પછી ઇંદ્રમાળ વગેરેના ચડાવા થયાના ઉદાહરણો અર્વાચીન ગ્રંથોમાં જોવાય છે. પંદરમી સદીના ઉત્તરાર્ધમાં રચાયેલ શ્રાદ્ધવિધિની ટીકામાંથી માલોદ્ઘાટનનો ઉત્સવ કરીને, ઇંદ્રમાલ પહેરીને, પહેરામણી ધોતિ વગેરે મોકલીને ઉછામણી પૂર્વક આરતી વગેરે કરીને દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરવાનો ઉલ્લેખ મળી આવે છે.

આ પ્રમાણે લગભગ બારમી સદીના ઉતારમાં દેખાઈ ઈ કેમિક વૃદ્ધિ પામતો ચડાવાનો રિવાજ આજે સેંકડો શાખાઓથી વિસ્તૃત થયો છે, અને તેથી ઉપજતા દ્રવ્યનો મુખ્ય ભાગ દેવદ્રવ્યમાં જાય છે.

મારી માન્યતા પ્રમાણે ‘શ્રાદ્ધવિધિ-ટીકામાં ગણુવેલ દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિનાં કારણો શાસ્ત્રોકત છે’ એમ કહેવામાં

ઉતાવળ થાય છે. સાધન-વિચારમાં આપણે જોયું કે દેવદ્રવ્યનાં પ્રચલિત સાધનો એવા સમયમાં પ્રગટ થયાં છે કે તે શાસ્ત્રીય હોવાની સંભાવના જ થઈ શકતી નથી. જો ઉક્ત સાધનો શાસ્ત્રોક્ત હોય, તો શ્રાદ્ધવિધિની પહેલાના શ્રાવક-પ્રજ્ઞિત, સંખ્યા પ્રકરણ, શ્રાવકધર્મ, પંચાશક, શ્રાદ્ધ-દિનકૃત્ય વગેરે શ્રાવકધર્મપ્રાતિપાદક પ્રાચીન ગ્રંથોમાં તે ઉલ્લેખ કેમ જોવાતો નથી ? ખરી વાત તો એ છે કે જેમ જેમ દેવદ્રવ્યનો ખર્ચ વધતો ગયો, તેમ તેમ તેને પહોંચી વળવાને નવાં નવાં સાધનો જિભાં થતાં ગયાં. ‘આ સાધનો સુવિહિત આચાર્યો દ્વારા જિભાં થયાં હશે’ એમ માનવામાં પણ ભૂલ થાય છે. આ સાધનોની સમય તપાસતાં જણાશે કે તે લગભગ સર્વ દેરાસરનો કબજો ચૈત્યવાસીઓના હાથમાં હતો, ચૈત્યદ્રવ્યનો કયે કયે માર્ગે ખર્ચ કરવો તેનો નિર્ણય તેમની મુન્સુફીની વાત હતી. આવી સ્થિતિમાં દેવદ્રવ્યનો ગેરઉપયોગ પ્રત્યક્ષ જોવા છતાં સુવિહિત આચાર્યો નવાં નવાં સાધનો જિભાં કરાવી દુરુપયોગને માટે દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરાવે, એ વાત માની શકાય તેવી નથી. જો મારી માન્યતા ભૂલ ભરેલી ન હોય તો ચડાવા કરીને દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરવાના ઉપાયો સુવિહિતોની આચરણ નથી, પણ ચૈત્યવાસી અને તેમના હાથમાં રમતા શ્રાવકોની કલ્પેલી રુઢિઓ છે. આવી રુઢિઓને શાસ્ત્રીય અથવા સુવિહિત પરંપરા માનીને કોલાહલ મચાવવો એ અસદાચર નહિ તો બીજું શું કહેવાય ?

વાચક ગણ તર્ક કરશે કે ‘જો પૂર્વોક્ત સાધનો રૂઢિ-

જન્ય હતા; તો પછી શ્રાદ્ધવિધિકારે પોતાના ગ્રંથમાં તેને સ્થાન આપ્યું, તો હવે તે માર્ગેને આપણે શાસ્ત્રીય માનવા કે નહિ? આનું સમાધાન એ છે કે શ્રાદ્ધવિધિકારના સમયમાં ઉક્ત રિવાજોનો સર્વમાન્ય પ્રચાર થઈ ગયો હતો. દેરાસરનો વહીવટ પણ ઘણે ભાગે શ્રાવકોના અધિકારમાં આવી ગયો હતો. તેથી દેવદ્રવ્યની દુર્યવસ્થા થતી અટકી હતી. મુસલમાનોના હાથે હજારો દેરાસરો અને પ્રતિમાઓનો નાશ થવાથી દેવદ્રવ્યનો ખપ વધ્યો હતો અને ઈંદ્રમાલા વગેરેના ચકાવા તે સમયે દેવદ્રવ્યોત્પત્તિનાં મુખ્ય સાધનો હતાં. આવા સંયોગોમાં શ્રાદ્ધવિધિકારે અશાસ્ત્રીય રુઠું માર્ગેને પોતાના ગ્રંથમાં સ્થાન આપ્યું તે યોગ્ય જ ક્યું છે.

દેરાસરના નિર્વાહ માટે કેટલીક વાર શ્રાવક લોકો શાસ્ત્રવિરુદ્ધ માર્ગેનો પણ આશ્રય લેતા અને આચાર્યો તેવા કાર્યોનો નિષેધ કરવાને બદલે મૌન ધારણ કરતા.

‘તેલ વગેરે માનવા વડે આદેશ આપવો યોગ્ય છે કે કેમ?’ આવો પ્રશ્ન આચાર્ય હીરસૂરિજીને કરતાં તેઓ ઉત્તરમાં જણાવે છે કે, “તેલ વગેરે માનવા વડે પ્રતિક્રમણાદિનો આદેશ આપવાનો રિવાજ ગીતાર્થાચરિત નથી. છતાં કોઈ ઠેકાણે આમ કર્યા વગર ચૈત્યનો નિર્વાહ થઈ શકે નહિ; તો આ રિવાજ નિવારી શકાય તેમ નથી.”

વિજયહીરસૂરિજીનું આ કથન વિચારવા જેવું છે. ‘સુવિહિતોનું આચરણ નથી’ એમ કહેવા છતાં તેને નિષેધ કરવો પોતે યોગ્ય ધારતા નથી એ શું સૂચવે છે? એ સૂચવે છે કે કારણ પ્રસંગે અપ્રામાણિક પરંપરા પણ ચાલવા દેવી પડે છે.”

ઠરાવ નં. ૧૪ : ગુરુદ્રવ્ય-વ્યવસ્થા

ગુરુપૂજનનું દ્રવ્ય, શાસ્ત્રાધારે, શ્રાવક સંઘ, જીર્ણોદ્ધાર તથા ગુરુના બાહ્ય પરિભોગરૂપે સાધુ-સાધ્વીને ભણાવવાના તથા વૈદ્યાદિરૂપ કાર્યો અને ડોળી વગેરે રૂપ વૈયાવચ્ચ કાર્યોમાં લઈ જઈ શકે છે.

ગુરુમહારાજના પૂજન માટે બોલાયેલી, ગુરુને કાંબળી વગેરે વહારાવત્રાની બોલી તેમ જ દીક્ષા માટેના ઉપકરણોની બોલી, આ બધાનું જે ધન આવે તે તથા પદ્મપ્રદાન નિમિત્તે બોલાયેલ કાંબળી આદિ ઉપકરણો માટેની બોલીનું ધન, શાસ્ત્રસાપેક્ષ વર્તમાન દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ જોઈ શ્રમજીવસંઘ ગુરુવૈયાવચ્ચમાં લઈ જવાનું ઠરાવે છે. પરંતુ દીક્ષા તથા પદ્મ-પ્રદાન પ્રસંગે પોથી, નવકારવાળી મંત્રપટ, મંત્રપોથીની બોલીનું ધન જ્ઞાનદ્રવ્યમાં લઈ જવાનું ઠરાવવામાં આવે છે.

શાસ્ત્રપાઠ : અર્થ : વિવરણ

અથ યતિદ્રવ્યપરિભોગે પ્રાયશ્ચિત્તમાહ-

મુહપત્તિ-આસનાઈસુ ભિન્નં જલન્નાઈસુ ગુરુ લહુગાહ ।

જહ્નવ્વભોગિ હ્ય પુણ વત્થાઈસુ દેવદવ્વં વ ॥

વ્યાખ્યા : મુખવસ્ત્રિકાઽઽસનશયનાદિષુ, અર્થાદ ગુરુયતિ-

સત્કેષુ પરિભુક્તેષુ ભિન્નમ્ । તથા 'જલન્નાઈસુ'ત્તિ ।

યતિસત્કે જલે અન્ને આદિશબ્દાદ્ વસ્ત્રાદૌ કનકાદૌ ચ ।

“ધર્મલાભ ઇતિ પ્રોક્તે દૂરાદુચ્છિત્તપાણયે ।

સૂરયે સિદ્ધસેનાય, દદૌ કોટિં નરાધિપઃ ॥”

ઇત્યાદિ પ્રકારેણ કેનાપિ સાધુનિશ્રયાકૃતે લિઙ્ગિસત્કે વા પરિ-
ભુક્તે સતિ ‘ગુરુલહુગાઈ’ત્તિ । ક્રમેણ ગુરુમાસરચતુર્લઘવઃ આદિ-
શબ્દાચ્ચતુર્ગુરવઃ ષડ્લઘવરચ સ્યુઃ । અયમર્થ-ગુરુસત્કે જલે
પરિભુક્તે ૧ અન્ને ૪ વસ્ત્રાદૌ કનકાદૌ ૬ પ્રાયઃરેચતાનિ ભવન્તિ ।
યતિદ્રવ્યભોગે ‘ઈય’ત્તિ । एवं प्रकार. प्रायश्चित्तविधिरवगन्तव्यः ।
अत्रापि पुनर्वस्त्रादौ देवद्रव्यवत्-वक्ष्यमाणदेवद्रव्यविषयप्रकारवत्
ज्ञेयम् । अयमर्थः यत्र गुरुद्रव्यं भुक्तं स्यात् तत्रान्यत्र वा साधु-
कार्ये वैद्याद्यर्थं बन्दिग्रहादिप्रत्यपायापगमाद्यर्थं वा तावन्मित-
वस्त्रादिप्रदानपूर्वकं प्रायश्चित्तं देयमिति गाथार्थः ॥६८॥

(—શ્રાદ્ધજીતકલ્પઃ મુદ્રિત પૃ. ૫૬)

સાધુનું દ્રવ્ય ગૃહસ્થ વાપરે તો તેને આ પ્રમાણે
પ્રાયશ્ચિત્ત આવે.

જો સાધુના મુકુપત્તિ, આસન, શયનાદિનો ઉપભોગ
કર્યો હોય તો બિન્ન પ્રાયશ્ચિત્ત (નીવિ) આવે. જો સાધુનું
પાણી વાપર્યું હોય તો એકાસણું, અન્ન વાપર્યું હોય તો
આંગિલ; વસ્ત્રાદિ વાપર્યાં હોય તો ઉપવાસ અને કનકાદિ
વગેરે વાપર્યાં હોય તો છઠનું પ્રાયશ્ચિત્ત આવે.

અહીં મૂળગાથામાં ‘જલન્નઆઈસુ’ પદ છે. જલ, અન્ન
વગેરે. અહીં વગેરે શબ્દથી ટીકાકારે વસ્ત્રાદિ અને કનકાદિ
લીધા છે. આ રીતે જ લેવાનું કારણ એ છે કે વસ્ત્ર વગેરેની
માલિકી કરીને ગુરુ તેને ભોગવી શકતા હોવાથી વસ્ત્રાદિ એ
ભોગાઈ ગુરુદ્રવ્ય છે.

જ્યારે સોનું વગેરેનો લોગ કંચન કામિનીના ત્યાગી ગુરુ કરી ન શકે એટલે તે સોનુ વગેરે લોગાર્હ ગુરુદ્રવ્ય નથી. પરંતુ પૂજાર્હ-ગુરુનાં તેના દ્વારા પૂજા કરવા યોગ્ય-દ્રવ્ય જરૂર છે. એટલે કનક વગેરેને પૂજાર્હ દ્રવ્ય તરીકે જુદા લીધા.

હવે સવાલ એ થાય છે કે સોનું વગેરેને જો ગુરુ-વસ્ત્રાદિની જેમ પોતાની નિશ્રામાં (માલિકોમાં) લેતા જ ન હોય તો સોનું વગેરે ગુરુદ્રવ્ય જ ન બને તો સોનું વગેરે ગુરુદ્રવ્યને જે શ્રાવક વાપરે તેને છઠ્ઠું પ્રાયશ્ચિત્ત આવે એવું કહી પણ કેમ શકાય ?

[અનુસંધાન પૃ. ૬૩ ઉપર]

ગુરુપૂજન અંગે મુનિની મહત્ત્વની વિચારણા

દ્રવ્યસપ્તતિકાકારે ગુરુદ્રવ્યના જે બે વિભાગ કરીને ગુરુપૂજનદ્રવ્ય સુવર્ણાદિ કહ્યું છે તે એમણે પોતાની બુદ્ધિથી કરેખર તો પુનઃતત બધા જ શાસ્ત્રકારોએ વસ્ત્રપાત્રથી જ ગુરુપૂજનનો વિધિ દર્શાવી છે પણ દાખલા દૃષ્ટાન્તને જોરે જ્યારે અંગપૂજન જોશથી ચાલ્યું ત્યારે ઉપરોક્ત બે વિભાગ પાડવા પડ્યા. ખરી રીતે ગુરુપૂજા કોઈ પણ શાસ્ત્રમાં વિહિત હતી નહીં. એટલે જ્યારે હીરસૂરિ મ. સામે પ્રશ્ન આવ્યો ત્યારે તેમણે હેમચન્દ્રસૂરિ મહારાજની સુવર્ણકમલની થયેલી પૂજાથી એનું (અંગપૂજનું) સમર્થન કરવું પડ્યું. પછી એનું દ્રવ્ય કયા ખાતે જાય એનો સવાલ ઊભો થયો એટલે સિદ્ધ-સેનસૂરિ મહારાજનો દાખલો લઈને હીરસૂરિ મહારાજે જીર્ણોદ્ધારાદિમાં જાય એવું સમાધાન કર્યું. પણ કયાંય એ અંગપૂજના દ્રવ્યને દેવદ્રવ્ય ઠરાવ્યું.

હવે જે સિદ્ધસેનસૂરિના દષ્ટાંતથી હીરસૂરિ મહારાજે પૂજનદ્રવ્યની વ્યવસ્થા જણાવી છે એ સિદ્ધસેનસૂરિના દષ્ટાંતમાં પ્રાચીનતમ ગ્રંથ ભદ્રેશ્વરસૂરિના કાવ્યશૈલીમાં બીજા ખંડમાં સાધારણતા દાખડામાં તે દ્રવ્ય લઈ જવાનું જણાવ્યું છે. પ્રભાવક ચરિત્રમાં પણ તે જ રીતે જણાવ્યું છે પ્રખંધ ચિંતામણી વગેરેમાં તે દ્રવ્ય લોકોને ઋણમુક્ત કરવામાં વાપરવાનું જણાવ્યું છે. જ્યારે પ્રખંધકોશમાં જીર્ણોદ્ધાર આદિમાં લઈ જવાનું જણાવ્યું છે. આ રીતે ગુરુપૂજનદ્રવ્યની કોઈ નિયત વ્યવસ્થા પ્રાચીનકાળના ગ્રંથોમાં દેખાતી નથી.

બીજું જે સિદ્ધસેન સૂ. મનો દાખલો હીરસૂરિ મહારાજે આપ્યો છે તેમાં વિક્રમરાજાએ કોટિદ્રવ્ય સિ સૂ.ને તુષ્ટિમાન રૂપે આપેલું છે, નહીં કે અંગપૂજા કે ચરણ રૂપે.

શાસ્ત્રદષ્ટિએ સાધુને સુવર્ણાદિનું દાન નિષિદ્ધ છે. પરંતુ આવી રીતે મુગ્ધાવસ્થામાં કોઈએ સાધુને દ્રવ્યદાન કર્યું હોય તો તેનાથી ગુરુની અંગપૂજાનું સમર્થન થતું નથી. માત્ર એટલું ફલિત થાય છે કે દાનરૂપે કે પૂજારૂપે અર્પણ કરાયેલું દ્રવ્ય તે ગુરુની ઇચ્છા મુજબ યોગ્યક્ષેત્રમાં વાપરી શકાય છે પણ દેવદ્રવ્યમાં જ જાય એમ કહી શકાય જ નહીં.

માટે ગુરુપૂજનનું દ્રવ્ય (જ્યાં સુધી તે ચાલુ છે ત્યાં સુધી) વૈયાવચ્ચમાં લઈ જવામાં કોઈ દોષ નથી.

તેમ જ કામળી તો કાંતાદિ દોષ દુષ્ટ હોય તો વહોરાય જ નહીં પણ હવે જ્યારે પ્રથા ચાલી છે ત્યારે તેના બોલીનું દ્રવ્ય પણ વસ્ત્રપૂજાની બોલીના દ્રવ્યરૂપ હોઈને દેવદ્રવ્ય બનતું

નથી. તેથી વૈયાવચ્ચમાં તો જરૂર લઈ જઈ શકાય છે.” અસ્તુ.
હવે મૂળ વાત ઉપર આવીએ.

જ્યારે ગુરુ સિદ્ધસેનસૂરિજીએ રાજા વિક્રમને હાથ
ભીંચી કરીને દૂરથી જ ‘ધર્મલાભ’ એ પ્રમાણે કહ્યું, ત્યારે
સિદ્ધસેનસૂરિજીને રાજાએ એક કોડ સોનામહોર આપી.

હવે અહીં આવા પ્રકારથી ગુરુદ્રવ્ય બની ગયું. તો
આ ગુરુદ્રવ્ય અથવા કોઈ શિથિલાચારીની નિશ્રામાં પડેલું
સોનું વગેરે ગુરુદ્રવ્ય-એને કોઈ ગૃહસ્થ વાપરે તો તેને
છઠ્ઠું પ્રાયશ્ચિત્ત આવે.”

આમ કહીને ઉપરની ગાથાના ઉત્તરાર્ધમાં કહ્યું કે
સાધુના દ્રવ્યનો પરિભોગ કરનારને આ પ્રમાણેનો પ્રાયશ્ચિત્ત-
વિધિ જાણવો.

હવે ગાથાના ઉત્તરાર્ધમાં જે કહ્યું છે કે, “પુણ વત્થા-
હસુ દેવદવ્વંવ” એનું સંસ્કૃતમાં રૂપાન્તર કરીને ટીકાકારે
લખ્યું છે કે, “અત્રાપિ પુનઃ વસ્ત્રાદિષુ દેવદ્રવ્યવત્”

ટીકાકાર કહે છે કે જેમ આગળ ઉપર દેવદ્રવ્યના ઉપ-
ભોગ કરનાર શ્રાવકને અમે જે રીતે પ્રાયશ્ચિત્ત કહેવાના
છીએ તે જ રીત અહીં પણ સમજવી. એટલે કે જેમ
દેવદ્રવ્યનો ઉપભોગ કરનારને તપ સ્વરૂપ પ્રાયશ્ચિત્ત આપવા
સાથે અમે કહેવાના છીએ કે દેવદ્રવ્ય જેટલું વાપર્યું હોય
તેટલું પાછું દેવદ્રવ્યમાં આપી પણ દેવું. (માત્ર તપ પ્રાય-
શ્ચિત્તથી ન ચાલે.) એ જ રીતે અહીં પણ ગુરુના વસ્ત્રાદિ
(તથા કનકાદિ)નો ઉપભોગ જેટલો કર્યો હોય તેણે ઉપર

જણાવેલું જલ, અન્ન, વસ્ત્રાદિ અને કનકાદિનું જણાવેલ તપ-પ્રાયશ્ચિત્ત તો કરવું જ પણ તેની સાથેસાથે તે વસ્ત્રાદિ (તથા કનકાદિ)નું જેટલું મૂલ્ય થતું હોય તેટલા મૂલ્યનું વસ્ત્રાદિ પ્રદાન સાધુકાર્યમાં-વૈદ્યને માટે કે જેલ વગેરેમાં પકડાયેલા કે કોઈ આપત્તિમાં ફસાયેલા સાધુને ખચાવવા માટે—તે સ્થળે કે બીજે સ્થળે પ્રદાન કરવું. ટૂંકમાં તેટલા દ્રવ્યનું વસ્ત્રાદિપ્રદાન પણ તપ-પ્રાયશ્ચિત્તની સાથેસાથે કરવું.

આ શ્રાદ્ધજીતકલ્પના શાસ્ત્રપાઠથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ગુરુદ્રવ્ય સાધુવૈયાવચ્ચમાં જઈ શકે છે. જો ગુરુદ્રવ્ય દેવ-દ્રવ્યમાં જ જતું હોય તો પ્રાયશ્ચિત્તઠાતા ગુરુ તે શ્રાવકને એમ કહેત કે, “તે જેટલા મૂલ્યના વસ્ત્રાદિ કે કનક આદિનો ઉપલોગ કર્યો હોય તેટલી રકમ તું જીર્ણોદ્ધારાદિમાં વાપરી દેજે.” પણ આમ ન કહેતા ગુરુની વૈયાવચ્ચના-વૈદ્યાદિ કાર્યોમાં—તે રકમ વાપરવાની કહી છે, એટલે નક્કી થઈ જાય છે કે ગુરુદ્રવ્ય સાધુ વૈયાવચ્ચ ખાતાનું દ્રવ્ય છે.

વિરોધ કરનારનું આ વિષયમાં જે કહેવું છે કે આ પાઠની ટીકામાં વસ્ત્રાદિના ઉપલોગનું જ પ્રાયશ્ચિત્ત ‘વસ્ત્રાદિ-પ્રદાન’ છે. પણ કનકાદિના ઉપલોગનું પ્રાયશ્ચિત્ત અહીં જણાવ્યું નથી.” “આ વાત એકદમ અસંગત છે. મૂળગાથામાં ‘વસ્ત્રાદિ’ શબ્દ જ હોવાથી ટીકાકારે વસ્ત્રાદિનો અર્થ કરતાં ‘વસ્ત્રાદિ અને કનકાદિ’ એમ કહી જ દીધું છે. હવે આગળ વધીને ટીકાકારે જ્યાં વસ્ત્રાદિ શબ્દ વાપર્યો છે ત્યાં ‘કનકાદિ’ શબ્દ નથી વાપર્યો તેનું કારણ તો એ છે કે મૂળ ગાથામાં માત્ર વસ્ત્રાદિ શબ્દ છે અને તેને જ ટીકાકારે ટીકામાં

ઉઠાવવો છે તે વખતે મૂળમાં ન હોય તેવો 'કનકાદિ' શબ્દ તેઓ શી રીતે ત્યાં મૂકી શકે? હા, આ ગાથાની ટીકાની શરૂઆતમાં જ તેમણે મૂળમાં આપેલા વસ્ત્રાદિ શબ્દના ઉપલક્ષણથી 'વસ્ત્રાદિ અને કનકાદિ' એમ કહી જ દીધું છે. એટલે હવે તે બન્ને સાથેસાથ જ રહે છે એમ સમજવું જ રહ્યું.

વળી અહીં 'વિક્રમ રાજાએ આપેલ કેટિ સુવર્ણને ગુરુનિશ્ચાથી ચુકત તો કહ્યું જ છે એટલે આવી રીતે સોનું પણ ગુરુદ્રવ્ય બની ગયું અને તેથી જ તેનો ઉપલોગ કરનારને પ્રાયશ્ચિત્ત (તપરૂપે છઠ્ઠું + તેટલા મૂલ્યનું વસ્ત્રાદિદાન) પણ આ જ ગાથાની ટીકામાં સ્પષ્ટ રીતે કહેવાઈ ગયું છે.

આમ છતાં એમ કહેવું કે આ ગાથાની ટીકામાં વસ્ત્રાદિના ઉપલોગનું પ્રાયશ્ચિત્ત વસ્ત્રાદિદાન કહ્યું છે પણ કનક વગેરેના ઉપલોગનું પ્રાયશ્ચિત્ત વસ્ત્રાદિદાન કહ્યું નથી માટે કનક વગેરેના ઉપલોગનું પ્રાયશ્ચિત્ત તેટલું ધન જીર્ણોદ્ધારમાં વાપરી દેવું એ જ મનોમન સમજી લેવાનું હોય."

આ તો બિલકુલ ખરોખર ન ગયાય. વિક્રમ રાજાના પ્રસંગમાં બનેલા પ્રકારથી પૂજારૂપે ધન પણ ગુરુદ્રવ્ય બને જ છે અને આ ગુરુદ્રવ્યને વાપરી નાંખનાર વૈદ્યાદિને વસ્ત્રાદિદાનનું પ્રાયશ્ચિત્ત જ્યારે કહ્યું છે ત્યારે એ વાત એકદમ ચોક્કસ થઈ જાય છે કે ધન વગેરે ગુરુપૂજનનું દ્રવ્ય સાધુ-વૈયાવચ્ચ ખાતે જ જાય; અન્યથા ગુરુમહારાજ સાધુ-વૈયાવચ્ચ ખાતે વાપરી દેવાનું પ્રાયશ્ચિત્ત ન આપતાં જિર્ણોદ્ધારમાં વાપરવાનું પ્રાયશ્ચિત્ત આપત.

દ્રવ્યસપ્તતિકા અન્યની બારમી ગાથાની ટીકામાં સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે, “જો કે લોભ્યલોભક ભાવ સંબંધથી ગુરુપૂજનનું ધન વગેરે ગુરુદ્રવ્ય બનતા નથી પરંતુ પૂજ્ય-પૂજા સંબંધથી તો ધન વગેરેથી કરેલું ગુરુપૂજન તે ગુરુદ્રવ્ય જરૂર બને છે.

આ રહ્યા તે શબ્દો :

અત્રાપિ તત્કકૌણ્ડિન્યન્યાયેન મોજ્યમોજકસમ્બન્ધેન
ઔધિકૌપધિવત્ પૂજાદ્રવ્યં ન ભવતિ ।

પૂજ્યપૂજાસમ્બન્ધેન તુ તદ્ (સ્વર્ણાદિ દ્રવ્યં) ગુરુદ્રવ્યં ભવત્યેવ ।

ત્યાં એ પણ કહ્યું છે કે જો પૂજા સંબંધથી આને ગુરુદ્રવ્ય ન કહીએ તો શ્રાદ્ધજીતકલ્પવૃત્તિ સાથે વિરોધ આવે; કેમકે ત્યાં તો ગુરુપૂજનના દ્રવ્યને ગુરુદ્રવ્ય કહ્યું જ છે. અને તેનો ભોગવટો કરનારને તેનું પ્રાપ્તિ ત્યાં જણાવેલ છે.

આ ગુરુદ્રવ્યનો ઉપયોગ ગૌરવવંતા સ્થાનોમાં વાપરવાનું દ્રવ્ય સપ્તતિકામાં જણાવ્યું છે. એથી નક્કી થયું કે ગૌરવયોગ્ય સ્થાનો સાધુ-સાધ્વી છે. તેમજ તેની ઉપરના દેવ અને જ્ઞાન છે. આ બધે ઠેકાણે તે વાપરી શકાય. વળી દ્રવ્યસપ્તતિકામાં એમ કહ્યું છે કે આ ગુરુદ્રવ્યને જીર્ણોદ્ધાર, નુતન જિનાલય વગેરે સ્થળે વાપરવું. અહીં ‘વગેરે’ શબ્દથી જો કે પ્રતિમાને લેપકરણ, આભૂષણ વગેરે લઈ શકાય પરંતુ જિનની અંગપૂજામાં નહિ વાપરવાનો ત્યાં જ સ્પષ્ટ આદેશ આપેલ હોવાથી હવે લેપ આદિને ‘વગેરે’ શબ્દથી નહિ જ લઈ શકાય. એટલે હવે ‘વગેરે’ શબ્દથી સાધુ-વૈયાવચ્ચ જ લેવું

પડે. આમ થાય તો શ્રાદ્ધજીતકલ્પના પાઠનો પણ સત્કાર થયો કહેવાય.

આ રીતે ગુરુપૂજનનું ધન વગેરે ગુરુદ્રવ્ય કહેવાય કે નહિ ? તે સવાલનો ઉપર પ્રમાણે ઉત્તર આપ્યો છે. આગળ ઉપર તે જ સ્થળે બીજો પ્રશ્ન ભૂલો કરવામાં આવ્યો છે કે, ‘સોનું વગેરેથી ગુરુપૂજા કરવાનું શાસ્ત્રમાં વિધાન છે ખરું ?’

આના જવાબમાં વિક્રમ રાજ અને કુમારપાળ મહારાજનાં દષ્ટાન્તો આપ્યાં છે. ત્યાં એમ કહ્યું છે કે, “કુમારપાળે પૂ. હેમચન્દ્રસૂરિજીનું ૧૦૮ સુવર્ણકમળોથી ગુરુપૂજન કર્યું છે. અને ભાંચો હાથ કરીને દૂરથી જ ‘ધર્મલાલ’ આપતા સિદ્ધસેનસૂરિજી મહારાજને વિક્રમ રાજએ કોડ સોનામહોર આપી છે.

અહીં જે સવાલ છે, “ગુરુપૂજનનું કોઈ વિધાન છે ખરું ?” તે સ્વરૂપમાં છે. તેનો જે જવાબ છે તેમાં વિધાન નહિ હોવાથી તે ન જણાવતાં દષ્ટાન્તરૂપે વિક્રમ રાજની વાત કરી છે. તે વિક્રમ રાજએ જે કર્યું તે ગુરુપૂજા કરી એમ જ માનવું પડે.

આ કારણનો વિરોધ કરનાર વર્ગ કહે છે કે, “તે માત્ર પ્રીતિદાન હતું પણ ગુરુપૂજન ન હતું.” એ વાત ખરોબર નથી. ગુરુપૂજાના સવાલના જવાબમાં ગુરુપૂજાનો જ જવાબ હોય.

વળી આથી જ પૂર્વે પણ શ્રાદ્ધજીતકલ્પના પ્રાયશ્ચિત્તના પાઠમાં પણ વિક્રમ રાજના સુવર્ણદાનને અમુક પ્રકારે ગુરુનિશ્રાકૃત ગુરુદ્રવ્ય તરીકે સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે. આમ આ બે ય

પાઠોથી એ વાત નક્કી થાય છે કે વિક્રમ રાજાનું સુવર્ણદાન તે ગુરુપૂજન સ્વરૂપ ગુરુદ્રવ્ય હતું.

વિક્રમરાજાનું પ્રીતિદાન ગુરુદ્રવ્ય બની ગયું છતાં તે અન્ય પ્રબંધના આધારે ગુરુના કહેવાથી આખી પૃથ્વીને કરમુક્ત કરવા સુધીના અનુકંપાના કામમાં વાપરવાનું પણ જણાવાયું છે. ગુરુદ્રવ્ય સાધુ વૈયાવચ્ચમાં અથવા તો ગૌરવાહી સ્થાનોમાં વપરાય પણ આમ નીચેના ક્ષેત્રોમાં તો સામાન્યતઃ ન વપરાય એટલે આ પ્રસંગમાં આમ કહેવાથી અજ્ઞેનોમાં વિશિષ્ટ કેટિની શાસનપ્રભાવના જોઈને જ જ્ઞાની ગુરુએ આવી પ્રેરણા કરી હોય તેમ માનવું પડે.

દ્રવ્ય-સપ્તતિકા ગ્રંથની આ બારમી ગાથાની ટીકામાં કહ્યું છે કે સોનું વગેરે ગુરુદ્રવ્ય જીર્ણોદ્ધારમાં તથા નવા-જિનમંદિરો બનાવવા વગેરે કાર્યમાં વાપરવું.

સ્વર્ણાદિકં તુ ગુરુદ્રવ્યં જીર્ણોદ્ધારે, નવ્યચૈત્યકરણાદૌ ચ વ્યાપાર્યમ્ ।

અહીં ‘વગેરે’ શબ્દથી સાધુ વૈયાવચ્ચ લઈ શકાય. કેમકે શ્રાદ્ધજીતકલ્પનો પાઠ તે વાત સ્પષ્ટરૂપે જણાવે છે. આમ કરીએ તો જ જીર્ણોદ્ધારની પરંપરા અને શ્રાદ્ધજીતનો પાઠ બેયનો સમન્વય કરી શકાય.

સંમેલને ગુરુદ્રવ્ય અંગે જે ઠરાવ કરેલ છે તેમાં દેવ-દ્રવ્યમાં અને સાધુ વૈયાવચ્ચમાં લઈ જવાનું જણાવીને બેય વિકલ્પો ખુલ્લા રાખ્યા છે એ વાત ઉપર્યુક્ત શાસ્ત્રપાઠોથી સમુચિત બને છે. જો ગુરુદ્રવ્ય માત્ર દેવદ્રવ્યમાં જઈ શકે તેવું પ્રતિપાદન કરાશે તો શ્રાદ્ધજીતકલ્પ વૃત્તિકાર, તેનો ઉપ-ભોગ કરનારને પ્રાયશ્ચિત પેટે તેટલી રકમ સાધુ-વૈયાવચ્ચમાં

(નીચલા ખાતામાં) વાપરવાનું કહેવા દ્વારા કેટલા મોટા દોષમાં પડ્યા ગણાશે !!’

“ગુરુપૂજનનું દ્રવ્ય જો સાધુ વૈયાવચ્ચમાં લઈ જવાશે તો તેથી સાધુ-સાધ્વીને તેમાં આસક્તિ પેદા થવાનો ભય છે. આથી જ તેને જીર્ણોદ્ધારમાં જ લઈ જવું જોઈએ.” તેમ આ ઠરાવના વિરોધીઓનું કહેવું છે.

આનો જવાબ એ છે કે આસક્તિ પેદા થવાનો પ્રસંગ નિવારવા માટે જ ઠરાવમાં સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે કે, “આ ગુરુદ્રવ્યનો વહીવટ શ્રાવક સંઘ કરશે.” જે સાધુ કે સાધ્વી પાસે મુમુક્ષુ આત્મા દીક્ષા લે છે તેની દીક્ષા લેતી વખતના ઉપકરણોની ઉછામણીની રકમ ઉપર તે મુમુક્ષુના ગુરુ આસક્તિ કરતા નથી. વહીવટ પણ કરતા નથી તે રકમ સાધુ-વૈયાવચ્ચ ખાતે જ જતી હોય છે અને તેનો વહીવટ સંઘ જ કરતો હોય છે. આવું જ ગુરુને કામળી વહોરાવવાની ઉછામણીની રકમને અને ગુરુપૂજનની રકમને સાધુ-વૈયાવચ્ચ ખાતે લઈ જઈને તેનો વહીવટ શ્રાવકસંઘ કરે તેવું ઠરાવમાં અભિપ્રેત છે. આ રીતે આસક્તિનું નિવારણ કરવું જ રહ્યું.

અન્યથા મિષ્ટાન્ન ભોજનાદિમાં પણ સાધુને આસક્તિ-પ્રસંગ ઊભો જ છે તો શું શ્રાવક વર્ગે તે અંગેની ભક્તિ જ બંધ કરી દેવી? વળી જો ગુરુચરણે મૂકેલા ધનમાં આસક્તિ થવાનો ભય છે તો તો સ્ત્રીઓ દ્વારા સાવ નજીક આવીને જ થઈ શકતા નવાંગી ગુરુપૂજનમાં તે કામાસક્તિ થવાનો નાના સાધુઓને મોટો ભય છે. શું તે બંધ કરી દેવાશે ખરું? વસ્તુતઃ તો ખાનદાન કુળમાંથી શ્રમણ બનતા

તમામ આત્માઓ માટે આવી કલ્પના કરવી એ જ અત્યંત અનુચિત છે.

હવે સવાલ રહ્યો પરંપરાનો ! ભાઈ ! પરંપરા તો બેય પ્રકારની કેટલાય સમયથી ચાલી આવી છે. તેમાં ય ગુરુ-પૂજનની રકમ દેવદ્રવ્યમાં લઈ જવાની પરંપરાવાળા શ્રમણ સમુદાયો ઘણા વધુ છે. વળી પૂજ્યપાદ સ્વર્ગસ્થ લખિંધસૂરી-શ્વરજી મ. સાહેબના સમયથી તેમના સમગ્ર સમુદાયમાં લૂંછનરૂપે જ ગુરુપૂજન કરાય છે. અને તેથી તે રકમ શાસ્ત્રમાન્ય રીતે સાધુ-વૈયાવચ્ચમાં જઈ શકે. (આ વાત સર્વમાન્ય છે) હવે ગુરુપૂજન (સીધું કે લૂંછનરૂપથી) સાધુ-વૈયાવચ્ચમાં લઈ જનારો વર્ગ જ્યારે ઘણો મોટો છે; ત્યારે મુનિ સંમેલને ગુરુપૂજનના દ્રવ્યને જીર્ણોદ્ધારમાં તથા વૈયાવચ્ચમાં લઈ જવાના એ ય વિકલ્પો ખુલ્લા રાખ્યા છે.

જો ગુરુપૂજનની રકમને સાધુ-વૈયાવચ્ચમાં લઈ જવાથી શ્રમણ-સંસ્થામાં પારાવાર શિથિલાચાર વધી જવાનો સંભવ હોત તો તે કચારનોય આ કારણસર વધી ગયો હોત. કેમકે આ પરંપરાવાળાનો વર્ગ મોટો જ છે. વળી એમનો વિરોધ આજ સુધી કેમ કર્યો નહિ ?

વસ્તુતઃ શિથિલાચારને વ્યાપક થવામાં તો બીજાં પણ અનેક ગંભીર કારણો છે; જેમાં સૌથી મુખ્ય કેટલીક અપાત્ર પદ્ધતિઓ અને શિષ્યોનું સાધુત્વ વિકસાવવાની વાતમાં ગુરુ-વર્ગની અધ્યયન અને વાચનાદાનની બાબતમાં વધુ પડતી ઉપેક્ષા કારણ છે. છતાં માની લઈએ કે સાધુ-વૈયાવચ્ચમાં ગુરુપૂજનની રકમ જવાથી તે ધનમાં આસક્તિ પેદા થશે

તો આના કરતાં ઘણી ગંભીર કક્ષાની અનેક પ્રકારની આસક્તિને પેદા કરનારા ઉપધાન અને યાત્રા-સંઘાના તથા ભક્તોના આધાકમી રસોડાની વાનગીઓ તથા તે પ્રસંગોમાં અત્યંત સહજ બનતો વિજ્ઞાતીય પારેચ્ય વગેરે બાબતો છે.

આ ઠરાવનો વિરોધ કરીને, “ઘોર શિથિલાચારને ફેલાવનારું મુનિસંમેલન” એ રૂપમાં પ્રબળે ભડકાવતા મહા-નુભાવોને તો આગ્રહભરી વિનંતિ છે કે ઉપર જણાવેલા વિવિધ આસક્તિઓના જન્મ સ્થાનો અંગે આપણે સહુ સાથે મળીને ગંભીરપણે વિચારીએ. એ વાતોને આપણે આમ દબાવી ન દઈએ

સંમેલનના શ્રમણોએ ગુરુપૂજનની રકમને સાધુ વૈયાવચ્ચ ખાતે પણ લઈ જવાનું શાસ્ત્રાધારે જે ઠરાવ્યું છે તેની પાછળનો હેતુ ખૂબ સમજવા જેવો છે.

ગામેગામ વિચરતાં શ્રમણોએ અનેક સ્થળોએ સંઘોમાં જોયું અને અનુભવ્યું છે કે ઘણાખરા સંઘો પાસે સાધુ-વૈયાવચ્ચ ખાતે કોઈ રકમ જમા હોતી નથી. આવા સંઘો પોટલીઆવાળાને મજૂરી, ડોળીવાળાને પૈસા, મહારાજ સાહેબોની દવા માટે દેવદ્રવ્યમાંથી ઉધારીને રકમ આપે છે. આ પાડેલા હવાલાની રકમની છેવટે કેટલાકોને માંડવાળ પણ કરી દેવી પડતી હોય છે.

આ રીતે અનેક સ્થળે મુનિઓ દ્વારા એભણપણે પણ દેવદ્રવ્યનું ભક્ષણ થઈ જતું જોઈને/અનુભવીને જ વિચાર થયો કે કોઈ શાસ્ત્રપાઠથી જો સાધુ વૈયાવચ્ચ ખાતાની આવકનું દ્વાર ખૂલતું હોય તો સારું. અને તેવો પાઠ મળતાં

જ જીર્ણોદ્ધારનો પરંપરાગત વિકલ્પ ખુલ્લો રાખવાપૂર્વક સદર ઠરાવ કર્યો. આથી એવી આશા રાખી શકાય અરી કે હવે પછી જે સંઘો પાસે આવી વૈયાવચ્ચની રકમ જમા થાય તે સંઘો નાનકડા ગામોના સંઘોને સાધુ-વૈયાવચ્ચમાં (પેટમાં જતા દ્રવ્યો સિવાયની વૈયાવચ્ચમાં) વાપરવા માટે રકમ મોકલી શકે.

જે કે વિશિષ્ટ પુણ્યશક્તિ ધરાવતા શ્રમણો તો ધનવાન શ્રાવકોને સ્વદ્રવ્યથી જ આવી મુનિભક્તનો લાભ લેવા માટે પ્રેરણા કરતા જ રહેવાના છે; કેમકે અનેક સુશ્રાવકો આવા લાભના અત્યન્ત ચાહક હોય છે. પરંતુ તેની સાથેસાથ ઉપર્યુક્ત વ્યવસ્થા પણ થાય તો ચારે બાજુની આ અંગેની જરૂરિયાતને વિશેષ સારી રીતે શ્રાવકસંઘ પહોંચી શકે.

જે શ્રમણો પવન-પાવડીની જેમ વિહાર કરતા હોય છે તેમને ગામડાઓમાં સાધુ-વૈયાવચ્ચ, સીદાતા સાધર્મિકો અને ઉપાશ્રયોનો જરૂરિયાતો અંગે કશો જ ખ્યાલ આવતો નથી. જેઓ વ્યવસ્થિત રીતે દરેક ગામમાં આ અંગેની પૂછગાછ કરે છે તેમને જ આ અંગે કેવું આભ ફાટયું છે? કેવી વહીવટી અરાજકતા સર્જાઈ છે? તેનો ખ્યાલ આવે છે

આ ત્રણ ખાતા માટે તો પાંચ દસ કોડ રૂપિયા પણ ચોછા પડે તેવી સ્થિતિ જણાય છે.

(ખેશક, આ ત્રણ બાબતો માટે સોળમા નંબરનો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો છે પણ તેનું અમલીકરણ અને વિતરણ વ્યવસ્થા વગેરે ધારીએ તેટલા સરળ નથી.)

ઠરાવ નં. ૧૭

જિનપૂજા અંગે શ્રાવકોને માર્ગદર્શન

ઠરાવ : “જૈન શાસનમાં પરમાત્માની ભક્તિ એ ઉત્કૃષ્ટ આરાધનાનું અંગ છે. જિનેશ્વરદેવની દ્રવ્ય અને ભાવપૂજા એ શ્રાવકનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે. અને શ્રાવકોએ એ રીતે પરમાત્માની હંમેશા પૂજા કરવી જોઈએ.

હાલ આ પૂજાનું કાર્ય નોકરોને સોંપાઈ ગયું છે, જેથી અનેક પ્રકારે ઘોર આશાતના થઈ રહી છે, જે જાણીને તથા જોઈને હૈયું કંપે છે. તેથી શ્રમણ સંમેલન ઠરાવ કરે છે કે, શ્રાવકોએ પરમાત્માની અંગપૂજા જાતે જ કરવી, પણ નોકરો પાસે કરાવવી નહિ.

જ્યાં શ્રાવકોની બિલકુલ વસતિ ન હોય ત્યાં વાસક્ષેપ અને અગ્રપૂજાથી સંતોષ માનવો. પ્રતિમાનાં અંગ-ઉપાંગોને સહજ પણ ઘસારો ન પહોંચે તે પદ્ધતિથી પૂજા કરવી.”

*

સંમેલનના શ્રમણોએ વિહારો દરમિયાન તથા ચોમાસાના ક્ષેત્રોમાં – અનેક સ્થળે જોયું કે શ્રાવકો સ્વયં જિનપૂજા કરતાં નથી. બહુ જ થોડા શ્રાવક-શ્રાવિકાઓ સંપૂર્ણ જિન-ભક્તિ સ્વયં કરતા હોય છે. જેમ સ્વદ્રવ્યથી જિનપૂજા કરવી જોઈએ તેમ સ્વયં જિનપૂજા કરવી જોઈએ. પોતાના આર્થિક વગેરે કારણોસર સમયાદિના અભાવને લીધે શ્રાવકો પૂજારીને

જ કેટલીક પૂજાવિધિ તો અવશ્ય સોંપી દે છે. પૂજારી પણ અર્થલક્ષી નોકર છે; એ કોઈ મોક્ષલક્ષી આત્મા નથી એટલે તેને મન આપણા ભગવાન એ પ્રાયઃ ‘ભગવાન’ તરીકે અત્યંત ઉપાસ્ય જણાતા નથી. પૂર્વે તો પૂજારીઓ વંશપરંપરાગત હતા. તેઓ આપણા ભગવાનને તેમના ભગવાન કરતાં ય વધુ આહતા. ભગવાન સાથે એકરસ બની જતા. પણ આજે તો પૂજારી થવા માટે અત્યંત અયોગ્ય ગણી શકાય તેવી વ્યક્તિ પણ જિનમંદિરમાં પૂજારી થઈ જાય છે. આવા માણસો પાસે પરમાત્માની પૂજનક્રિયા વિધિવત્ થાય અને આશાતના વિનાની થાય એવી અપેક્ષા આપણે શી રીતે રાખી શકીએ ? હવે તો કેટલેક સ્થળે વાત વિશેષ આગળ વધી છે. જિનમંદિરમાં ચોરી, જારીના પ્રસંગો પણ થવા લાગ્યા છે. પૂર્વના વંશપરંપરાગત પૂજારીઓની વાત સાવ જુદી હતી.

વળી કયાંક પૂજારીઓ સરકારી-ઉત્તેજનાદિના કારણે માથું જિંચકીને વાતો પણ કરવા લાગ્યા છે. સંમેલનમાં એ અંગે બે ગામના પ્રસંગો શ્રમણોએ જણાવ્યા હતા.

એક સ્થળે ટ્રસ્ટી સાથે ઝઘડી પડેલા પૂજારીએ ગુસ્સામાં આવીને જિનબિંબનું ધડ-માથું જુદાં કરી નાખ્યાં હતાં.

બીજા સ્થળે પૂજારીએ દેરાસરમાં અશુચિ કરતાં તેને કાઢી મૂકતાં તે ગામના તમામ પૂજારીઓ હડતાલ ઉપર જિતરી ગયા. છેવટે સંઘને જ નમતું જોખવું પડ્યું.

સિદ્ધગિરિ જેવા સ્થળોમાં પણ આશાતનાથી માંડીને

હડતાળો પાડવાની ધમકી જેવી ઘણી બાબતો આગળ વધતી જાય છે.

જ્યારે પૂજારીઓનાં યુનિયનો બનશે અને કાયદેસરના હક્કો માંગશે, કાયદેસરની હડતો ચલાવશે અને સાતસો રૂ.થી માંડીને બે હજાર રૂ. સુધીના પગારો આપવાની ફરજ પડાવશે ત્યારે પૂજારી વર્ગ [તપાસ કરો, ભાયબલા, શંખેશ્વર, પાનસર વગેરે સ્થળોની.] માટે સંમેલનના આ ઠરાવનો ભારે વિરોધ કરતા મહાનુભાવોને પણ આ જ વિચારવું પડશે.

ઝડપથી પૂજા પતાવી દેવા (!) માટે પૂજારીઓ અત્યંત બરછટ અને તીક્ષ્ણ એવી આધુનિક વાળાકૂંચી (પૂર્વાકાળની વાળાકૂંચી અત્યંત ક્રોધ અને સુવાળી હતી.) પ્રભુજીના અંગ ઉપર એટલા બધા જોરથી ઘસી નાખતા હોય છે કે જિનખિંબને સાક્ષાત્ જિનેશ્વરદેવ માનનારા માણસો તો તે કૂરતાભયુ' દ્રશ્ય જોઈ પણ શકે નહિ. આ રીતે વાળાકૂંચી રોજ ઘસવાથી જિનખિંબો ઘસાઈ જાય છે. તેમાં ખાડા પડી જાય છે. પાણી ભરાતાં ત્યાં લીલ પણ થઈ જતી હોય છે. આમાં જે પંચધાતુના પ્રતિમાજી હોય છે તેમની હાલત તો અતિ ભૂંડી થાય છે. વાળાકૂંચીના તીક્ષ્ણ અને આક્રમક ઘસારાથી તે ખિંબની આંખો, કાન અને નાક સદંતર ઘસાઈ જાય છે. આમ મુખનો ભાગ સાવ સપાટ બની જાય છે. આ પ્રતિમાજી આ રીતે ખંડિત બનીને કાયમ માટે અપૂજ્ય બની જતા હોય છે.

જે પંચધાતુના ખિંબો ધરતીમાંથી જ્યારે બહાર નીકળે છે ત્યારે તેમના આંખ, કાન, નાક એકદમ સુંદર અને

અખંડિત હોય છે. આ બિંબો પૂજારીના હાથમાં (કે તેવા જ કઠોર હૃદયવાળા શ્રાવકોના હાથમાં જતાં) દસ વર્ષમાં આંખ, કાન, નાક વિનાના થઈ જાય છે. આમ થવાનું કારણ તેઓની લાપરવાઈ, અભક્તિ, કઠોરતા અને સ્વાર્થ હોય છે.

બીજી ખાખત સંમેલનના શ્રમણોને એ પણ જોવા-જાણવા મળી છે કે ગામડાંઓ તૂટવાના કારણે ત્યાં જૈનોના ઘરો ઘટતાં ઘટતાં કેટલેક ઠેકાણે તો શૂન્યના આંક ઉપર આવી ગયાં છે. આવા સ્થળોના જિનમંદિરોની અને તેની પૂજા પૂજારીને હસ્તક કરી દેવાતાં ત્યાં પૂજાવિધિ નહિવત્ અને આશાતના ભરપૂર બની છે; કયાંક તો જિનમંદિર પૂજારીનું જાણે ઘર બની ગયું છે.

સંમેલનના શ્રમણોએ આ વર્તમાન સ્થિતિને અને ભવિષ્યમાં પૂજારીઓના યુનિયનો દ્વારા આવનારી કેટલીક ભયંકર ભાવી - પરિસ્થિતિને નજરમાં રાખીને આ ઠરાવ કરેલ છે.

આ ઠરાવમાં જિનશાસનના મૂળભૂત સિદ્ધાંતને એકદમ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં શરૂમાં જ મૂકેલ છે. જેનો આશય એ છે કે શ્રાવકોએ પોતે જ પરમાત્માની સર્વપ્રકારી પૂજા કરવી જોઈએ.

જો આ વાતનો જ ખરાબર અમલ થાય તો પછી આગળની વાત કરવાની જરૂર રહેતી નથી. પરંતુ જો આ વાત અમલી ન જ બને અને પૂજારીને રાખવો જ પડે તો તેની પાસે અંગપૂજા તો ન જ કરાવવી તેમ આ ઠરાવથી જણાવાયું છે. જો કે દેરાસરના ગભરાના બહારના

કામ પૂજારી કરશે તો કાંઈ ઓછું તોફાન નહિ કરે પરન્તુ હાલ તો તેને જિનેશ્વરદેવની સાક્ષાત્ ઘોર આશાતનાથી દૂર કરવાનું વિચારાયું છે.

ખરેખર તો શ્રાવિકાઓ ભેગી મળીને જો વારા બાંધીને પણ - પોતાના ઘરની જેમ સાક્ષસક્ષાઈ કરે છે તેમ - જિન-મંદિરનું બધું જ કાર્ય સંભાળી લે તો પૂજારીને કયાંયનું કામ સોંપવું ન પડે.

આજ સુધીમાં આ વિષયમાં જાગૃત અને સચિત્ કેટલાક શ્રમણોએ, શ્રાવકોને તેમનું કર્તવ્ય ખૂબ ખૂબ સમજાવ્યું છે. મંદિરોમાં પૂજારીઓને પણ સમજાવ્યા છે, અરે! ક્યારેક સખત ઠપકાર્યા છે પરન્તુ તેનું કોઈ વિશેષ પરિણામ આવ્યું જણાયું નથી. આથી જ હવે (તે કાર્ય ચાલુ રાખીને) સંમેલનના શ્રમણોએ પૂજારીને કમસેકમ અંગપૂજાથી આઘા રાખવાનો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો છે.

અહીં એવો ગલત પ્રચાર (સંમેલનનો વિરોધ કરવાનો જાણે કે હૃદયથી નિશ્ચય કર્યો હોય માટે) કરવામાં આવે છે કે, “પૂજારી દ્વારા પૂજા બંધ કરવાનું જણાવીને સંમેલને પાલીતાણામાં પર્વત ઉપરના તમામ પ્રતિમાશુની પૂજા ચોમાસાના સમયમાં બંધ કરાવી દીધી છે. જૈનોના ઘર વગરના ગામડાં વગેરેમાં વાસક્ષેપ પૂજાથી જ ભગવાનની પૂજા કરવાનું જણાવીને ભગવંતની સૈકાઓથી ચાલી આવતી [અષ્ટપ્રકારી] પૂજાવિધિ બંધ કરાવી દીધી છે.”

આ બંને બાબતો જૈનસંઘને ભડકાવવા માટે જ પ્રચારાઈ હોય તેમ લાગે છે.

પાલીતાણામાં પર્વત ઉપર જો ચોમાસાના કાળમાં
યાત્રા થનાર નથી તો ત્યાં રહેલા જિનભિખોના પૂજન માટે
રોકવામાં આવેલા સીત્તેર પૂજારીઓને આ. ક. પેઢીના કાર્ય-
વાહક કમિટિએ પૂજાવિધિ અને આશાતના-નિવારણ માટે
સમજાવવું જ પડશે.

જો તેઓ તેમ નહિ કરે તો બેશક દોષના લાગીદાર
બનશે. જાણીપૂઝીને, સદા માટે ઘોર આશાતના-અવિધિને
ચાલુ રાખવાથી તે કાર્યકરોનો સંસાર દીર્ઘ થઈ જાય.

આ વાત અન્ય મંદિરો અને તીર્થો માટે પણ સમજ
લેવાની છે.

જ્યાં પણ તેવા જ વિચિત્ર પૂજારીઓને દૂર કરી
શકાય તેમ ન જ હોય ત્યાં તેમને જિનલક્ષિ સમજાવવી,
તેનો પગાર વધારી આપવો જેથી તે આશાતના ન કરે.
જ્યાંથી તેવાઓને દૂર કરી શકાય તેમ હોય ત્યાં જિન-
પ્રતિમા-પૂજન શ્રાવકોએ પોતાના હાથમાં લઈ લેવું.

ત્યારે શું આમાંનું કાંઈ ન કરવું અને પૂજારી દ્વારા
થતી ઘોર આશાતનાઓ - હાયકાઓથી ચાલી આવે છે તેમ
સદા માટે - ચાલવા જ દેવી ?

સંમેલનના શ્રમણો આ ઠરાવ દ્વારા, પૂજારી દ્વારા
(અને કેટલાક શ્રાવકો દ્વારા) થતી ઘોર આશાતનાઓના
નિવારણ માટે સખ્ત આગ્રહ વ્યક્ત કરે છે. આ જ ઠરાવનો
તાત્પર્યાર્થ છે, જો કોઈ પણ ઉપાયે આશાતના-નિવારણ થઈ
જતું હોય તો પૂજારી દ્વારા પણ અંગપૂજા કરાવવા પડતા
હોય તો સંમેલનને તેનો વાંધો નથી.

વળી જે ગામડાઓમાં એકલા પૂજારીને લગવાન સોંપાઈ ગયા હોય, જે અષ્ટપ્રકારી પૂજા કરવામાં તે પૂજારી વાળાકૂંચી આદિથી ઘોર આશાતનાઓ જ કરતો હોય; વિધિવત્ પૂજન માટે સમજાવતા છતાં જે તે માનતો જ ન હોય તો તેને શ્રીસંઘે કહેલું જ પડે કે “અમારા લગવાનની તું હવે માત્ર વાસક્ષેપ પૂજા કે પુષ્પપૂજા જેવી શાસ્ત્રમાં પ્રતિપાદિત કરેલી એક પ્રકારની જ પૂજા કર. અમને સંતોષ છે. આથી વાળાકૂંચી આદિથી થતી ઘોર આશાતનાઓ તો ટળશે.” આવી સ્થિતિમાં માત્ર વાસક્ષેપ-પૂજા કરવાનું વિધાન થયું છે તે ઉપરથી તેઓએ ‘પૂજા’ જ ઉડાવી દેવાનો આક્ષેપ સંમેલન ઉપર કર્યો છે. તેઓ એમ સમજતા લાગે છે કે પૂજા એટલે પ્રજ્ઞાલાદિ સ્વરૂપ અષ્ટપ્રકારી પૂજા. પણ આ વાત બરોબર નથી. શાસ્ત્રકારોએ એક પ્રકારી (પુષ્પાદિ સ્વરૂપ) અષ્ટપુષ્પી વગેરે પૂજાને પણ પૂજા કહી જ છે.

સંમેલનના આ ઠરાવની પાછળ આ આશય છે. આમાં અષ્ટપ્રકારી પૂજાઓ બંધ કરી દેવાની કોઈ વાત સુદ્ધાં નથી. અરે! ધનવાન પ્રભુભક્તો ધનમૂર્છાને ઉતારીને હંમેશાં અષ્ટપ્રકારી જ નહિ પરંતુ સર્વપ્રકારી (નવાણું અભિષેકાદિ-રૂપ) જિનપૂજા કરે તો તે કેટલું સુંદર? તેથી આ ધરતી ઉપર કેટલું બધું પુણ્યબળ વધશે! જેથી આખા જગતમાં સાચા સુખ, શાન્તિ અને જીવોના હિત પ્રસરી જશે!

આજે લગભગ સર્વત્ર વ્યાપક બનેલી પરમાત્માની અષ્ટપ્રકારી પૂજાનો નિષેધ કરવામાં આ ઠરાવનું લગીરે તાત્પર્ય નથી, ઠરાવનું તાત્પર્ય આશાતના નિવારણમાં છે.

સંમેલનના વિરોધીઓના હૈયામાં ઘૂમરાતી વાત કોઈ ખીણ જ લાગે છે. તે અહીં જોઈએ.

કેટલાંક વર્ષો પૂર્વે પુ. સ્વર્ગસ્થ કલ્યાણવિજયજી મ. સાહેબે વર્તમાનકાલીન પ્રવેતામ્બરીય જિનપૂજ પદ્ધતિનો સખ્ત વિરોધ કર્યો હતો. તેમણે તે અંગે ઘણી કડક સમાલોચના કરી હતી.

આ સંમેલન તેમની ગાડીમાં બેસી ગયું છે એમ માની લઈને ઠરાવનો સખ્ત વિરોધ થતો હોવાનું અનુમાન છે. જ્યારે હકીકત તે પ્રમાણે નથી. તે સ્વર્ગસ્થ મહાત્માની વાત તેમના ગ્રન્થોમાં હાલ ભલે રહી. સંમેલનના શ્રમણોએ તેનો વિચાર કર્યો પણ નથી, એમણે તો અષ્ટપ્રકારી પૂજામાં, પ્રક્ષાલ, કેસર, ખરાસ વગેરે આવવાના કારણે પૂજારીની જરૂરીયાત જોઈ. પૂજારીવર્ગે મંદિરમાં પેંસીને કરેલી ઘોર-આશાતનાઓ અવિરતપણે, દાદ આપ્યા વિના, દરકાર કર્યા વિના ચાલતી જોઈ અને તેથી જ આશાતના-નિવારણ માટેનો ઠરાવ કર્યો. તે પણ જૈનોની વસતિ વિનાના ગામડાઓ વગેરેમાં વાસક્ષેપ પૂજાથી પણ છેવટે ચલાવી લઈને આશાતના નિવારણ જારી રાખવાનું જણાવ્યું.

જો આ તાત્પર્યને સારી રીતે સમજવામાં આવશે તો ઠરાવનો વિરોધ કરવાની માંડવાળ કરી દેવાશે.

પરમાત્મા પ્રત્યેની અપાર ભક્તિથી પ્રેરાઈને જ આશાતના નિવારણનો વિચાર ગામડામાં વાસક્ષેપ પૂજાના વિધાન સુધી પહોંચેલ છે. આ વાત સમજતા પડિતજનોને ક્ષણની પણ વાર લાગે તેમ નથી.

આપણે એવું બને તેમ નથી ઈચ્છતા પરંતુ પૂજારીનાં સુનિયમો થતાંની સાથે તેમના દ્વારા જે હાહાકાર મચવાનો છે તે જોઈને આજના ઠરાવના વિરોધીઓને પણ ફેર વિચારણા કર્યા વિના છૂટકો થવાનો નથી એમ સ્પષ્ટ લાગે છે. પણ અગમનાં એ'ધાણુ આજથી પરખાય તો સારું. મોડું સમજતાં ઘણું 'ખોટું' થઈ ચૂક્યું હશે.

મોગલોથી જિનમંદિરની રક્ષા કાજે જિનમંદિરોને મસ્જિદનો આકાર આપી દેવા જેટલી દીર્ઘદષ્ટિ આપણે પણ અપનાવવી પડશે.

અન્યગચ્છની સાધ્વી-સંસ્થાની થયેલી ખરાબ હાલત-માંથી પૂ. સેનસૂરિજી મ. સા.ની અગમચેતીમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા પદ્ધતિ આપણા તપાગચ્છને આ આપત્તિમાંથી ઉગારી લીધો છે.

અહીં પણ એક સુંદર વાત જણાવી દઉં કે પૂજારીઓ દ્વારા થતી ઘેર આશ્રમતનાનું નિવારણ કરવું હોય તો જૈન-સંઘોએ ફરી તે વંશપરંપરાગત પૂજારીઓના વર્તમાન સંતાનોને શોધી કાઢવા જોઈએ. તેમને માટે જિનપૂજા વિધિની તાલીમ-શાળા સ્થાપવી જોઈએ. અને ખૂબ સારો પુરસ્કાર માસિકરૂપે આપીને તેમની સાથે પોતાના સગા ભાઈની જેવો વ્યવહાર કરવો જોઈએ. આ માટે કઠાચ એકાદ કોડ રૂપિયાના ભંડોળની જરૂર પડે. પણ ધનાઢય શ્રીમંતોને તેમના ધર્મગુરુઓ આ વાત સમજાવશે ક્યારે? આને અમલ કરાવશે ક્યારે? ખેર, હજી પણ જાગ્યા ત્યારથી સવાર સમજીને આ કામ ત્વરિત ગતિએ તપાગચ્છના

સર્વેન્દ્રિયપદે બિરાજતા અગ્રણી આચાર્યો ઉપાડી લે તો ખૂબ સુંદર ગણાય. પણ હજીય તેવું કાંઈ જ કરવું ન હોય અને માત્ર સંઘર્ષની હવા ફેલાવતો અખબારી કે અદાલતી જંગ જીવંત રાખવો હોય તો પછી કશું કહેવાતું રહેતું નથી. સંઘર્ષના કોઈ પણ મુદ્દા સાથે રચનાત્મક સમાધાન પણ ગર્ભિતપણે જોડાયેલું છે, એ માર્ગ આવી બાબતોમાં શું ન અપનાવી શકાય?

સંમેલનના ઠરાવનો વિરોધ કરતા મહાતુલાવો જો શાસ્ત્રધારો આપીને અથવા અમુક સ્થળે ઠરાવોની પાછળની પૂર્વભૂમિકા અને તેના આશયોને ખ્યાલમાં લઈને જો ‘સંપૂર્ણ એકતા’ સાધવામાં સહાયક બને તો હવે એવું સંગઠન સધાશે જેના જેના દ્વારા જૈનશાસનનો જ્યજ્યકાર થશે. અને....જો તેથી વિપરીત પરિસ્થિતિ—સંઘર્ષમયતાની—ભૂલી કરાશે તો જિનશાસનનું પારાવાર અહિત થશે.

ઠરાવ નં. ૧૮ સાધુ-સાધ્વીજીના અંતિમ સંસ્કાર નિમિત્તની ઉપજની વ્યવસ્થા

ઠરાવ : પૂ. સાધુ-સાધ્વીજી મહારાજ કાળધર્મ પામે ત્યારે, તેમના અંતિમ સંસ્કારની ક્રિયા સંબંધી બોલાતી તમામ બોલીઓની આવક, તથા ગુરુદેહ સામે ધરેલ દ્રવ્ય, જીવ-દયાનું જીવનભર પ્રતિપાલન કરનાર ગુરુભગવંતોના પાર્થિવ દેહના નિમિત્તે થયેલી હોવાથી, જીવદયા ખાતે લઈ જવી, એવું શ્રમણ સંમેલન ઠરાવે છે.

શાસ્ત્રાધાર : અર્થઘટન : વિવરણ

આ એવો ઠરાવ છે જેમાં શાસ્ત્રનો પાઠ ન મળી શકે. કેમકે સાધુ-સાધ્વીના મૃતકના અગ્નિસંસ્કારાદિની ઉછામણીની પ્રથા છેલ્લા કેટલાક જ દાયકાની છે.

આથી જ આ અંગે કયા સમુદાયમાં કઈ પરંપરા ચાલી રહી છે તે વાત સંમેલનના અગ્રણી આચાર્યોએ સહુને પૂછી. લગભગ બધાના મળીને બે સૂર હતા. કોઈએ કહ્યું કે, “અમારા વડીલોની બાબતમાં એ રકમમાંથી સ્મારક બન્યા પછી વધેલી રકમ જીવદયામાં ગઈ છે.”

આ ઉપરથી વિચાર કરવામાં આવ્યો કે સ્મારકો કે તે નિમિત્તના જિનભક્તિ મહોત્સવ વગેરે તો તે ગુરુના ભક્તોએ સ્વદ્રવ્યથી જ કરવા એ યોગ્ય છે. અને ઉછામણીની જે રકમ છે તે બધી રકમ જીવદયામાં આપવી.

વળી એ વાત તો સર્વમાન્ય હોવાનું જાણમાં આવ્યું કે સાધુના મૃતકની સામે જે કુંડી મૂકવામાં આવે છે તેમાં નંખાતું ધન જીવહયામાં જ વાપરવાની પરંપરા છે. કેમકે જીવહયા નિમિત્તે જ તે વ્યવસ્થા કરાઈ હોય છે. આ ઉપરથી તથા શાન્તિસ્નાત્રાદિ પ્રભુલક્ષિતના મહોત્સવોમાં ય કરાતા જીવહયાના ક્ષણા ઉપરથી કે જિનના નિમિત્તની મહોત્સવ-પત્રિકામાં ‘લિખિત’ લખવાની આવકને મહોત્સવના ભોજનાદિમાં વાપરવાની સર્વમાન્ય પરંપરા હોવાથી એ વાત સમજાય છે કે ગીતાર્થોની આવી રીતે અન્ય ખાતામાં આવક ઊભી કરવાની સત્તા છે. સંમેલનીય ગીતાર્થોએ સર્વાનુમતિથી આ નિર્ણય લીધો છે.

જેઓ મૃતકની ઉછામણીની રકમ જીવહયામાં લઈ જવાનો વિરોધ કરે છે તેઓના આધિપત્ય નીચેના મુંબઈના શ્રીપાળનગરમાં પૂ. રવિચન્દ્રસૂરિજી મ. સ.ના કાળધર્મ વખતે બોલાયેલી ચાર લોટીની ઉછામણીની આવક જીવહયામાં લઈ ગયાનો એકરાર જાહેર સભામાં શ્રીપાળનગર ટ્રસ્ટના મુખ્ય ટ્રસ્ટીએ કર્યો છે, અને હવે “તે ભૂલ થઈ છે.” એમ કબૂલ કરીને તે રકમ પરત કરવાનું ટ્રસ્ટીમંડળે નક્કી કર્યાનું જણાવ્યું છે. [હજી પરત કરે ત્યારે ખરા]

આવી કબૂલાત ટ્રસ્ટીશ્રીએ કરી છે એ ઉપરથી સાબિત થાય છે કે મૃતકની ઉછામણીની રકમ જીવહયામાં લઈ જવાની પરંપરાના જ સંસ્કાર ઘણાખરાના હોય છે.

હવે જો એમ કહેવામાં આવતું હોય કે, ‘આ રકમ દેવદ્રવ્યમાં જ જાય’ તો તેને નથી કોઈ શાસ્ત્રાધાર; કે નથી

કોઈ સર્વમાન્ય પરંપરાનો આધાર.

વળી જેઓ મૃતકને મુનિનું જ્ઞશરીર ગણીને આ રકમને ગુરુદ્રવ્ય ગણીને જો દેવદ્રવ્ય ખાતે જ લઈ જવાના આગ્રહી છે તેઓએ મુમુક્ષુના વસ્ત્રોની ઉછામણીની રકમ પણ ગુરુદ્રવ્ય ગણીને દેવદ્રવ્યમાં જ લઈ જવી પડશે કેમકે મુમુક્ષુ તે ભવ્ય-શરીરરૂપે દ્રવ્ય-સાધુ જ છે. હવે આ રકમમાંથી એ નિમિત્તે જિનભક્તિ મહોત્સવ કરવાનું કે આ રકમ ગુરુસ્મારકમાં લઈ જવાનું પ્રતિપાદન શી રીતે કરી શકે? શું દેવદ્રવ્યની રકમમાંથી આ બધું થઈ શકે ખરું?

વળી તેઓએ પોતે બહાર પાડેલી ચાર વિવાદાસ્પદ ઠરાવોની સમાલોચનામાં ગુરુપૂજન અંગેના ઠરાવમાં એવા આશયનું જણાવેલું છે કે, “સંમેલને ગુરુપૂજનની રકમ દેવદ્રવ્ય અથવા સાધુ-વૈયાવચ્ચમાં લઈ જવાનું ઠરાવેલું છે તે બરોબર નથી. કેમકે જ્યારે આ રીતે ગુરુપૂજનની રકમ દેવદ્રવ્યમાં લઈ જવાની યોગ્યતા ધરાવે છે ત્યારે તેને હવે સાધુ-વૈયાવચ્ચમાં લઈ જવાય જ નહિ.”

આ તર્ક તેઓને અહીં ભયંકર રીતે નડે છે. મૃતકની ઉછામણીને તેઓએ જીર્ણોદ્ધારમાં જવાને યોગ્ય જણાવી છે એટલે હવે તે રકમને તેઓ સ્મારક કે જિનભક્તિ મહોત્સવમાં પણ લઈ જવાનું પ્રતિપાદન શી રીતે કરી શકે? મને તો લાગે છે કે આ વિરોધ પોતાને ઇષ્ટ રીતે-વિરોધ કરવા માટે જ કરાઈ રહ્યો હોવો જોઈએ. આથી જ તેમનાં જ પ્રતિપાદનો તેમને જ ફેરવવાં પડે છે. [પહેલાં દેવદ્રવ્યમાં લઈ જવાનું કહેલું, હવે ત્રણ ખાતે.]

મેં પૂર્વે જણાવ્યું છે તેમ પાટણમાં કાળધર્મ પામેલા પૂજ્યપાદ પં. કાન્તિવિજયજી મ. સા.ની ઉછામણી સાધુ-વૈયાવશ્યમાં ગઈ છે. આમ કુલ પાંચ પરંપરાઓ થઈ !

વસ્તુતઃ સંમેલન એ ઘણા બધા ગીતાર્થ મહાત્માઓનું સંમેલન હતું. એમાં ભવભીરુ અને ઉત્સૂત્રભીરુ ગીતાર્થ આચાર્યો હતા. જ્યાં સ્પષ્ટ શાસ્ત્રપાઠનું વિધાન હોય નહિ અને જ્યાં તેવો નિષેધ પણ હોય નહિ; જ્યાં પાંચ અલગ પરંપરાઓ ચાલતી જોવા મળતી હોય ત્યાં [આવી બાબતોમાં] તેઓને તેવા તેવા દુષ્કાળાદિના દેશ-કાળના સંયોગો નજરમાં રાખીને કોઈ એક સર્વાનુમતે નિર્ણય લેવાનો અધિકાર શાસ્ત્રકાર ભગવંતોએ આપેલો છે. આવા અધિકારનો ઉપયોગ કરીને આ નિર્ણય લેવામાં આવેલ છે એમ જણાવી શકાય.

કયાંક વિરોધીઓ આ રકમને દેવદ્રવ્ય ખાતે જ લઈ જવાનું કહીને એવું પ્રતિપાદન કરે છે કે “ઉપરના ખાતાની રકમ નીચેના જીવહયાના ખાતે ન જાય.” પણ આ નિયમ જીવહયાના ખાતાને લાગુ પડતો નથી. તે કોઈ નીચેનું ખાતું જ નથી. એ તો સાવ સ્વતંત્ર ખાતું છે. આથી જ નીચેના ખાતાની રકમ ઉપરના ખાતે લઈ જવાય એ શાસ્ત્રોક્ત નિયમ જીવહયાની રકમને લાગુ થતો નથી.

તિથિના વિષયમાં ઠરાવ

વિ. સં. ૨૦૪૨ની સાલમાં તપાગચ્છના કેટલાક આચાર્યો દ્વારા તિથિ વગેરે વિષયક જે પટ્ટક થયો હતો તેમાં સંવત્સરી-પર્વની તિથિ સંબંધમાં થએલ નિર્ણયમાં ફેરફાર કરીને જે નિર્ણય લેવાયો તેને આ સંમેલનના આચાર્યોએ સર્વાનુમતે નીચે પ્રમાણે ઠરાવરૂપે માન્યતા આપી હતી.

ઠરાવ : ભાદરવા સુદ પાંચમના ક્ષયે ભા. સુ. છઠ્ઠો ક્ષય કરવો અને ભા. સુ. પાંચમની વૃદ્ધિ આવે ત્યારે ભા. સુ. ત્રીજની વૃદ્ધિ કરવી.

તા. ક. વિ. સં. ૨૦૪૨ની સાલમાં જે પટ્ટક થયેલ છે તેમાં સંવત્સરી પ્રશ્ન અંગેની કલમમાં ઉપર મુજબ સુધારો કરવામાં આવે છે.

વીર સં. ૨૫૧૪, વિ. સં. ૨૦૪૪, ચૈ. વ. ખારસ-બુધવાર
તા. ૧૩-૪-૧૯૮૮ અમદાવાદ

લિ.

વિજય રામસૂરિ	વિજય ઓઠારસૂરિ
વિજય પ્રેમસૂરિ	વિજય મેરૂપ્રભસૂરિ વતી વિજય ચન્દ્રોદયસૂરિ
આ. દર્શનસાગરસૂરિ	વિજય કનકપ્રભસૂરિ વતી વિજય ભુવનશેખરસૂરિ
વિજયેન્દ્રદિનસૂરિ	આ. સુબોધસાગરસૂરિ
આ. ભદ્રંકરસૂરિ	આ. વિજય નવીનસૂરિ વતી વિજય સ્થૂલભદ્રસૂરિ
આ. હિમાંશુસૂરિ	વિજય ભુવનભાનુસૂરિ વતી પં. ચંદ્રશેખર વિગણી.
આ. કલાપૂર્ણસૂરિ	આ. અરિહંતસિદ્ધસૂરિ
આ. યશોદેવસૂરિ	આ. ચિદાનંદસૂરિ
આ. હેમપ્રભસૂરિ	આ. રવિવિભલસૂરિ

જિનશાસનમાં અવારનવાર આ રીતે ગીતાર્થ આચાર્યોએ પટ્ટકો કરેલા છે. જ્યારે પણ જૈનસંઘની કે તેના કોઈ અંગની સુવ્યવસ્થા આઘીપાછી થાય, કોઈ સંઘર્ષ કે અસમાધિ પેદા થાય; ઉત્સર્ગમાર્ગના પ્રવર્તનમાં કોઈ મુશ્કેલી જાણી થઈ ત્યારે ગીતાર્થોએ પટ્ટકરૂપે આદેશ આપીને તે સુવ્યવસ્થાનું પુનઃ નિર્માણ કર્યું છે. સંઘર્ષ અને અસમાધિનું નિવારણ કર્યું છે; ઉત્સર્ગમાર્ગને પુનઃ પ્રવાર્તવવાનો માર્ગ ખડો કર્યો છે.

પટ્ટક એટલે પુનઃ મૂળમાર્ગે જવા માટેની પૂર્વભૂમિકારૂપ આપવાદિક આચરણ.

સીધા રસ્તે કોઈ આપત્તિ હોય તો મોટરને ગૃહસ્થો આડમાર્ગે (ડાયવર્ઝન) લઈ જાય છે, અને પુનઃ સીધા રસ્તે ગાડીને ચડાવી દે છે. અપવાદ માર્ગ એટલે આ ડાયવર્ઝનનો રસ્તો. બેશક, મૂળ રસ્તે પાછા આવી જવાના લક્ષવાળો જ આ રસ્તો હોય.

મેં પૂર્વે જણાવ્યું છે તેમ—

(૧) પૂ. સેનસૂરિજી મહારાજાએ સાધ્વીજીના દ્વીક્ષિત જીવનમાં જાણી થયેલી અવ્યવસ્થાના નિવારણ માટે તે સમયે પટ્ટક કર્યો હતો.

(૨) વિ. સં. ૧૯૬૦ની સાલમાં પિંડવાડામાં થયેલા સામુદાયિક મુનિ-સંમેલને ઠરાવોનો પટ્ટક કર્યો હતો.

(૩) વિ. સં. ૨૦૨૦ની સાલમાં અભિયોગાદિ કારણોથી તિથિ અંગેની પોતાની દૃઢ માન્યતાનો અંશતઃ ત્યાગ જણાવતો પટ્ટક હાલમાં મુંબઈમાં વિદ્યમાન પૂજ્યપાદ વ્યા. વાય-

સ્પતિ આ. દેવ શ્રીમદ્ રામચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મ. સાહેબની સહીથી બહાર પડ્યો હતો.

(૪) વિ. સં. ૨૦૪૨માં પણ આ રીતે એક પટ્ટક બહાર પડ્યો હતો. તે જ પટ્ટકમાં સંવત્સરીપર્વની તિથિ બાબતના નિર્ણયમાં સુધારો કરતો ઠરાવ કરીને વિ. સં. ૨૦૪૪ના સંમેલનના તપાગચ્છના શ્રમણાદિ આચાર્ય ભગવંતોએ, તે ૨૦૪૨ના પટ્ટકને માન્યતા આપી છે.

વિ. સં. ૨૦૪૨ની સાલના તે પટ્ટકને ત્યાં સુધી જ બંધનરૂપ ગણવામાં આવેલ છે જ્યાં સુધી ભવિષ્યમાં કોઈ શાસ્ત્ર અને પરંપરા અનુસારે સર્વસંમત નિર્ણય ન થાય. એનો અર્થ એ થયો કે કોઈ સર્વમાન્ય નવો પટ્ટક બનવાની સુંદર ભૂમિકા તૈયાર થઈ જાય તો તે પટ્ટકને રદ ગણીને નવા સર્વમાન્ય પટ્ટકને માન્યતા આપવામાં આવે.

સંઘની શાન્તિ, એકતા, સંઘર્ષ-નિવારણ એ બહુ મહત્વની વસ્તુ છે.

સંઘર્ષની હવામાં શ્રીસંઘના મહત્વના આવશ્યક કાર્યો થઈ શકતા નથી; કેમકે સહુ સાથે બેસીને તે કાર્યો માટેના વ્યૂહ બનાવી શકતા નથી. બેશક આવી સંઘશાન્તિ શાસ્ત્રોને બાજુ ઉપર મૂકીને કદી ન થઈ શકે; પરંતુ તેવા સમયે તે હેતુથી જે આપવાદિક આચરણાસ્વરૂપ પટ્ટક બનાવાય છે તે શાસ્ત્રકારોને સંમત વિધિ છે. આથી જ આવા પટ્ટકમાં ઉત્સર્ગસ્વરૂપ શાસ્ત્રવચનોને બાધિત કર્યા હોય તેવું દેખાય તો પણ તે પટ્ટક પુનઃ ઉત્સર્ગમાર્ગે પાછા આવી જવાના પૂરા લક્ષ સાથે અપવાદરૂપ નિર્ણય—ન છૂટકે લેવા પડતા

નિર્ણય—સ્વરૂપ જ હોવાથી સર્વથા શાસ્ત્રીય ગણાય છે.

અપવાદમાર્ગ પશુ શાસ્ત્રવચનરૂપ જ છે તેથી તે શાસ્ત્રવચન, ઉત્સર્ગમાર્ગરૂપ શાસ્ત્રવચનથી વિરોધી દેખાય એટલા માત્રથી તે વચનને શાસ્ત્રવિરુદ્ધ વચન કહી ન કહી શકાય. આવું જેઓ કહે તેઓ શાસ્ત્રના ઉત્સર્ગ : અપવાદના સ્વરૂપને સમજ્યા નથી એમ કહી શકાય ખરું ?

અરે ! સેંકડો વર્ષોથી શ્રી સંઘમાં ચાલી આવતી ચૌદ-સની પદ્મીની આરાધનાને રદ કરીને પુનમની પદ્મીની આરાધના કરવા માટે - પુનમીઆ ગચ્છની સ્નાથેનો ઝઘડો મિટાવવાના એક માત્ર હેતુથી કલિકાલસર્વજ્ઞ આ. ભગવંત હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ તૈયાર થયા હતા. (અર્થાપત્તિથી એ વાત સમજશે કે તેઓ ચૌથની ચાલી આવતી સંવત્સરી છોડીને પાંચમની સંવત્સરી ફરીથી ચાલુ કરવા તૈયાર થયા હતા.)

આટલો મોટો ફેરફાર તેઓશ્રી આટલા જ માટે કરવા તૈયાર થયા હતા કે તેમને પુનમીઆ ગચ્છ સાથે ચાલ્યો આવતો દ્રવ્યપ્રતિષ્ઠા અંગેનો શ્રીસંઘ સાથેનો સંઘર્ષ મિટાવી દેવો હતા. (આ સંઘર્ષ મિટાવવાના કાર્યમાં પુનમીઆ ગચ્છની એક સાધવીએ વિઘ્ન નાંખતાં તે સંઘર્ષ મટ્યો ન હતો.)

અહીં એવું બોલવાનું કોઈ સાહસ તો નહિ કરે કે “કલિકાલસર્વજ્ઞ સંઘર્ષ મિટાવવા માટે ‘ચૌથની સંવત્સરી’ના સત્યનો ત્યાગ કરવા માટે જે વિચારણા કરી, તે માટે જે પ્રયત્નો કર્યા તે તેમણે ઘણી મોટી ભૂલ કરી !”

ના.....તેમણે ભૂલ કરી જ નથી.

જ્યાં તીવ્ર સંઘર્ષ છે : જ્યાં કષાયની તીવ્ર પરિણતિ વ્યાપક બની છે ત્યાં જિનશાસનના કોઈ પણ સત્યની આરાધના આળજીવો માટે અત્યંત મુશ્કેલ બની જાય છે. તિથિની અમુક જ દિવસે આરાધના કરવી એ જેમ શાસ્ત્રીય સત્ય છે; તેમ જીવનમાં સમતા રાખવી, કષાયની પરિણતિને શાન્ત રાખવી એ તો જૈનશાસ્ત્રોનું સૌથી મોટું; સર્વ સત્યોથી મોટું સત્ય છે. એની રક્ષા પણ કરવી જ જોઈએ ને ?

સત્યના નામે કષાયના ભાવ સાથે તીવ્ર સંઘર્ષો ચાલે તો તે સંઘર્ષો પોતે જ કટૂમાં કટૂ પ્રકારનું અસત્ય છે. સત્યના સંરક્ષકોએ આ અસત્યનું નિવારણ કરવા માટે બધા જ પ્રયત્નો કરી છૂટવા ન જોઈએ ?

બસ....આ માટે જ ‘પટ્ટક’ છે. તેનાથી અવ્યવસ્થા કે સંઘર્ષનું અસત્ય દૂર થાય છે અને ઉત્સર્ગમાર્ગના તે તે સત્યોની યોગ્ય સમયે પુનઃ પ્રતિષ્ઠા પણ થાય છે.

તિથિના પ્રશ્ન ઉપર નજીકના કાળમાં ‘સંપૂર્ણ એકતા’ થાય તે ખૂબ જરૂરી છે. તેમ થશે તો જૈનસંઘમાં ઠેરઠેર પડેલી શક્તિ, બુદ્ધિ, સંપત્તિ અને વિરતિની સાધનાના બળો એક થઈ જતાં અભ્યુદયકાળનાં દર્શન ખૂબ નજીકના સમયમાં જ કરવા મળશે એમ લાગે છે.

વિ. સં. ૨૦૪૪ની સાલના સંમેલનને કારણે પણ જેટલા અંશે સંઘર્ષનું નિવારણ થયું છે તેટલા અંશે વાયુ-મંડળમાં પ્રકુલિતતા, પ્રસન્નતા તથા જૈનસંઘ માટે હવે ‘કાંઈક’ કામ કરી છૂટવાનો અનેરો ઉમંગ વગેરે એટલા સુંદર જોવા મળે છે કે જો આ એકતા તપાગચ્છની સંપૂર્ણ

એકતામાં પરિણમી જાય અને પછી સર્વ ગમ્મો સાથે તે એકસ'પી સાથે તો જિનશાસનનો કેટલો મોટો જયજયકાર થઈ જાય !

શિથિલાચારાદિના જે કોઈ પ્રશ્નો હજી ઉકેલાઈ ગયા નથી તેના ઉકેલની દિશામાં પણ પછી તો અપાટાબંધ ડગ માંડી શકાય.

મુનિ સંમેલનના મુખ્યત્વે વિવાદાસ્પદ બનેલા પાંચ ઠરાવો સંબંધમાં મેં અહીં જે સમાલોચના કરી છે તે મારા અંગત વિચારો સ્વરૂપ છે. આની સામે જો કદાચ પ્રશ્નો ઊભા કરાશે અને તે માટે અખબારો કે પત્રિકાનો આશ્રય લેવાશે તો તેનો પ્રતિકાર તે સાધનોથી હું આપવાનો નથી. જેમને આ સમાલોચનાનાં પ્રતિપાદનો અંગે કાંઈ પણ જાણવું હોય તેમણે મને રૂબરૂમાં જ મળવાનું રાખવું. તે વિના હું ઉત્તર આપવા માટે બંધાયેલો નથી. અખબારો વગેરેમાં હું પ્રત્યુત્તરો ન આપું તેથી કોઈ મારી અનિચ્છનીય ભાષામાં ટીકા કરે તો તેની મને ચિંતા નથી. તેવી ટીકા કે ચરિત્રખંડન કરવા સુધીની પત્રિકા વગેરેથી મુગ્ધ જીવો તે તરફ દોરવાઈ ન જાય એટલી મારી અપેક્ષા અવશ્ય છે. તે રીતે દોરવાઈ જતા 'પૂવે' જો તેઓ મને રૂબરૂ મળશે તો મને ખૂબ આનંદ થશે. તેમને સંતોષ આપવા માટે હું પૂરી કોશિશ કરીશ. તેમાં જો મારી કોઈ ભૂલ થઈ ગયેલી મને જાણવા મળશે તો તેનું યોગ્ય રીતે 'મિચ્છા મિ દુઝ્ઝડ' માંગવા સાથે તેનું પરિમાર્જન પણ જરૂર કરીશ.

જિનાજ્ઞા વિરુદ્ધ કાંઈ પણ લખાયું હોય તો 'મિચ્છા મિ દુઝ્ઝડ'.

પરિશિષ્ટ

મુનિ સંમેલને કરેલા ઠરાવોમાંના મહત્વના ચાર ઠરાવો ઉપર સકળ શ્રી સંઘોને સ્પષ્ટ માર્ગદર્શન

તા. ૫-૭-૮૮

ઠરાવ નં. ૧૩

શક્તિસંપન્ન વ્યક્તિઓએ અને સંઘોએ સર્વપ્રકારી જિનભક્તિ સ્વદ્રવ્યથી જ કરવી જોઈએ. તે રીતે તેઓએ ભાવનાસંપન્ન પણ બનવું જોઈએ. સ્વપ્નની, માળાની કે ઉપધાનની માળ વગેરેની બોલીની રકમ દેવદ્રવ્ય ખાતે જમા કરવી. એટલે કે તેના પેટાભેદ સ્વરૂપ કલ્પિત દેવદ્રવ્ય ખાતે જમા કરવી.

જે સંઘો પૂજારીને પગાર, કે જિનપૂજની સામગ્રીની સગવડ કરવામાં આર્થિક રીતે અશક્ત હોય, સાધારણુને ક્ષણો કરવાની વિવિધ યોજનાઓને અમલમાં મૂકી પણ શકતા ન હોય તે તમામ સંઘોએ આ રકમમાંથી અજૈન પૂજારી આદિને પગાર આપવો. જિનપૂજની સામગ્રી લાવવી અને તે રીતે પ્રભુજીની પૂજ ચાલુ રાખવી. આ રકમને જિનમંદિર અંગેનાં સર્વ કાર્યોમાં ઉપયોગ કરી શકાય. જે વંધારો રહે તે બધો જીનમંદિરોના જિણીદ્ધાર આદિમાં તરત લગાવી દેવો.

કુરાવ નં. ૧૪

ગુરુને ચરણે મૂકેલ ધન કે તેમને કામળી આદિ વહોરાવવાની ઉછામણીરૂપે પ્રાપ્ત થયેલી આવક ગુરુદ્રવ્ય કહેવાય. આ રકમ જિનમંદિરોના જીર્ણોદ્ધારાદિમાં અથવા સાધુ વૈયાવચ્ચમાં વાપરી શકાય. એમાં ગુરુચરણે મૂકેલ ધન તે સાધુ વૈયાવચ્ચ અંગેના બાહ્ય પરિભોગમાં જ વાપરી શકાય. જ્યારે કામળી આદિની ઉછામણીનું ધન તથા દીક્ષાર્થીના ઉપકરણોની ઉછામણીનું ધન સાધુની દવા વગેરેમાં પણ વાપરી શકાય. વૈયાવચ્ચનું કામ કરતો માણસ જૈન હોય તો આનો ઉપભોગ તે ન કરે તેવી વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ.

જે સંઘો પાસે સાધુ વૈયાવચ્ચ ખાતાની રકમનો વધારો થાય તેણે ઉપયુક્ત માર્ગદર્શનને ધ્યાનમાં રાખીને વિહારાદિના જે ગામોમાં વૈયાવચ્ચની રકમની જરૂર હોય ત્યાં પહોંચાડવી, જેથી તે સંઘો દેવદ્રવ્યની જમા રકમનો હવાલો [છેવટે માંડવાળ] પાડીને સાધુ વૈયાવચ્ચ કરવાના હાલ ચાલી રહેલા મોટા દોષમાં ન પડે.

કુરાવ નં. ૧૭

શક્ય હોય તો શ્રાવકો અને શ્રાવિકાઓ સ્વયં સર્વ દેરાસરનું કામ કરે. એ બધી જિનલક્ષિત જ છે, પણ જો દેરાસરજીમાં પૂજારીને રાખ્યો જ હોય તેને જિનપૂજારી બધી વિધિ સમજાવવી, અને તમામ ઉપાયો કરીને આશાતના અટકાવવી; છતાં જો પૂજારી ઘોર આશાતના કરતો જ

રહે તો પૂજારી પાસે અંગપૂજા તો ન જ કરાવવી. અંગપૂજા શ્રાવકો જ કરે. પૂજારી ગભારા બહારનું કામ કરે.

જૈનોની વસતિ વિનાના ગામોમાં જો ત્યાં દેરાસર હોય તો, અને જો તેનો પૂજારી સમજાવવા છતાં અનેકવિધ આશાતનાઓ કરતો જ રહેતો હોય તો બહેતર છે કે તે અંગપૂજામાં માત્ર વાસક્ષેપ પૂજા સ્વરૂપ એક જ પ્રકારની પ્રભુપૂજા કરે.

ઠરાવ નં. ૧૮

અનેક શ્રમણ સમુદાયમાં ચાલતી પરંપરાને નજરમાં રાખીને તથા દુષ્કાળાદિના વર્તમાન દેશકાળને ધ્યાનમાં રાખીને સાધુના મૃતકના ઉછામણીની રકમ જીવદયામાં વાપરવાનું સંમેલને યોગ્ય ગણ્યું છે. જો ગુરુનું સ્મારક બનાવવું હોય તો સ્વદ્રવ્યથી જ લક્ષ્મીએ બનાવવું એ યોગ્ય છે.

વર્તમાન દેશકાળમાં જીવદયા એ જિનશાસનની મોટી પ્રભાવના કરનારી બને છે.

નોંધ : જો કોઈ પણ ઠરાવમાં શાસ્ત્રાધાર સાથે ક્ષતિ બતાડાશે તો તેની ઉપર ગંભીરપણે વિચાર કરવાનું પ્રવર સમિતિએ પહેલાં જ જાહેર કરેલ છે.

લવિષ્યમાં સંલખિત મુનિ સંમેલનમાં બાવીસમાનાં જે જે ઠરાવની બાબતમાં ફેરવિચારણા કરીને જે સર્વાનુમતે નિષ્કર્ષ લેવાશે તેનો તે રીતે અમલ કરવામાં આવશે.

મુનિ સંમેલનના વિરોધીઓ શું આટલો બધો
જૂઠો પ્રચાર કરી શકે ખરા ?

- (૧) કે મુનિ-સંમેલને સ્વપ્નાદિ બોલીની રકમને સાધારણ
ખાતે [સાત ક્ષેત્રના સાધારણ ખાતે] લઈ જવાનો
નિર્ણય કર્યો છે.
- (૨) કે ગુરુપૂજનની રકમ હવે દેવદ્રવ્યમાં નહિ જ લઈ
જવાનો આદેશ અપાયો છે.
- (૩) કે જિનપૂજા બંધ પણ કરી શકાય છે.
- (૪) કે સાધુ-મૃતકના સંબંધમાં કરેલો ઠરાવ શાસ્ત્રવિરુદ્ધ છે.
- (૫) કે ૧૯૯૦ના સંમેલનના દેવદ્રવ્યના ઠરાવથી વિરુદ્ધ
ઠરાવ કરવામાં આવ્યો છે.

મુનિ સંમેલનના ઠરાવો સંબંધમાં
આ રહી તદ્દન સાચી હકીકતો

- (૧) કે મુનિ-સંમેલને સ્વપ્નાદિ બોલીની રકમને દેવદ્રવ્ય
ખાતે જ લઈ જવાનો નિર્ણય કર્યો છે.
- (૨) ગુરુપૂજનની રકમ પરંપરા-આધારિત રીતે દેવદ્રવ્યમાં
અને શાસ્ત્રપાઠ આધારિત રીતે સાધુ-વૈયાવચ્ચમાં-
બેમાંથી કયાંય પણ લઈ જઈ શકાય તેમ ઠરાવેલ છે.
- (૩) કે ઘોર આશાતનાવાળી પૂજારીઓની જિનપૂજા બંધ
કરવાનો ઠરાવ કર્યો છે. સંયોગ વિશેષમાં વાસકેષ
પૂજા એ પણ પૂજા જ છે.

(૪) કે સાધુ-મૃતકની ઉછામણીની રકમ જીવદયામાં લઈ જવાનો ઠરાવ લેશ પણ શાસ્ત્રવિરુદ્ધ નથી. આવી બાબતોમાં આવો ઠરાવ કરવાની ગીતાર્થેને સત્તા છે. [જે તે રકમ દેવદ્રવ્યાદિમાં લઈ જવાતી હોય તો તેનો 'શાસ્ત્રપાઠ' તેઓ આપે, તરત સુધારો કરવાનું વિચારશે.]

(૫) ૯૦'ના સંમેલનના ઠરાવના આશયને સર્વથા અનુકૂળ ઠરાવ જ ૪૪'ના સંમેલને કરેલ છે.

યાદ રાખો કે—

મુનિ સંમેલને ઉપરના વિવાદાસ્પદ બનેલા ચાર ઠરાવમાં બધું શાસ્ત્રાધારિત રીતે જો કયું છે છતાં છદ્મસ્થભાવને કારણે કોઈ ક્ષતિ રહી ગઈ હોય તો શાસ્ત્રાધાર સાથે તે ક્ષતિઓ જણાવો. સંમેલનની પ્રવર સમિતિ તે ઉપર અવશ્ય વિચાર કરશે.

પણ આમ ન કરતાં જો અઢાલતી જંગ અને અખખારી જંગ ચલાવીને જૈન સંઘમાં ઉશ્કેરાટ જ પેદા કરવાની નેમ હોય તો અમારે બીજું કશું કહેવાનું નથી. એ રીતોથી તમો કોઈ સારું પરિણામ નહિ લાવી શકો તેની નોંધ લેશો.

સંમેલને સાધેલી શાસ્ત્રાધારિત એકતાને તોડી-ફોડી નાંખવા માટે યુદ્ધના ધોરણે કામ કરવાનો વ્યૂહ બદલીને તે એકતાને સંપૂર્ણ બનાવવા તરફ [શાસ્ત્રાધારિત રીતે સ્તો] જો મૈત્રી અને પ્રેમનું વાયુમંડળ સર્જવાનો ચત્ન થશે તો

સંઘનો જયજયકાર મચાવતી સફળતાનાં સહુને દર્શાવે.

જૈન સંઘોને નમ્ર નિવેદન

મુનિ સંમેલનની ભાવના ઉપર મુજબ છે તે સહુ ધરોધર સમજી લે. આમ છતાં જો વિરોધી વર્ગ સમાધાન કરીને સંઘશાન્તિને સ્થાપિત કરવા માંગતો ન જ હોય તો તેમના મનની મુશ્કેલીને ધ્યાનમાં લાવે અને તેમના ધનબળથી પ્રગટેલા ઝંઝાવાતી વિરોધથી સહુ વેગળા રહો. જો ૯૦'ના સંમેલનના ઠરાવો તેઓને સર્વાંશે માન્ય હોય તો તેના નવમા ઠરાવનો તેઓ તત્કાલ અમલ કરે. એ ઠરાવમાં જાહેરમાં આક્ષેપો, નિંદા કુથળી વગેરે ન કરતાં અંદર અંદર વિવાદ સમેટવાનું સ્પષ્ટ જણાવેલ છે.

મુનિ સંમેલને જે કાંઈ કયું છે તે શાસ્ત્રાધારિત રીતે હાયકાઓથી ચાલી આવતા સંઘર્ષનું નિવારણ કરવાનું અજોડ કાર્ય કયું છે.

સંઘર્ષ-નિવારણ થયા સિવાય જૈનસંઘના ઘણા બધા ગંભીર પ્રશ્નો ઊકલી શકે તેમ ન હતું. હવે જો સકળ જૈન-સંઘના સાથ, સહકાર અને શુભેચ્છા જોડાય તો મુનિ—સંમેલન હવે ખીજા અનેક ગંભીર પ્રશ્નોને ઉકેલવાની દિશામાં આગેકદમ કરવાની ભાવના ધરાવે છે.

તા. ક. : છેલ્લા કેટલાક સમયથી આ વિષયમાં વધુ ને વધુ અભ્યાસ કરવાથી તથા સંમેલન-વિરોધી પક્ષની વાતો વિશેષતઃ જાણ્યા પછી જૈનસંઘને હું એ વાત ભારપૂર્વક કહેવા માગું છું કે આ વિરોધ એ માત્ર વિરોધ ખાતર

જણાતો નથી; પરન્તુ કાળપ્રભાવે પોતે ભારે વિષમતામાં મુકાઈ ગયાના આઘાતમાંથી પેદા થયેલો પ્રત્યાઘાત લાગે છે. શાસ્ત્રવચનોના નામે વિરોધ કરનારો પક્ષ હવે ઝનૂને ચડ્યો હોય તેમ તેમના અદાલતી આશ્રયથી તથા લાખો રૂપિયા ખર્ચીને જાહેર ખખરના દરે અખખારોમાં આપેલા અહેવાલોથી જણાય છે. મેં ફરીફરીને વિચાર્યું છે અને છેવટે એ જ નિર્ણય ઉપર હું આવ્યો છું કે સંમેલને કોઈ કરાવ શાસ્ત્રવિરુદ્ધ કર્યો નથી. જેઓ વારંવાર કહે છે કે “અમારી ભૂલ ખતાડો : શાસ્ત્રાધાર આપો : સુધારો કરવા અમે તૈયાર છીએ.” તેઓની સાથે શા માટે પરામર્શ કરવામાં આવતો નથી? પોતે વિચાર્યું તે એકાન્તે સાચું : બીજા બધા સાવ ખોટા જ : આવું તો કેમ ઉતાવળે માની શકાય?

જૈનસંઘના જાજરમાન અસ્તિત્વને ખતમ કરે તેવા માંસાહાર, અનાચાર આદિ ભયાનક પ્રશ્નો સામે અખખારો કે અદાલતોનો આશ્રય કદી કેમ નથી લેવાયો? અને મારી-મચડીને દલીલો કરવી કે કાદપનિક ભયો ઊભા કરવા, એ રીતે મુઘ્ધ જીવોને ઉશ્કેરવા; ઊભા થયેલા સંગઠનને વેર-વિખેર કરવા માટે મરણિયા પ્રયત્નો કરવા એ બધું શું યોગ્ય છે? ખરેખર તો સધાયેલા સંગઠનને વધાવી લેવું, તેમાં ક્ષતિઓ હોય તો તેને ભારે પ્રેમભાવ સાથે સૂચવીને દૂર કરાવવી એ જ આ સમયનું તેઓનું એકમાત્ર કર્તવ્ય છે. સ્વપક્ષ સિવાયના તમામ શ્રમણોને ઉત્સૂત્રભાષી વગેરે કહેવાથી તો જૈન-સંઘની શ્રમણસંસ્થા પ્રત્યેની શ્રદ્ધા ખતમ થઈ જશે.

પછી તો તેમને જે કરવું હોય તે કરે. પણ સંમેલન-
તરફીઓએ હવે જૈનસંઘના વિવિધ અંગોના અભ્યુદયાર્થ,
એક બીજાને કામે લાગી જવું જોઈએ. વિપક્ષના જાંઝાવાતી
વિરોધ સામે આ જ સાચો જવાબ છે. તેમાં જો તેઓ
નિષ્કળ ગયા કે નિષ્ક્રિય રહ્યા કે તેમના સંગઠન તૂટ્યા તો
ભાવીની જૈન પેઢી તેમને પણ કદી માફ નહિ કરે.

અં. વિ.—૨૫-૬-૮૮